

Vázlatos földrajzi ismertetés

Földrajzi elhelyezkedés

A Szováta- vagy Sóvidéki-dombság (1) az Erdélyi-medence K-i peremövezetében, a Kis-Küküllő felső folyása mentén, a mai Maros megye K-i és Hargita megye Ny-i részében helyezkedik el.

A Görgényi-havasok vulkáni fennsíkjától Ny-ra elhelyezkedő peremövezet fokozatos átmenetet képez az Erdélyi-medence belső részei felé, az alacsonyabban elhelyezkedő Küküllők-dombvidéke irányába. A többnyire pannon és szarmata (2) üledékek által borított peremvidék K-i részéhez tartozik a Szováta (Sóvidéki)-dombság is. Az itt található só felszíni megjelenése (Szováta, Parajdon) sajátos felszínfejlődést és jellegzetes domborzati formákat eredményezett.

Szováta város, a Sóvidéki-dombság legnagyobb települése, 520 m tszf. magasságban helyezkedik el, az É-i szélesség 46°32' és a K-i hosszúság 22°55' metszéspontjánál a Juhod-, Sebes- és Szováta-patakok völgyeiben. Az Aranybánya-patak kiszáradt völgye melyben a fürdőtelep kiépült, 480 - 600 m közötti magasságban található. A várostól ÉK-re helyezkedik el a 8 km²-es kiterjedésű, kis patakok által átszelt fennsík, melyet Sököznek neveznek. (3)

A Szováta-, Sebes- és Juhod-patak forrásvidékét három hegycsúcs uralja: a Görgényi-havasokhoz tartozó Mezőhavas (Szálka-tető, 1777 m), Nagyág-tető (1723 m) és Ferenczi László-tető (1648 m). Tőlük DK-re találjuk az 1267 m magas Bucsin-tetőt. Az említett csúcsoktól D-re találjuk az 1394 m magas István-bércet. Közvetlen a fürdőtelep felett magaslik a 950 m magas Cseresznyéshegy. A várostól Ny-ra a Nyárad-völgyét uraló Bekecs-hegyet találjuk, a hasonló nevű 1078 m magas csúccsal. A várostól D-re magasló hegyet Siklód-kövének nevezik (1025 m) (4)

Földtani felépítés és a felszín fejlődéstörténete

A Sóvidéki-dombsághoz tartozó Parajd-Szováta-medencét is magába foglaló peremvidék két nagy földrajzi egység találkozásánál helyezkedik el:

1. a vulkáni sor idetartozó része (Görgényi-havasok és fennsíkja),
2. a Küküllőmenti-dombvidék (5).

1. Európa leghosszabb egybefüggő vulkáni vonulata a Keleti-Kárpátok Ny-i részét képező Kelemen, Görgényi-havasok és Hargita alkotta tűzhányólánc, mely az újharmad-negyedidőszaki vulkánosság következtében alakult ki (6). Az 1200 - 2100 m magas kitörési köz-

pontjaiban tetőző vulkáni vonulatot alacsonyabb, lapos gerinc-szakaszok kapcsolják össze (7).

A Görgényi-havasok a vulkáni vonulat középső részét képezi. Legmagasabb csúcsai a Maros-szoros és a Görgény-patak között lévő Fancsal (1684 m), a Görgény-patak és a Bucsin-hágó közti Mezőhavas (1777 m), valamint a Bucsin- és Libán-hágó között elhelyezkedő Nagysomlyó (1575 m) és Csomafalvi-Délhegy (1695 m) (6).

A Kelemen-Görgényi-Hargita vonulat gerincétől Ny-ra és K-re 800 - 1000 m magasban helyezkedik el a vulkáni agglomerátummal borított vulkáni fennsík. A Ny-i, 10 - 25 km szélességben húzódik, nagy kiterjedésű és többnyire egyenletes felszínű platókból áll össze (7).

2. A Küküllők-dombvidéke (1) és az Erdélyi-medence K-i peremvidéke nagy vastagságú kréta, paleogén és neogén üledékekből épül fel. A mélyfúrások több helyen igazolták az Erdélyi-medence talpzatát képviselő kristályos pala létezését 1000 - 2300 m mélységben (2).

A terület szerkezetének, a résztvevő földtani képződmények fő vonásai és a felszín mai képe alapján a Mezőhavas tömegétől, vagyis a magas hegyvidéktől, a vulkáni platók szintjein át a dombvidék eróziós térszínéig, az alábbi jellegzetes tájegységeket különítjük el: I. a Mezőhavas tömege, II. a diapír öv, III. a Mezőhavas tömegétől elvált rögök vidéke (5).

I. A Mezőhavas tömege a Görgényi-havasok központi részét foglalja magába. A vulkáni vonulat többi kráterétől eltérően, amelyeket a negyedkortól kezdve több irányból hátravágódó patakok eróziója feldarabolt, a Mezőhavas kalderája majdnem teljesen ép. É-on a Székely-patak vágta át a kalderaperemet, belső, bő vízhalózatot alakítva ki a kalderaudvarban (5).

A Sebes-patak és a Szováta-vize meredek lejtőjű, nagy esésű völgyei mélyen behatolnak a kaldera testébe, de ennek peremét még nem érték el.

A vulkáni plató vidékét nagy kiterjedésű völgyközi mezők képezik, melyek az Erdélyi-medence irányába enyhén lejtnek. A negyedkor elejéig nagy kiterjedésű összefüggő lávamező övezte a Mezőhavas kalderáját is. A lávamező a fiatal, nagy esésű, sugarason szétfutó patakok, mint a Szováta-vize, Kis- és Nagyág, Sebes-, Hidegjuhód-, Tekerősjuhód-patakok, a negyedkorban feldarabolták. A völgyközi platók formálásában nagy szerepe volt a negyedkori erózióknak is (5, 6).

II. A Szováta-parajdi tektonikus medence diapír öve. A migráció közben a só mindig a kisebb ellenállás irányába mozog, a sőtömsz olyan helyeken tör a felszínre, ahol a gyűrődéses vetők illetve törések alapvető változásokat hoztak létre az eredeti térszínen (8). Megállapíthatjuk, hogy a só, Szováta térségében két szakaszon, a Görgény-patak völgyében és a Szováta-Parajd közti térségben tört a felszínig (5).

A Szováta-parajdi diapír szakasz a Mezőhavas 1000 - 1100 m-es platójának hirtelen megtört peremét képezi. A vulkáni plató peremétől tektonikai eróziós úton elválasztott Bekecs, Siklódkő hegyek közt mintegy 30 km hosszú, keskeny ÉNy-DK irányú medence foglal helyet. ÉNy-on a Szakadát patak völgy vízvázalasztója, DK-en a Korondi-patak forrásvidékének küszöbe, a Székelyvarság-Firtos közötti platóküszöb zárja le. DNy-on a Bekecs és Siklódkő között a Kis-Küküllő völgyén át kapcsolódik az Erdélyi-medencéhez (5).

III. A Mezőhavas tömegétől elvált rögek vidéke a Bekecs és Siklódkő talapzatában pannon üledékek fekszenek, amelyek a Görgényi-havasok tömege alá is benyúlnak. A felsőpleisztocénben a Mezőhavas vulkáni tevékenységének befejezése után egy összefüggő 1000 - 1100 m-es vulkáni plató terült el, melyhez szervesen hozzátartozott a Bekecs és Siklódkő is. Ma mindkét hegy különálló rögeként emelkedik a Parajd-Szováti-medence, valamint a Küküllőmenti dombvidék fölé. E hegynek a Mezőhavas platótömegétől való elválása szoros kapcsolatban van a Parajd-Szováti-medencét létrehozó tektonikai mozgásokkal és a felszíni erózióval.

A Bekecs és Siklódkő kialakulása után, a vulkáni plató K irányú visszahúzódásával párhuzamosan elkezdődött a két hegy felszínének erőteljes lepusztulása is.

Már a harmadkorban (neozoikum) számottevő tektonikai mozgás vette igénybe e területet. Ezek a mozgások a vízszintes rétegzettségű rétegszleteket, antiklinálisokba és dómákba gyűrték.

A pliocén végén, de különösen a pleisztocénben kezd kialakulni a Szováti-medence. Ezt elősegítette az éghajlatváltozás aminek következtében felgyorsult a folyóvízi erózió. A pleisztocén kezdetén a csapadékos időszakok elősegítették a vulkáni plató feldarabolását (5).

Ugyancsak a pleisztocénben fokozódik a sódiapírrédek emelkedése (5). A sómozgások átdőfték a diapír öv görgényvölgyi és Szováta-parajdi szakaszán a fiatalabb üledékeket (8). Ez a folyamat Szovátián egy új domborzati elemet hozott létre, az ovális alakú É-D irányba elnyúló sótömszot. A só felszínre kerülésekor elkezdődött ennek felszínformálása, jellegzetes karsztformák kialakulása (8).

A Szováti-dombvidék földtani felépítésében két képződménycsoport játssza az uralkodó szerepet: 1. üledékes képződmények, 2. eruptív képződmények (5).

A harmadkori üledéket a sótömszök környékén sósagyag, az itt-ott felbukkanó szarmata kori homokok és márgák valamint a pannon emelethez tartozó apró kavicsos homok és márga képviseli (8, 9).

A sótömsz környékén, a felszín közelében, a só által a felszín közeléig szállított 1 - 2 m átmérőjű kristályos palák és középidei mészkőtömbök is megfigyelhetők (10).

Az eruptív képződmények a Mezőhavas lávái, lávatörmelékei, breccsái, konglomerátjai, tufái és tufitjai (5).

Jelenlegi felszínalakító folyamatok és domborzati formák

A nagy reliefenergiával rendelkező patakok, mint a Szováta-, Sebes-, Juhod-patak, az alacsony erózióbázis miatt mélyen bevágódtak a felszínbe. Szovátan a só Cseresznyés-hegytől D-re került a felszínre. A környezeténél magasabbra kiemelt sötömsz jelenleg erőteljesen alacsonyodik az oldódás és kimosás által. Ennek következtében jellegzetes felszíni és felszínalatti sókarsztformák alakultak ki. A felszíni folyamatok fejlettebb formákat eredményeztek mint a felszínalattiak. A jellegzetes felszíni formák: az oldásbarázdák, oldásgödörök, a csatornakarr, a sófalkarr dolinák, stb. megtalálhatóak a sötömsz majdnem teljes felszínén. A Vörös-tó DNy-i részén, a Medve-tó ÉNy-i partján, a Sósárok mentén az előbbi formák mellett nagyobb méretű karsztos mélyedések és az oldás következtében kialakult omlások is megfigyelhetők (5, 8)

A jelenkori domborzatformálódás legfőképpen a csapadék hatására jön létre. A csapadékvíz hatására működő erózió a legerősebb a nyári időszakban. Az említett nagy esésű, gyors folyású patakok erőteljesen szabdalják a felszínt, és hátráló eróziójuk a vulkáni fennsík K-irányú visszahúzóását is eredményezik(6).

A Bekecs és a Siklódkő legjellegzetesebb formaelemét napjainkban is a lejtőmozgások alkotják. Különösen az andezit, pannon üledékkal való érintkezési vonalán nyilvánul meg ez a jelenség. Mind a Siklódkő, mind a Bekecs K-i és D-i lejtőjén nagy aglomeráttömegek csúsztak meg az agyagos térszín lejtőin (5)

A felszín alakulásában a természetes folyamatok mellett fontos szerepet játszott az emberi tevékenység is. Az elmúlt évszázadokban, a felszíni bányászat a konkrét domborzati változás mellett módosította a felszíni és felszínalatti hidrodinamikai folyamatokat.

Éghajlati adottságok

Az éghajlatot befolyásoló tényezők közül elsődleges az általános légkörzés. Jelentős a domborzat éghajlat-befolyásoló hatása is. A domborzati formák magassága, kitétsége a legfontosabb éghajlatmódosító tényezők. A Görgényi-havasok az uralkodó Ny-i, ÉNy-i légáramlatok irányára merőlegesen helyezkednek el. Az 1700 m-t meghaladó hegység orográfiai tényezőként hat, jelentős mennyiségű csapadék kialakulásához járul hozzá. A domborzati viszonyok következtében - a Szováta-medence környezeténél alacsonyabban helyezkedik el - gyakori a hőmérsékleti inverzió.

A kiterjedt erdőségek csökkentik a napi és évi hőingadozás értékeit, ugyanakkor késleltetik a hóolvadást és meghosszabbítják a felszíni lefolyás időtartamát.

Szováta viszonylatában a napsugárzás 146 - 153 J/m²/mp értékeket ér el, a nyári időszakban 110 J/m²/mp körül alakul (12).

A napsütéses napok száma 40 - 55 között van évente, a napsütéses órák száma 1 600 -

1 850 óra évente. A fagymentes napok száma 100 - 130 nap évente. A termikus inverzió hatására gyakoriak a koraőszi és későtavaszi fagyok. Az első fagyos nap szeptember elejére, az utolsó fagyos nap április utolsó harmadára tevődik. (12)

A légnyomás értéke Marosvásárhelyen 977 mb, a legnagyobb értéke januárra, a legkisebbet április - június időszakra tevődnek (12).

A csapadékos napok száma 150 - 160 nap évente. A csapadékmennyiség 730 - 750 mm a Kis-Kuküllő völgyében, meghaladja az 1000 - 1200 mm-t a Görgényi-havasok legmagasabban elhelyezkedő Ny-i kitettségű lejtőin (13).

A havi és évi középhőmérséklet Szováton (1896-1915; 1921-1953) °C (12, 13)

ÉV	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
7,6	-3,7	-2,3	2,6	8,3	12,7	15,6	17,4	17,5	13,1	8,2	3,1	-1,3

A havi és évi átlagos csapadékösszeg Szováton (1896-1915; 1921-1953) (12)

ÉV	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
75,5	38,9	40,6	43,1	59,9	94,8	106,9	99,3	86,0	55,1	52,7	42,4	35,3

A csapadék megoszlása az alábbi: a meleg időszakban 500 mm felett, a hideg időszakban 250 mm körül, télen átlagban 110 mm csapadék esik, tavasszal 170 mm felett, nyáron 310 mm felett és ősszel 160 mm körül. (12)

A földrajzi helyzet, a domborzat és az általános légkörzés következtében a leggyakoribb az ÉNy-i és Ny-i szél. Tavasszal és ősszel erősebben érződik a D-i és É-i szelek hatása. Télen a szélcsend időszak elősegíti a hőmérsékleti inverzió kialakulását és a ködképződést. (12) Szováta levegője a környező erdőknek köszönhetően nagyon tiszta. A levegő sótartalma a tavak felé közeledve növekszik (14).

Vízföldtani és vízföldrajzi viszonyok

A vízföldtani viszonyok a nagyon változatos földtani felépítés (moicén-pliocén üledékes kőzetek, só és vulkánikus képződmények) függvényében alakultak ki. Az üledékes kőzetekben többszintű felszín-

alatti vízréteg alakult ki, a sóban a karsztos kőzetekre jellemző, sajátos víztározás és vízvezetés alakult ki, míg a vulkánikus kőzetekben, a meggyült nagy mennyiségű csapadékvíz nagyszámú és bővízű források megjelenését tette lehetővé a vulkáni és üledékes képződmények határfelületén.

Vízföldrajzi viszonyok: A felszíni vizekhez sűrű vízhálózat és nagyszámú tó tartozik. Az időszakos vízfolyások torrensek és vízmosások formájában vannak jelen többnyire a terület Ny-i részén, ahol a növényzettel való borítottság aránya alacsony.

A vízellátás pluvio-nivális, közepes felszínalatti vízellátással. A felszíni vízellátás a folyók vízhozamához 65 - 90%-kal járul hozzá (15).

A legfontosabb felszíni vízfolyás a Kis-Küküllő, amely a Tisza vízgyűjtő területéhez tartozó Maros baloldali vízgyűjtőjének részét képezi. A Sóvidéki-dombság a Kis-Küküllő felső folyása mentén helyezkedik el.

Szováta táján három jelentékeny havasi folyó szakad jobb partilag a Kis-Küküllőbe: a Juhod-vize, a Sebes-vize és Szováta pataka, írja Orbán Balázs a Székelyföld leírásában (16).

E patakok forrásvidékét három magas vulkáni képződmény uralja: a Szálka-tető (1777 m), a Nagyg-tető (1723 m) és a Ferenczi László-tető (1648 m) (4).

A Szováta-patak az úgynevezett Földvár alatt ömlik a Kis-Küküllőbe. Jobb oldali mellékvizei a folyásiránnyal ellentétesen haladva: a Mátyus-patak, Szakadát-patak, Kopács-patak, Köves-patak és Kaca-pataka. Baloldali mellékvizei a Sebes-, a Sós- és a Bocskai-patak. A város D-i ipari övezetét a Juhod-pataka szeli át, melynek mellékvizei a Köves-patak, Égettész-pataka, Ruta-patak. Ilyésmező felett a Juhod-patak elnevezés megszűnik. Az összefolyó kis patakok Tekerős-Juhod-, Szilas-patak, Hideg-Juhod és Középmező-patak nevet viselik.

A Szakadát-patakba beömlő kis patakok: jobb oldalról a Mátyus-patak (nem azonos a Szováta-ba folyó Mátyus-patakával), míg a bal oldalról a Vágó-patakot említhetjük (17. Kéziratban 2.).

A tavak: A szovátaí sóhegyen igen élénk sókarszt jelenségeket figyelhetünk meg. A sárga agyagréteg alatti sótömszöt állandóan oldja, mállasztja a felszíni és felszín alatti víz. A területen átfolyó két kis patak, a Körös-Toplica és Aranybánya-patak valamint a régi sóbányászat következtében kialakított mélyedések felgyorsították ezt a folyamatot (18).

Szováta területén a tavak jelenléte és földrajzi megoszlása szorosan kapcsolódik a sótömszövhöz, a só felszíni megjelenéséhez. Mivel a só a víz könnyen oldja, a diapír redők övezetében a felszín egy állandó és gyors átalakulási folyamaton megy át. Az oldás, beszivárgás és a fedőrétegek vízáteresztő képessége lehetővé tették több süppedéses

medence kialakulását. Kisebb méretű dolinák keletkeztek, melyekben dolinatak is kialakultak (8).

Szováta legfontosabb állóvíze a 480 m tszf. magasságban elhelyezkedő Medve-tó. 1875. május 27-én keletkezett beszakadás következtében. 1879-ben egy sziklaomlás által az Aranybánya-patak is a Medve-tóba torkollott. Maihoz hasonló méretét 1881-ben éri el. A környező és a medret alkotó sósszikkák olvadásával felülete és mélysége a kialakulás utáni évtizedekben fokozatosan növekedett, majd a környező patakok által szállított hordalékok medercsökkenést eredményeztek (19, 20).

A tó felülete meghaladja a 40.000 m²-t, mélysége fokozatosan, a folyóvízi hordalék lerakódás következtében 30 m-ről (a század elején) a jelenlegi 18 m körüli mélységig csökkent (21). A tó vízutánpótlását a Cseresznyés oldalból eredő két édesvízű patak biztosítja: a Körös-Toplica- és az Aranybánya-patakok. Ezek a tömény sós víz fölött egy édesvízréteget alakítanak ki. Ez is hozzájárul, hogy a felszíntől a mélyebb rétegek felé a növekvő sótartalom sűrűsénövekedést idéz elő. Ez esetben a felszíntől kb. 0,5 - 2 m mélységben található vízréteg a napsugarak hatására felmelegszik és a homogén folyadékokkal ellentétben, nem fog a felszínre emelkedve lehűlni, hanem két hidegebb - felül kisebb, alul nagyobb sűrűségű - vízréteg közé ékelődve hőmértéklete 50 - 60 °C-ra is felmelegedhet néhány hónap alatt, előidézve a heliotermia jelenséget (9, 22, 23).

A szováta sóstavakat a századfordulón Kalecsinszky Sándor vizsgálta, és elsőként határozta meg a heliotermia jelenséget a Medve-tóval kapcsolatosan 1901-ben (24).

A fent leírt heliotermia kisebb mértékben jellemző Szováta többi sós tavára is. A Medve-tó legnagyobb sótartalma 299% (21)

Szováta fürdő legrégibb, ma is meglevő tava, az 501 m tszf. magasságban található Fekete-tó. 1710-ben az Aranybánya-patak még a Fekete-tó magasságában folyt. Ebben az évben egy földcsuszamlás következtében természetes gát keletkezett ami mögött új tó jelent meg. A következő másfélszáz évben a patak medre lennebb és keletebbre került, de az általa kialakított Fekete-tó ma is létezik (25). Felszíne 1971-ben 3400 m² volt, legnagyobb mélysége 7 m körüli, sótartalma 277% (21).

A Mogyorósi-tó a Medve-tó közelében, tőle DNy-ra helyezkedik el 498 m tszf. magasságban (26). Patkó alakú felszíne 3619 m², legmélyebb pontja 7,4 m, sótartalma kisebb értékeket mutat mint a Medve-tó esetében (21). A Medve-tóval egyidőben, 1875 és 1881 között keletkezett, Nyárádmagyarós falu egykori sóbányájának helyén (27), napjainkban is egy 60 m hosszúságú csatorna köti össze a két tavat. Mindkét tó vizét a Sós-patak vezeti le.

A Medve-tó É-i nyúlványától Ny-ra alakult ki a Zöld-tó és annak folytatásaként a Vörös-tó. Mindkét sóstó a Medve-tóval egyidejűleg jelent meg. A századeleji mérések is 1 - 2 m mélységűeknek találták, hőmérsékletük 50 0C-t is elérte. Ezt a tó fenekét borító fekete iszap fényelnyelő tulajdonságával magyarázták. A Zöld-tó felszíne 500 m², a Vörös-tó négyszer nagyobb kiterjedésű, 2100 m² (27). Ugyanezeket az adatokat ismertetik az 1957-ben végzett mérések is (27). Sótartalmuk 200% felett van (29).

A két világháború közti térképeken még nem szerepelt a Rigó-tó. Valószínűleg az 1950-es években alakult ki. Egy 1972-es térképen a Mogyorósi-tavat megközelítő mérettel ábrázolták (29).

Az erőteljesen feltöltődött, tömény sósvízű Kigyók-tavából kiinduló kispatak völgyében alakult ki a Rigó-tó. Napjainkig teljesen feltöltődött és elmocsarasodott a Kigyók-tava. A hajdani nagyobb felszíni tóra emlékeztetnek a mocsárnövényzetben megfigyelhető kisebb vízfelszínek.

Az 1980-as évek elején, a régi Piroska-bánya helyén egy nagy kiterjedésű, édesvízű tó, a Piroska-tó alakult ki. A tó vize egy felszín alatti lefolyón időnként a Medve-tóba ömlött, annak vizét felkavarva. Emiatt a tavat részben lecsapolták, csak ÉNy-i részét hagyták meg. A tó jelenlegi méretei: legnagyobb hosszúsága 84 m, szélessége 28 m, felszíne 2300 m² (30).

Az Édes-tó 530 m tszf. magasságban található, a Zoltán-tetőtől Ny-ra. A 884 m² területű dolinatól alján lerakódott anyag elszigeteli a tó vizét a sóségtől, így nem válik sóssá a vize (26).

A Körös-Toplica-patak völgyében a mesterségesen kialakított Ifjúsági-tavat azzal a céllal létesítették, hogy a Medve-tóba jutó hordalékmennyiséget csökkentsék. Jelenléte veszélyeztetheti a Medve-tó létét, ezért 1997.-ben lecsapolták.

Növény és állatvilág

A természetes növénytakaró kialakulásában az éghajlati, a domborzati és az ezek hatására kialakult talaj játszották a legfontosabb szerepet.

A tanulmányozott területet, a változatos közettani felépítés és felszínformák jelenléte nagyszámú növényfaj megtelepedését tette lehetővé. A K-i részen az erdő a jellemző, a Ny-i területén az erdő mellett a legelők és kaszálók aránya nagyobb.

A terület alacsonyabb részein a lombhullató erdők képezték a természetes növényzetet. E növényzeti emelet jellegzetes fafajtája a bükk (*Fagus sylvatica*). Ezzel keveredve megtalálható a tölgy (*Quercus robur*), a cserfa (*Quercus petraea*), csertölgy (*Quercus cerris*), gyertyán (*Carpinus betulus*), a kőris (*Fraxinus excelsior*), a hárs (*Tilia cor-*

data), az éger (*Alnus glutinosa*), valamint a tülevelűek. A vegyes erdők már az alacsonyabb térszíneken is jelentkeznek (11, 32).

A jellegzetes mikroklíma, a termikus inverzió hatására a tülevelűek már 500 m magasban is erdőfoltokat képeznek. Nagyobb kiterjedésű, összefüggő tülevelű erdőségek a Görgényi-havasok Ny-i vulkáni fennsíkjának előterében, 900 - 1000 m felett jelennek meg. Jellegzetes a lucfenyő (*Picea excelsa*), a jegenyefenyő (*Abies alba*) és a vörösfenyő (*Larix decidua*).

A lombhullató erdők szintjére jellemző cserjék az alábbiak: mogyoró (*Corilus avelana*), somfajták (*Cornus*), kókény (*Prunus spinosa*), vadrózsa (*Rosa canina*), galagonya (*Crataegus monogyna*), feketebodza (*Sambucus nigra*). A tülevelű erdők szintjén honos a málna (*Rubus idaeus*) és az áfonya (*Vaccinium myrtillus*) (32, 34).

A lombhullató erdők jellegzetes aljnövényzetéhez tartozik az erdei szamóca (*Fragaria vesca*), az erdei madársóska (*Oxalis acetosella*) a lombhullató és a fenyőerdőkben is megél. Az erdők árnyékos részén honos az erdei pajzsika (*Dryopteris filix-mas*) és az édesgyökérű páfrány (*Polypodium vulgare*) (32, 34).

A kivágott erdők helyén fűvel borított legelők alakultak ki. A 700 m-nél alacsonyabb felszíneken a cérnatippán (*Agrostis tenuis*), réti csenkesz (*Festuca pratensis*), a tarajos cincor (*Cynosurus cristatus*), a réti here (*Trifolium pratense*) által uralt legelők jelentős felszint borítanak. 700 - 800 m felett a tarajos cincor (*Cynosurus cristatus*), a mezei komócsin (*Phleum pratense*), a vörös csenkesz (*Festuca rubra*) és a szőrű (*Nardus stricta*) alkotja a jellegzetes növénytársulást (11, 34).

A halofil növények a Sóközén igen gyakoriak.

Az állatvilág a domborzati és növényzeti viszonyok függvényében alakult ki. Az erdőben honos állatok: barnamedve (*Ursus arctos*), szarvas (*Cervus elaphus carpathicus*), őz (*Capreolus capreolus*), farkas (*Lupus lupus*), vaddisznó (*Sus scrofa*), mókus (*Scricus vulgaris*), nyúl (*Lepus europaeus*), róka (*Vulpes vulpes*). Jellegzetes madárfajok a fakopáncs (*Dryobates major*), a kakukk (*Cuculus Canorus*), a gerle (*Sreptopelia turtur*), a fajdkakas (*Tetrao urogallus*), a rigó (*Turdu merula*), a bagoly (*Bubo bubo*) stb. (33).

Az édesvízi patakokban él a pisztráng (*Salmo trutta fario*), az Ifjúsági-tóban a pontyfélék honosodtak meg (*Cyprinus carpio*) (33).

Talajviszonyok

A talajok nagymértékben tükrözik a táj földrajzi helyzetéből, litológiai, domborzati, vízföldrajzi és növényzeti adottságaiból, valamint a már jórészt emberi tevékenységből is adódó természeti-társadalmi tényezők és folyamatok hatását.

A jellegzetes mikroklíma, a domborzati szintkülönbségek, a lejtőkiettség, következképpen a változatos ökológiai viszonyok következtében a talajföldrajzi kép legsajátosabb vonása a területi mozaikosság. A Szovátaidomságon a legnagyobb felszín a barna erdőtalajok típusai foglalják el.

Az alacsonyabb térszinteken a közepes humusztartalmú vályogos barnaföld, az agyagos-vályogos nyers humuszkarbonát talaj, az alacsony termőképességű réti csernozjom alakult ki. A típusos agyagbemosódásos barna erdőtalaj a vulkáni fennsíkron és az alatta elhelyezkedő pannon rétegekkel borított felszíneken is kialakult. A vulkáni fennsíkron jellemző a piroklasztiton képződött fekete nyirok jellegű barnaföld és a piroklasztiton képződött típusos agyagbemosódásos barna erdőtalaj (11, 25).

A sós talajok nem nagy kiterjedésűek, főleg a szovátaid sőtömszön és a sósforrások környékén alakultak ki.

Néesség- és településföldrajzi sajátosságok

A szűkebb értelemben vett Sóvidékhez a Korond-Parajd-Szovátaid-medence falvai és tanyái tartoznak: Korond község Atyha faluval, valamint Fenyőkút, Pálpataka és Vadaszmező. Parajd község Alsó- és Felsősfalva falvakkal és Békástanyával.

Szováta városához Szakadát és Kopac, valamint Sóvárád és Ilyésmező falvak tartoznak. Valamikor külön tanyaként szerepeltek Alsó- és Felsőszakadát, ma Szovátaidhoz egyetlen tanya tartozik, Kopac. Egy 1854. március 17-i leírásból tudunk Iszujka tanyáról (14)

Parajdhoz tartozott a hatvanas években kihalt és megszűnt Sásverés tanya is. Időszakonként lakott házcsoportot találunk a Korond fölött Kalondán és Bucsin-tetőn is.

1597-ben Szováta mint falu szerepel (16). A XIX. század közepén Szovátaid 400 család élt (16), a lakosok száma 1448 volt (35). Ez a lakosság szám kevesebb mint 70 év alatt duplázódott meg (35, 36). 1930-ban 3484 lakos élt Szovátaid. A II. világháború után a lakosság száma folyamatosan növekedett 1989-ig, amikor 12.252 lakosa volt a városnak (36). 1952-ben Szovátaid városi rangra emelték. A hozzácsatolt falvak: a Kis-Küküllő völgyében, a DNy-ra található Sóvárád (1968), 1.610 lakossal, Szakadát, az azonos nevű patak völgyében, Ilyésmező (1948) és Kopac a Juhod-, valamint a Szovátaid-patakok völgyében helyezkednek el. Ez utóbbi három, Szovátaidhoz csatolt településnek egyenként kevesebb mint 1000 lakosa van.

1990-től napjainkig, kisebb ingadozásokkal, Szováta város lakossága 12 ezer felett van. A városhoz csatolt falvak lakosságának szám-beli fogyása megkezdődött már a termelészövetkezetek létrehozásával és az ország erőltetett iparosításának elkezdésével.

1992-ben hivatalos statisztikai adatok alapján, a város és a hozzátartozó falvak lakosság száma 12 112 volt. Ennek döntő többsége magyar nemzetiségű (89,1%). A románok részaránya 8,3%, a romák 2,4%-ot képviseltek a város összlakosságából. A felekezeti megoszlás az alábbi volt: római katolikus 44,5%, református 40,2%, ortodox 8,2% és görög katolikus 0,5% (36).

A város és a hozzátartozó 4 falu összlakossága 1992 után 12.100 - 12.300 között ingadozik. 1995-ben 12 178 lakosa volt (36).

Gazdaságföldrajzi jellemzők

A sóvidéki-dombságon kialakult legrégebbi gazdasági tevékenységek közé tartozik az állattenyésztés, a növénytermesztés, a fa- és sókitermelés.

A városhoz tartozó szántókon többnyire burgonyát, cukorrépát, rozst, búzát és kukoricát termesztnek.

1993-ban Szováta lakói több mint 2.100 szarvasmarhát, 1.590 sertést, 6.600 juhot és több mint 13.000 háziszárnyast tartottak. Ugyanebben az évben 530 t húst, 21.000 hl tejet, 1 millió tojást és 13.000 kg gyapjút termeltek. A mezőgazdasági termékeket a helyi élelmiszeripari üzemekben dolgozzák fel a város lakossága és az idegenforgalmi egységek számára.

A régi hagyományokkal rendelkező faipar napjainkban is fontos gazdasági ágazat. Az itteni fafeldolgozó vállalat fűrészárút és préselt lemezeket állít elő.

A só kitermelése a római korban elkezdődött. A középkorban a később kialakult Mogyorósi-tó környékén sóbánya működött. Napjainkban nincs sókitermelő központ Szováta határában.

1992-ben a város ipari össztermelésének értéke 1.732 millió lej volt.

A szállítási viszonyok

A sóvidéki-dombság három földrajzi tájegység találkozásánál helyezkedik el. A terület közlekedési vonalai e tájegységek irányába haladnak.

Szovátát az Erdélyi-medence központi részével összekötő műút a Kis-Küküllő völgyében halad Balavásárig, onnan ÉNy irányba folytatódik Maros megye székhelye irányába Marosvásárhelyig. A Görgényi-Hargita hegyvonulat Ny-i vulkáni fennsíkjának előterében elhelyezkedő medencét műút köti össze. Szovátától D-re Székelyudvarhely irányába, ÉNy-ra Szászrégen fele halad műút. A Görgényi-havasoktól K-re található Gergyói medencét, a Szováta kö-

Medve-tó az első világháború előtt. Amatőr felvétel.

zelében levő Parajd községből, az 1287 m magasságú Bucsin tetőn áthaladó műút kőti össze.

Szováta 51 km hosszúságú úthálózatából 22 km aszfaltozott. (36)

A Kis-Küküllő völgyében Sóvárادig megépített vasútvonalat 1905-ben hosszabbították meg Parajdig, így a vasútvonal Szováta közvetlen szomszédságában található. A Marosvásárhelyt Szovátaival, a Nyárad mentén összekötő keskeny nyomtávú vasútvonal üzemeltetését 1997. márciusában függesztették fel.

dr. ELEKES TIBOR

SZOVÁTA KIALAKULÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

“Az erdélyi székelyek történetéről írott feljegyzések a XIII. század elejével kezdődnek s oklevélben először 1210 és 1213-ban említetnek.”¹ Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 85. * Miután az írott forrásokban is feltűnnek a székelyek mai lakhelyükön, a Székelyföldön, Erdély történelmének cselekvő részesei lettek, 1437 után úgy is mint az országrész három “nemzetének” egyike. A legelső települések a mai Székelyudvarhely központtal alakultak ki, “... amely eredetileg Telegd néven szerepel, s legelőször 1235-ben mint esperesség, majd mint terület s mint puszta név V. István király (1270 - 72) egyik oklevelében említetik.”² 30. o.

A székelyek eredetével kapcsolatban történelem könyveinkben közel száz elméletet olvashatunk.³ Kordé Zoltán: A székelykérdés története. Székelyudvarhely 1991., Zepezsaner Jenő: Elméletek a székelység eredetéről. Hargita Kalendárium. Csíkszereda 1995. 16-20. * Annak ellenére, hogy ezek az elméletek nagyon széles skálán helyezkednek el, - vannak köztük tudományosan megalapozottak és dilettáns próbálkozások - ma sem mondhatjuk, hogy véglegesen és megnyugtatóan megoldott az eredet-kérdés. Legrégőbbi múltra a hun eredet elmélete tekint vissza, hiszen már krónikásaink is ezen a véleményen voltak. Ezt támogatta az ún. csíki székely krónika is, amelyről azonban hosszas és heves viták nyomán kiderült, hogy késői hamisítvány. Felvetődött még az avar, kabar, bolgár, stb. eredet lehetősége is, jóllehet sem a régészeti, sem a nyelvészeti adatok nem mutatnak ki lényegbevágó különbséget a Délkelet-Erdélyben letelepült székelyek és a tőlük legközelebbi vagy legtávolabbi vármegyékben élő magyarok között. Bóna Istvánt idézve, „csupán régészeti leletekkel - elvonatkoztatva Erdély településtörténetétől, a helynevektől és a vidék utótörténetétől - lehetetlen igazolni a letelepített telegdi népesség székely voltát, mivel a leletekből - ellentétben például az alföldi kunok, jászok régészeti hagyatékával - nem olvasható ki valamilyen külön székely jelleg.”⁴ Bóna István: A székely kérdés mai állása egy régész-történész szemszögéből. in: Történelem, régészet, néprajz. Debrecen 1991. 9 - 17. o. Hasonló eredményre jut Benkő Elek régész is: “Sajátos székely viselet vagy temetkezési szokás nyomai a templom körüli temetők ásátásakor sem mutatkoznak. Ez a negatív eredmény azok véleményét támasztja alá, akik szerint a (telegdi) székelység ekkor - ha egyáltalán szóba jöhet nem magyar eredete - már évszázadok óta magyarul beszélő né-

pesség volt, mely nemcsak a mai Székelyföldön teremtett színmagyar helynévadást, hanem korábbi hazájában is, amint ezt Mezőtelegd (Bihar megyei település) 1256-os határjárása is bizonyítja.”⁵ Benkő Elek: A középkori Keresztúr szék régészeti topográfiája. Bp. 1992. 30.* Ugyanő Keresztúr-fíuszéki régészeti kutatásai alapján valószínűsíti a székelyek betelepítésének időszakát is: „A településrend változását, a lelőhelyek számának hirtelen, mintegy két és félszeres növekedését kimutató régészeti topográfiai kutatás alapbizonyítékot talált a terület székely betelepítésének kérdésében. A fenti minőségi ugrást ugyanis már nem tulajdoníthatjuk a spontán népszaporulatnak, hanem új népesség, a telegdi székelyek megjelenésével hozzuk kapcsolatba. A jelenleg rendelkezésünkre álló régészeti megfigyelések azt sejtetik, hogy az új betelepedés a 12 - 13. század fordulóján vagy a 13. század elején történt meg. ... A telegdi székelyek kelet-erdélyi feltűnése után nem sokkal megkezdődött az Árpád-kori Erdély közigazgatásának jelentős átalakulása, ennek során jött létre a megyék joghatósága alól kivett száz és székely ispánság, illetőleg - idővel - ezek területén külön területi egységek, bírósági székek keletkeztek.”⁶ Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. Bp. 1992. 30. *

A Sóvidék benépesítése egyidőben kezdődhetett a telegdi székelység letelepedésével mai lakóhelyén és fokozatosan ment végbe. Az első falunév a pápai tizedjegyzék 1332. évi rovatában szerepelt, mikor Sóvárادت említik, VARAD⁷ alakban, majd 1567-ben Sowa ragya, 1648-ban Sóvárád alakban fordul elő. Neve a „kis vár, erősség főnévből alakult. A Só- előtag a vidék sóbányászatával kapcsolatos.”⁸ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. II. Bp. 1988. 493. *

Az udvarhelyszéki Korond az 1333. évi rovatban szerepel KURNUD (véltetően tévesen Kurund helyett) néven, majd az 1334. évi rovatban Kurnud alakban.⁹ Documente. 1954. 170, 200; Ferenczi Géza: Lapok a Sóvidék (kora) középkori történelméből. Hazanéző. 1991. 2. 28. * Neve török eredetű, Kiss Lajos szerint: „A magyar ‘korom’ főnévnek a -d képzős származéka. Lehet, hogy elsődlegesen azt a patakot jelölte, amely mellett a település fekszik.”¹⁰ Kiss Lajos: im. I. 781. * Később, a XIX. században, körülötte jellegzetes hegyvidéki tanyavilág alakult ki, ennek központjai Fenyőkút és Pálpataka, valamint Parajd közelében Békástanya és Sásverés.

A pápai tizedjegyzék után már csak a következő század végén, 1493-ban jelenik meg Sófalva, SOOFALWA alakban, 1567-ben Soffalwa formában¹¹ SzO. II. 220. * „A Sófalva helynév a magyar só főnévnek és a birtokos személyranggal ellátott falu főnévnek az összetétele.”¹² Kiss Lajos: im. I. 89. * A székely székek 1493-ban terjesztették II. Ulászló király (1490 - 1516) elé a „sánta” Báthori István erdélyi vajda elleni híres panasz levelüket: „Az udvarhelyi várhoz három esz-

tendővel ezelőtt néhány gyerekeket szüleiktől elragadtak és most az anyjukat is megkötözték, mondván, hogy a fogoly gyerekek dajkálására viszik őket, mire az anyák nagy keserűséggel jobbágy esküt (homagium) tettek Sófalván, más vétlen embereken pedig, mindenféle jogcím nélkül 16 forintnyi bírságot hajtottak be.”¹³ latin eredeti: SzO. I. 276. „A falu azonban ennél jóval korábbi keletű, gazdasági életvitele a kezdetektől a 'székely só' kitermeléséhez, fuvarozásához, adminisztrálásához kötődött. Bár a pápai Tizedjegyzékben nem szerepel, tehát akkor még nem volt önálló plébánia, a mai templomba beépített nyugati csúcsíves kapuzata arról tanúskodik, hogy már a XIV. században itt templom épült. ... a falunak ezen a kiemelkedő helyén gótikus templom állott, a két Sófalva és Parajd megyés templomaként.¹⁴ Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Buk. 1981. 129. * Ekkor még határában voltak a sóaknák és a mai ALSÓ- és FELSŐ Sófalva területe is, amelyeket először 1760-ban említenek külön, ugyanis: „Sóvidék két szomszéd települése Sófalva néven 1760-ig egy falut alkotott, ez időtől kezdve a Korond patakától balra levőt Alsósófalvának, a jobbra esőt Felsősófalvának nevezik, átörökítve a régi Alszeg és Felszeg elnevezést.”¹⁵ Dávid László: im. 125. *

Meglepően késői Parajd első említése. Első írásos említését a Királyi Könyvekben találjuk.¹⁶ Országos Levéltár Bp. Királyi Könyvek. VII. 300. * Ide jegyezték be II. János király Tordán 1564. június 2-án kiadott adománylevelét, amelyben Sófalva, Parajd és Korond falvak közös erdőhasználatáról intézkedik. Ezt átírja és erősíti meg Bethlen Gábor 1614. augusztus 9-én Medgyesen. Később szerepel az 1567-es összeírásban PARAIJD néven.¹⁷ SzO. II. 220. *, majd 1576-ban Parajd alakban.¹⁸ SzO. IV. 41. * Feltételezhető, hogy keletkezése sokkal korábbi első írásos említésénél. Határában vannak a részben feltárt „Rapsóné vára” nevű XI. századi kőfalú vár romjai. Neve a „magyar parajd növénynév származéka. Személynévből való magyarázata nem meggyőző.”¹⁹ Kiss Lajos. im. II. 318. *

Egyidőben jelenik meg Atyha is írott forrásainkban, ez 1567-ben történik ATTIJHA alakban.²⁰ SzO. II. 220. majd az Udvarhely széki 50 dénáros adóösszeírásban Athya alakban.²¹ SzO. IV. 41. * Neve „puszta személynévből keletkezhetett magyar névadással”.²² Kiss Lajos. I. 1988. 124. * Ferenczi Géza a faluhoz köti azt az 1536. október 3-án Székelyudvarhelyen kiállított oklevelet, amelyben „atyai” Balási István és Márta, valamint „atyai” Pósa Balázs özvegye szerepel, és feltételezi, hogy neve az „ős, atya” községből vagy az Atya személynévből ered.²³ Ferenczi Géza. Hazanéző. 1991. 2. 28. *

Szováta XVI. század végi kialakulásában a XVI. századi társadalmi változások, a közösség és a primorok közti, valamint a sólelőhelyek

feletti uralomért folytatott harc játszott főszerepet, ezért szükséges ezen tényezőknek bővebb ismertetése.

A székelyek önkormányzata szászokéhoz hasonlóan alakult, a vármegyei területből elkülönült a székely ispán fennhatósága alá tartozó területen kialakultak a székek. A határőri feladatokat ellátó székelyek kezdetben nemzetségi szervezetben éltek, a Marosszéken 1548-ban feljegyzett hat nem és nemenként négy - négy ága minden székben megismétlődött.²⁴ SzO. II. 78-81. * A székelységről ma is elterjedt nézet, amely szerint "... a legharciasabb nép, amely adómentessége fejében a haza védelmére saját költségén katonáskodni tartozik" - megemlíti a Lipót-féle diploma is - a korai, a nemzetségi szervezet felbomlása előtti állapotot rögzíti. A székely rendi társadalom bomlási folyamatát Jakó Zsigmond így írta le: "... 1407-től kezdve emlegetik írásban a főembereket és a lóföket, mint külön társadalmi kategóriákat, a tisztségekhez való jog pedig a XV. század elejére örökletessé válik bizonyos előkelőbb, tehetősebb családokban. A közsékelyeket azonban a főemberek földesúri igényével szemben egyelőre még védte a központi hatalom. Hunyadi János 1446 és 1453 közötti, valamint Mátyás király 1466. évi tilalmi jól tükrözik a székely társadalom egyre gyorsuló ütemű feudalizálódását. A nemzetségi szervezet védőbástyáit tovább bontogatta a század második felében az egész állam és társadalom átszervezése rendi alapon. A rendi társadalom ugyanis világos háttérrel kivánta elválasztani a társadalom egyes „rendjeit”, de főként a nemességet tömegszerű járulékos elemeitől: a szegény szabadok változatos rétegeitől. Ennek a rendezési elvnek a bevezetése a nemzetségi szervezetből való átmenet nehézségei között vergődő székely társadalom esetében különösen súlyos megrázkódtatásokkal járt. Rendiség nélkül azonban a székelység nem építhette volna öntörvényűen saját feudális struktúráját, hanem menthetetlenül be kellett volna illeszkednie kora társadalmának már kialakult nemesi-jobbági szerkezetén. Ennek következtében pedig jóval nagyobb tömegei súlylyedtek volna jobbagysorsba, mint külön utakon járva. A rendiség tehát végeredményben kedvező hatással volt a székely társadalomra. ... Véleményünk szerint ugyanis Mátyás király lehetett az elindítója annak az új berendezkedésnek, amely miatt a székely előkelők 1492 végén olyan elkeseredetten panaszkodtak Báthori István vajda ellen, az új király előtt. A Mátyást követő feudális reakció évtizedeiben azonban a főembereknek sikerült tovább erősíteniük társadalmi pozícióikat a többi rétegek rovására. Az 1520-as években a székelység zöme előtt újból felrémlt az általános feudális társadalm szerkezetbe való beerőszakolás veszedelem.”²⁵

A XVI. század a székelység történelmének talán legmozgalmasabb százada. A Mohács utáni Magyarország általános válságához, az

állandósuló háborúkhöz, az ország három felé szakadásának traumájához itt még hozzáadódtak a súlyos társadalmi feszültségek, melyek időnként fegyveres lázadásokba csaptak át. Az is igaz viszont, hogy az így létrejött társadalmi konfiguráció tartósnak bizonyult, hiszen lényegében 1848-ig maradt fent. A XVI. század folyamán a központi hatalom rendszeresen beavatkozott a székelység életébe, igyekezvén az érdekeinek legjobban megfelelő rendet kialakítani.

E társadalmi átrendeződésben jelentős szerepe volt az 1562-ben Udvarhelyszéken császári biztatásra kirobbant felkelés leverése után foganatosított intézkedéseknek. Idézzük ismét Jakó Zsigmondot: "A közszekelyekre leselkedő magánföldesúri igényeknek az államvezetés úgy kívánt végérvényesen véget vetni, hogy a székely "községet" - akár Mátyás király idejében - a fejedelem közvetlen joghatósága alá rendelték, bizonyára jobb katonai és gazdasági hasznosítás érdekében.²⁶ Jakó Zsigmond: im. 43. * A fejedelem 1562 nyarán kimondatta a segesvári országgyűléssel: „Az székely község mi szabad birodalmunk alatt légyen, kiket sem az főnépek, sem senki, akárkik légyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kinszerítsék őket.”²⁷ EOE. II. 204-205. * Ennek ellenére és a székely közösség konok ellenállása dacára a feudalizálódási folyamat - ha fékezten is - halad a maga útján.

Az 1562. évi felkelés után a közszekelység nagyobb része jutott jobbágysorba, azonban a fejedelmek a következő század elején részben visszaállították korábbi jogállásukat mivel érdekük volt a székely haderő fenntartása. Végül is nagyvonalakban a XVII. század elejére a székelyföldi társadalom 1/3 része jutott függő viszonyba. Marosszéken a jobbágyok a társadalom 30,29%-át, a zsellérek 25,37%-át tették ki. Ez összesen az átlagon felüli arányt jelentett - 55,66%-ot. Marosszéken a külső, a megyei területekről s más vidékekről való zsellércsaládok száma 554 család, míg a székely zselléréké 400.”²⁸ Pataki József - Imreh István: A gazdasági-társadalmi struktúra a Székelyföldön a XVI. század végén, a XVII. század elején. in: A székelyek harca a feudális kizsákmányolás ellen a XVI. század második felében és részvételük a törökellenes harcban. Csíkszereda 1976. 59. * Ez az állapot kisebb-nagyobb ingadozásokkal fennmaradt Bethlen Gábor korától egészen az 1848-as jobbágyszabadításig.

A székelység történetének - az írott források gyér volta miatt is - mindmáig egyik fehér foltja a sóbányászat és sóhasználat kérdéskörének feltárása. Míg a vármegyei királyi sóbányák működéséről gazdag adathalmaz áll rendelkezésünkre, addig a székelyföldi sókitermelésről csak hiányos adatok maradtak fenn, ezek is csak a XVI század végétől kezdődően. A sóvidéki sóaknákat és a marosszéki közbirtokossági erdőket két szék és egy vármegye határolta: Maros- és Udvarhely szék,

valamint Torda vármegye. Udvarhelyszék legközelebbi települése Sófalva és Parajd volt, míg Marosszék felől Sóvárad volt a legközelebbi település. Marosszék "Óshavasán" túl, északi irányból a görgényi uradalom, a mindenkori székely ispán birtoka volt a határ. A sókamaraház, a legközelebbi nagyobb településen, Sóváradon volt felállítva.

Érdekes, hogy a korabeli források következetesen "sóaknát" említenek. A székek határában lévő aknákat, (amelyeket elválaszt a székek közti határ) külön művelhették, a sófalvi-parajdi sóaknát az Udvarhelyi székiek, a szovátait pedig a marosszékiek. A parajdi bánya többszöri említése 1562 előtt is az Udvarhely- és Keresztúr székieknek - Connert János feltételezése szerint - már Zsigmond király (1387 - 1437) idejéből meglévő sókereskedelmi jogából eredt.²⁹ Connert János: A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században. Székelyudvarhely. 1906. 375 - 376. * Az 1562-es lázadás megtorlásáig "... a székelység házi szükségletére a kívánt mennyiséget ösidők óta ingyen hordhatta."³⁰ SzO. II. 95-96. *

A sófejtés vagy sóvágás igen egyszerű munka volt. A Szovátán is felszínre kerülő, szabadon álló "sóhegyek" megkönnyítették a bányászatot, amely így a felszínen történt. A környező falvak, a primorok külön sóvágó helyeket építettek ki maguknak. A Magyarósi-tó neve mindmáig megőrizte Nyárádmagyarós falu egykori sóvágó helyének emlékét.

A székely sóbányák nem voltak folytonos üzemben. Kezdetben valószínűen mindenki a maga számára vágta a sót és "... egyesek maguk hordogatták szét a sót. Udvarhely- és Keresztúr fiúszék lakosainak már Zsigmond korában meg volt az a kiváltságuk, hogy ilyen sóval Segesvár és Kőhalom felé kereskedést folytathattak. Minthogy Udvarhelyszék ezt a sót olcsóbban és könnyebben kaphatta meg, mint azt, melyet az állami sóbányákból szállítottak, azért féltékenyen őrködött e kiváltsága fölött és azt Ulászló (I. Ulászló 1440 - 1444), Mátyás (I. Mátyás 1458 - 1490) és II. Lajos (1516 - 1526), stb. által ismételtelen megerősíttette."³¹ Connert: 376. * 1536. május 20-án Nagyenyeden kelt oklevelében Majláth István erdélyi vajda (1534 - 1539) és székely ispán megparancsolja az ország hatóságainak, "... hogy az Udvarhelyi szék székelyeket a székely sóval Segesvár és Kőhalom szász székében való kereskedésükben, melyet régi bevett szokás szerint szabadon üzhetnek, ne háborgassák."³² SzO. II. 40. *A vármegyei sóbányák kamarai hivatalnokai, sótisztjei erélyesen tiltakoztak a székely sókereskedés ellen,³³ SzO. II. 96. * viszont ennek ellenére sikerült a kereskedelmet Fogaras vidékéig kiterjeszteni. * SzO. II. 40.*

Ferdinánd király, aki Erdélyt is a Habsburg ház számára akarta megszerezni császári biztosokat küldött, hogy a frissen leszakadt országrész állapotáról tájékoztassák. A jelentés értékes adatokat tartal-

maz a székely sóbányászatról is: "... a Székelyföldön annyi a só, hogy ha nem is egészen ingyen adják is, de igen csekély áron vehető. Szabad ég alatt vágják mint a követ a bányában. Sóvágó helyek vannak Görgény vidékén, melynek birtoka a vajda-ispánt illeti, Homoródszentmártonon és több más helyen."^{35 SzO. II. 95.*}) Ferdinánd arra hivatkozva, hogy a székely só bányászata csak házi használatra van engedélyezve 1553. június 25-én Haller Péter erdélyi kincstartóhoz írott levelében megtiltja a kereskedést, miközben vigyázott arra, hogy a hadászati szempontból még mindig jelentős székelységet ne tegye ellenségévé, ezért már a következő évben megerősíti adómentességét, csak a régen is szokásos adót, az „ökörsütést” követelte meg.

Az 1555. április 28-i székelyudvarhelyi nemzetgyűlésben Dobó István és Kendi Ferenc vajdáknak bemutatott székely törvények 73. pontja újra rendezi a székely sókereskedelmet: "Valamely ember sóval akar kereskedni, Segesvár székben, Kóhalom székben és Fogaras földén szabad volt kereskedni, de úgy, hogy a királybírótól pecsétet kell váltani, hat járombeli ökörtől 3 pénzen kell váltani, két ló vonása terhétől két pénzen. De ha pecsét nélkül elmegyen, a királybíróé marhája, szekere, a só pedig az emberé légyen. Ha igaz pecsét vagyon nála és a királybíró még is háborítja, a szegény ember ha maga oltalmába megölheti is, egy só díja."^{36 SzO. II. 125.*}

A sóaknák melletti havas szintén közbirtok volt: "Szováthának kevés művelhető földje (szántója összesen 1136 hold 565 négyszög öl), de annál több erdőssége van, mely a Küküllőbe rohanó említett három folyó messze felhatoló völgyületei mellett egész Gyergyó széléig felnyúlik. Ez erdősségek 24.332 hold kiterjedésűek s bár fele részben a szovátaik határba osztattak be, ezért azok mégis Marosszék közös tulajdonát képezik, miért Székhasvának is neveztetnek. Régebb e havast csak a bekecsalji 16 falu bírta, hogy minő joga lapon, nem lehet tudni; bár a hagyomány mondja, hogy azt Székely Mózesből nyerték verettségük jutalmául; jelenleg azonban e havasok birtokjoga ki van terjesztve Marosszék összes falúira, de úgy, hogy mindenki az onnan szállított fáért valami csekélységet fizet, miből a kezelési és erdőőrzési költségek fedeztetnek."^{37 Orbán Balázs: A Székelyföld. ... IV. Pest. 1870. 15.*} A havast északról a Torda vármegyei görgényi uradalom havasai határolták, innen ered a Görgényi-havasok elnevezés, amely csak részben esik egybe a hajdani uradalmi erdőkkel. Görgény-vára volt a székely ispánok székhelye, "... melynek uradalmát bírták, jövedelmét élvezték s ahol várnagyaik voltak." Tekintettel a sókitermelés fontosságára a székely ispánok felügyelheték a váruradalom közelségében lévő székely sóaknákat is. A székely ispán jogállása tulajdonképpen a vármegyei főispánéhoz hasonlítható, de jelentősége Erdély történetében na-

gyobb volt, mert a székely haderő parancsnoka is volt, ezt igazolja az is, hogy vajdák, majd a fejedelmek, később a Habsburg uralkodók viselték a „comes siculorum” címet. Az 1599. évi országgyűlés végzése szerint: „a sőtől és a sófuarozásból eredő bírságpénzek régi szokás szerint egyedül őt illették.” Felügyeleti jogukat az egyre szélesebb jogkörrel rendelkező királybírákon keresztül gyakorolták. A fejedelmi korban Erdély mindenkori fejedelme, majd 1690 után a Habsburg császár, aki egyben magyar király is volt, viselte ezt a címet.

A Sóvidék és így Szováta, valamint a sóaknák környéke néhány legelőként használt nagyobb tisztás kivételével erdővel sűrűn borított terület volt, amelyet csak a falvak és viszonylag kis felszántott határaiak foltjai törtek meg. Hatalmas erdőség terült el Szováta és Parajd közötti völgyben, sűrű erdő borította a település környékét is az un. Szováta-mezeje nevű legelő kivételével. Ezeket az erdőségeket jórészt csak a századfordulón, alig egy évszázada irtották ki. Így a mai Sómező és a Rostás (Restád) oldalt borító nagykiterjedésű csere (tölgy) erdőt, valamint a Pap-erdőt, amely a római katolikus egyház tulajdonában volt. Az egykori sóőrök visszaemlékezéseiből is tudjuk, hogy szolgálatba menet a faluból a Sóhegyre végig egy erdei ösvényen haladtak, tehát a mai városközpont, a Petőfi, Virág és Eminescu-lakónegyed helyét is hajdan sűrű erdőség fedte.

SZOVÁTA FALU ALAPÍTÁSA

Szováta falu területe nem népesült be a székelyek letelepedésével egyidőben, de a XVI. századi társadalmi gazdasági változások (a jobbágyosodás és a sóbányák valamint az erdőségek jobb kihasználásának szükségessége) a terület benépesüléséhez vezettek.

Az 1562. évi székely felkelés leverése után összehívott segesvári országgyűlés végzése között a sóra vonatkozó határozat közvetlen hatással volt a sóvidéki állapotokra. "Azért az feljül megmondott okokból, és hogy minden országokban a sókamarák császároknak, királyoknak és fejedelmeknek tárházokra néznek, azért a székely földén való só t a mű tárházunkhoz végeztük foglaltatni: de az fő népeknek házok szükségére való só t adatunk, mint az nemességnek régi szokás szerint só t adatik." - szavakkal vonják meg a közszekelyek szabad sóhasználati jogát a segesvári országgyűlés határozatai 1562. június 20-án.¹ SzO. II. 166. * Ezt a határozatot később is megerősíti János Zsigmond. 1568. február 13-án Brassóban kelt oklevelében megparancsolja János deák székely sókamarásnak, hogy a január 6-i tordai országgyűlés határozatai értelmében a hat székely székben lakó főembereknek és lófőknek a házuk számára szükséges só t évenként szolgálja ki a sókamarából a vágásdíj, a girapénz és a kamarásnak járó ajándék lefizetésével. ² SzO. II. 225 - 226.* A szokásos fizetség az Approbatac szerint egy köböl zab és minden darab só után egy pénz volt. "Az 1562-ki segesvári törvény szétszakította a székely nemzeti különállás ősi alkotmánylevelét, a földet ingó vagyonná tette, annak csak vérségi ősjogon átszállását megsemmisítvén, nemzetfenntartó erejétől megfosztotta. A székelység nemzeti közvagyonra - a só - az állam részére elfoglaltatott s áldásából az egyik egyenjogú, de gyöngébb rend kirekesztetett. A székelység valódi jogegyenlőségen alapuló egységét e törvények megszüntették s az addig testvéreként élt három rendet örökös versengő felekké, egyiket a másikkal alárendeltjévé tették."³(Jakab Elek - Szádeczky Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebb időtől 1849-ig. Bp. 1901. 264.) - írja Udvarhely vármegye krónikása, Jakab Elek, jelezve, hogy a felkelés a lassan érlelődő társadalmi folyamatokat új szakaszba juttatta.

Ezzel a határozattal tehát kincstári tulajdonba vették a székelyföldi sóaknákat, ugyan úgy mint a vashámorokat és a torjai kéngödöröket. A sómonopólium bevezetésével a kiadott só mennyisége is csökkent, ezért beszüntették a szováta akna művelését, ahol eddig a marosszéki falvak termeltek ki só t saját szükségletükre. Ezután a marosszéki "fő népeknek" is az udvarhelyszéki aknákból szolgálták ki a só t. Ez tűnik ki a kibédi Valentinus Orb(án) 1623-ban lejegyzett vallomásából:

“Tudom azt is, hogy mikoron Iffiu János király elfogva az Zovatkaí Sorrol az Marosszékieket hogy ne művelnék az baniat...” Ezután a Székelyföld egyetlen jelentősebb sókitermelő helye a parajd - sófalvi aknák maradtak, ezek mellett még kisebb mennyiségben termeltek ki sót Lövétén és használták a korondi és a Homoródok melletti sósforrások vizét is. A sókamrás székelyt, a kamaraházat Sófálvára helyezték, a bányászat irányítása, felügyelete a sókamara ispán hatáskörébe tartozott. Ezek a tisztségviselők ezután már a mindenkori központi hatalom érdekeit képviselték.

A székelyföldi sóbányák lefoglalása súlyosan érintette a környező települések lakóit. János Zsigmond halála után az fejedelem megválasztása végett 1571. májusában tartott országgyűlésen a két első rend panaszaik között találjuk a következőket: “Köztünk épített várakból nemes házaikat, földjeiket, jobbágyaikat erőhatalommal háborgatták, lovaikat elvitték, földönlakóikat elfoglalták a két várhoz, sóaknához, vashámorhoz csatolták, úgy örökös szántóföldeik, réteik, nyilasaik, kertjeik területéből is.”⁴ Szádeczky. im. 125. * A Sóvidékhez tartozó marosszéki falvakban is történtek erőszakos foglalások az udvarhelyi vár és a sóakna javára: “... kit Udvarhelyben, kit pedig az Sófálvi sohoz foglalának az Marosszéki falukban.” A sóaknákhöz a viszonylag közeli Sóváradról és Kibédrről rendelhettek jobbágyokat munkára és foglaltak földeket. Az sóaknákhöz való jog elvesztése szülte elégedetlenség erőszakos fellépésre is készítette a csíki székelyeket: 1575-ben a Báthoriak ellen lázadó Bekes Gáspár pártján fegyvert fogó csíki székelyek feldőlják és felgyújtják a sóaknát.⁵ Szádeczky. im. 129. *

A sóakna lefoglalásával azonban nem szűnt meg a közeli marosszéki falvak fakitermelési és legeltetési joga a közbirtokossági havasokon: “...holott az havas alatt lakozó faluk mind fejedelemséghez való faluk mind lófejek és darabantok az Én Jóságombéli szegény jobbágyaim is onnan Eltenek mindenféle műhelybe való fákkal, hordo falnak való fával kiből mind ... Egyéb Eletekre való szükségeket es barmaikat is ott tartották mind ősszel Tavasszal es nyaranta mivel illjen szűk földön lagnak ...”⁶ Szentpáli Kornis Mihály levele Báthori István királyhoz.

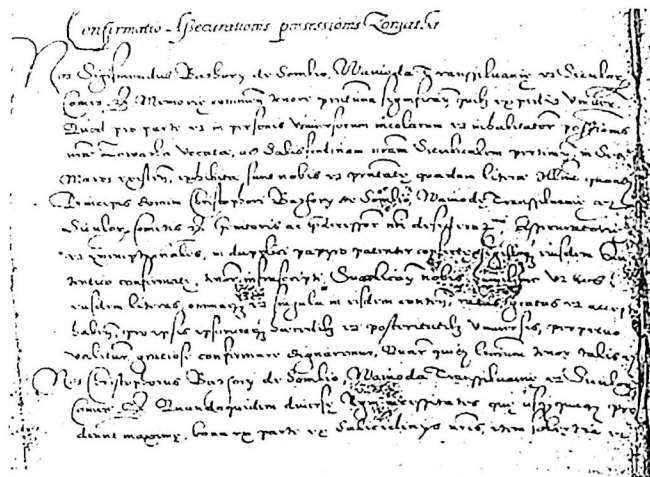
A sóaknák közelében Korond, Sófálva és Sóvárada falvak helyezkedtek el, valamint az első ízben 1564-ben említett Parajd, de amely kétségkívül korábbi eredetű. A fejedelmi sóbányák művelése szükségessé tették a hivatásos sóvágók, örök, hivatalnokok letelepedését a közelben. Így keletkezhetett Parajdon a bányához kapcsolódó település, amely egyre nagyobb szerepet kapott a bányászatban. Parajdon sóvágó mesterek telepedhettek le, akik irányították a bányászatot. Ezt a munkát még a felszíni fejtés esetében sem lehetett csak a mesterséget nem ismerő, robotra kirendelt jobbágyokkal végeztetni, annál is inkább, hogy egyszerű gépeket is alkalmaztak. “A régi feljegyzések azonban “... már a XVI. században emlegetnek régi usus szerinti zabjárándóságot a gepelyes (emelő szerkezetet működtető) lovak

számára.”⁷ Madar P. Ilona: Adalékok a parajdi sóbányászathoz és sókereskedelemez. Ethnographia. 1988. 2. 228., a gépek bevezetése előtti sóbányászatra vonatkozóan lásd még: Magyary Mihály: Az erdélyi sóbányászat ismertetése. Bp. 1904.

A szovátai felhagyott sóaknák őrzése állandó gondot jelentett a kincstárnak, ugyanis valószínűleg a tiltással egyidőben megjelentek a só "prevaricatorok" (tolvajok) is. A sóhegyeket a legutóbbi időkig őriztetni kellett mivel a kincstár nem mondott le egyedárúsítási jogáról. Szükségessé vált az örök állandó jelenléte, ezt csak úgy lehetett megoldani ha a közelben telepítik le őket.⁸ Józsa András: Szováta első telepesei. Népújság. 1994. április 22. *

Szováta első telepesei ezek a sóór családok lehettek. Első említésük 1578. szeptember 13-án történik, amikor Báthori Kristóf erdélyi vajda kiváltságlevelet ad a szovátai sóbánya őreinek.

A szovátai "lezárt bánya biztosítására sóór családokat telepítenek az addig lakatlan Szováta-mezejére. Az első telepesek a felkelés után jobbágyvá tett székely családokból kerültek ki. A fejedelmi telepítés sikere érdekében, 1578. szeptember 13-án Báthori Kristóf vajda hatéves adómentességet ad szovátai jobbágyainak.”⁹ Józsa András: Szováta határának kijelölése 1587-ben. Hazanéző. 1997. 2. 13-15. * Ez a kiváltságlevél egy 1583-ból származó hiteles másolatban maradt fent.¹⁰ Átirja és megerősíti Báthori Zsigmond Gyulafehérváron. Országos Levéltár, Gyulafehérvári káptalan levéltára. N 89 (F3). Kivonatosa közli: Erdélyi Múzeum. 1900. 611. * Báthori Zsigmond uralkodása kezdetén Szováta lakói kérésére újra kiadja elődje kiváltságlevelét:

„Confirmatio Assecurationis possessionis Zovatha”,
az 1578. szeptember 13-i oklevél másolata

“Confirmatio Assecurationis possessionis Zowatha” (Szováta helység védelembe vételének megerősítése) címen.

Báthori Zsigmond szó szerint átírja az 1578-as oklevelet: ebben utalnak az ország szükségleteinek biztosítására, a sóbánya jó kihasználására, a Szováta prédiában lakó jobbágyságot mentesíti a minden rendes és rendkívüli adótól, illeték és szolgáltatás, valamint a kincstári bevételek fizetése és beszállítása alól hat teljes évre, a kiváltságlevél - “litere nostrae donationales” - erejénél fogva és annak kibocsátásától kezdődően. Báthori Zsigmond még további két évre biztosította az adómentességet. “A nyolc év adómentességgel megerősített falut és az egykori sóbányát övező havasokat, mint új királyi birtokot, adományozza Báthori Zsigmond 1587. december 15-én a Báthori család régi hű emberének, Gyulai Pálnak.”¹¹ Józsa András: im. 13. *

Az 1578-as oklevél Szováta praediumként (puszta) említi, viszont 1583-ban már possessióként írják, ami birtokot, de települést is jelenthet.

Váradai Pál nevével, akit Kornis Mihály Váradai Kis Pál deáknak nevezett és akit az 1583-ban keltezett oklevél előkerüléséig Szováta “alapítójának” tekintettünk először egy 1579. június 12-én Újváron kelt levélben fordul elő, mint a székely sóbányák kamarása. Előtte Kornis Mihály viselte ezt a tisztséget. A szováta sóaknához tartozó területek jövedelméért való vizsályukból született meg Szentpáli Kornis Mihály Báthori István lengyel királyhoz 1581. július 13-án írt levele. Abauj-Torna vármegyéből származott Erdélybe, Szapolyai János korában a Göncz-ruszi gróf Kornis család, amely címet Zsigmond királytól kapott. Erdélyi XVI-i birtokközpontjuk után vették fel a homoródszentpáli előnevet. Kornis Mihály 1558-ban adó számvevőnek nevezik ki a gyulafehérvári országgyűlésben, 1562-ben a lázadó székelyek pártjára áll,¹² Pálmay József: Udvarhely vármegye nemes családjai. Székelyudvarhely. 1900. 136. * amiért fogságba került, de csakhamar szabadul és új adományokat kap. János Zsigmond halála után a Báthoriak pártjára áll. 1574-ben sókamara ispánságot kap, amit Báthori Kristóf vesz vissza. Nemsokkal a Báthori István lengyel királyhoz írt folyamodványa után, 1582. március 31-én meghalt. Hagyatékán felesége Erdélyi Sára és testvére Kornis Farkas (akit Mihály vajda öletett meg 1600-ban, aki egy évvel később 12 éves Miklós nevű fiát is kiégeztette) osztoznak.¹³ Történelmi Tár. 1910. 263-265. *

Kornis Mihálynak a lengyel királyhoz írt levelét Orbán Balázs is ismertette.¹⁴ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból. IV. Pest 1870. 14-15. * Szováta keletkezésére vonatkozó okirat az utolsó pillanatban kerülhetett Orbán Balázs nagy munkájába mivel alig egy évvel az előtt, 1868-ban fedezték fel a gróf Rhédey család levéltárában és először a Törté-

nelmi Társulat 1868. évi kolozsvári gyűlésén olvasták fel. "Gr. Lázár Miklós fölolvassa Kornis Mihálynak Báthory Istvánhoz Gyulafehérvárról 1581-ben kelt érdekes magyar folyamodványát, melyben magát a parajdi fejedelmi sóakna kezelője által a Szováta mezeje nevű havasokban telepített s az ő jobbágyainak és a vidéki községeknek sérelmes új falu széthányásáért rá mért fogság alól felmenteni kéri. " Ezen marosszéki Szováta helység telepítését felvilágosító oklevél, melynek eredetije a Gr. Rhédey-család levéltárában van,¹⁵ Az Erdélyi Múzeum Egylet levéltárába került * másolatban a társulattal közölni határozottott."¹⁶ Századok. 1869. 194. Az oklevél kiadásai: Történelmi Tár. 1910.259-263. és Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. szerk.: Veress Endre. II. Kolozsvár. 1944. 173-176. *

A teljesség kedvéért újra közöljük, (dr. Vass Miklós átírásában) Kornis Farkas kissé terjedelmes, de érdekes folyamodványát:

"Felséges kegyelmes urunk és természet szerint való kegyelmes fejedelmünk.¹⁷ Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király * Örökké való hűséges szolgálatomat ajánlom fgednek és az hatalmas mindenható felséges úristentől kívánom fgednek hosszú ideig való életet adatni egész kereszténységnek és azok között az mi szegény nyomorú hazánknak, fged országának oltalmára, minden ellenségín való győzedelmét, hogy engedje fgednek, kiért könyörgettem, ezután is könyörögek az mi kegyelmes Istenünknek.

Kegyelmes uram könyörögek felségednek, mint kegyelmes uramnak, fejedelmeknek, hogy nekem fged megbocsásson, miért fgedet sok gondjában kell ennyi írásommal megbántanom, mert tudhatja kges uram felséged, hogy én mind ennyi ideig sem bántottam fgedet semmi írásommal, könyörögek fgednek, mint kges uramnak, hogy fged méltóztassék kegyelmesen szemei elejében venni az én könyörgéssel való írásaimat és megolvasni. Emlékezzék meg kegyelmes uram fged kegyelmesen, mikor az Úristen ő szent fge az megholt kegyelmes fejedelmünket, János királ fiát elvevé elöllum, nyomorú országunknak állapotja miben maratt vala, úgyannyira féllék vala, hogy az veszedelembe elszorulunk, de az Úristen országunkbeli sok jámboroknak szíveket felindítván fged fejedelemsége kívánására ... jámbor atyámfiával egyértelemben ... kívántunk és mindenekben az fed akaratjához tartottuk magunkat és mindenekben igyekeztünk nagy szeretettel szolgálni fgednek és az fged szerelmes atyafiának az mi meghalt kges urunknak.

Az Úristen ő szent fge, mikor az fged dolgát az mi kívánságunk szerint elővitte volna és fgedet fejedelmül élénkbe mutatta, mind fgedhez, mind pedig az szegény meghalt urunkhoz azon elkezdett szeretettel való hűségben viseltem és tartottam magam mind jámbor atyámfiaival, igyekeztünk is szolgálni és szolgáltunk is az szükségnak idején,

minthogy kivel tartoztunk. Erről is kegyelmesen emlékezhetik fged, hogy akkor sem kívántam köztünk való állapotban oly fő nagy tisztet, hanem fged kegyelmességéből rendelte és adta vala tisztül nekem az köztünk való só kamarát, kiből én úgy tudom, hogy jámborul és igazán szolgáltam fgedet. Azonképpen fgednek közülünk kimenése után is, az mi megholt kges urunknak mindaddig, míg én bírtam. A mikor ő ngának az lön kegyelmes akaratja, hogy Udvarheli Báthori István uram kezében adja az sóaknát is, én kezemből elvévén rendelte és adta vala István uram ő nga kezében.

Mikor ismét az lön a mi kges urunknak akaratja, hogy az ő s jószágot bocsátaná István uram ő nga kezéhez és közülünk kivivé; az Váradi Kis Pál deák kezében adta vala szegény kges urunk, mely Pál deáknak fged után én jól tött embere voltam, de fgedet megkövetem, hallottam, hogy jótételért nem kell jót várni. Kges uram miért nekem mind lakóhelyem, mind jószágocskám közel volt ... igen nagy sok bosszúkat szenvedtem miatta és utána való dolgai miatt, kiváltképpen egy Madaras János ember miatt, ki lófű renden való ember. Az több bosszútételi között kges uram, vagyon az sóhoz tartozó havas alatt egy nagy kaszáló mező, holott az havas alatt lakozó faluk, mind fejedelemséghez való faluk, mind lófejek és drabantok, az én jószágombeli szegény jobbágyim is onnan éltenek mindenféle müben való fával, kitől mind adójkot keresték és barmokot is ott tarthatták, mind ősszel, tavasszal és nyaratszaka ... olyan szűk földön laknak, mely mezőnek Zowatha mezeje neve, kin soha falú nem volt, melyet ezelőtt való tiszttartóknak idejében soha meg nem gondoltuk volna megszállani, az egész vidéknek nagy bántásokra és nyomorúságokra. Kegyelmes uram ezt a mezőt Pál deák az elmúlt esztendőben kezdette volt megszállítani egy néhány népekkel valamire való gondolatjában. Hiszen, hogy magának való kedve keresésébe úgy vagyon, hogy fejedelem számára indította és kezdette volt, kiből mind az havas alatt lakozó tartománybéli lófejek, drabantok és szegény községekkel megtalálták volt az szegény kges urunkat, hogy ne engedné ott azoknak megszállásokat, ő nekik ilyen nagy bántásokra, nyomorúságokra, kiknek könyörgésekre szegény kges urunk kegyelmes választ tött volt, hogy az tiszttartótól megértvén, bántásukra és nyomorúságokra nem engedi megszállni. Ezt mikor meg akarta érteni az szegény kges urunk, nem hatta ... hinni Pál deák, hogy bántásokra és nyomorúságokra lenne; kitől én hozám is jöttek mind az havas alatt lakozók, mind az magam jobbágyi kértenek, hogy segíteném őket ahhoz, ne bántatnának meg az ott való megszállással; de miért kges uram én sok üdőtől fogva nagy betegségben és nyavalyában feküdtem, nyomorogtam, nem viselhettem semmi dolgomra gondot, intettem őket, hogy fejedelmüket találják meg felőlle, kiből meg is találták volt az szegény urunkat és ő nga kegyel-

mes választ adott volt, hogy megérti az tisztartótul és ha bántásokra leszen: nem engedi megszállani az mezőt. Mikor ezt szegény urunk Pál deáktúl meg akarta érteni, nem hatta meghinni, hogy bántásokra, károkra volna az vidéknek. Ez alatt ismét ujjban futott az szegénység ő ngára, az szegény urunkra, újabban könyörgettek, akkor is kegyelmes választ tött volt nekik, sőt ugyan azt mondják, hogy Bánffy Farkas uramnak íratott volt az szegény urunk, hogy megértse és ha bántásokra leszen az vidéknek meg ne szállják. Ez közben ugyan nem szűnének meg az ott való szállásról és építésről; ha mint tizenhat ember szállott és kezdett vala építeni, mely mind az vidéknek, és nekem is igen nagy bántásomra lévén, fgedet megkerestem, mint kges uramat, én nekem megbocsásson, én reá mennék én magam szolgálímmal és jobbágyimmal és az ott szállott embereknek marhájak ő magokat szekerekre minden károk nélkül felrakattam és intém, hogy ki ki, az honnat oda-jútt, haza menne. Az kezdett házakat, kit falunak nevezének, én elhánytatám, vagdaltatám. Mely cselekedetemet házamhoz jövé, másod napon midjára ide Fejérvára az tanács uraknak igazán megírá, kéréim is ... , hogy ha valaki én felöllem ez cselekedetemet különben magyarázná ne hinnék, mert én nekem is a haza csendes állapotja, fged után az mi kges urunk gyermekit, kit kegyelmes akaratójából ez ország fejedelmül választott, szemem előtt viselem és ahhoz tartom magamat, egyebeket is ahhoz intek. Mely dolgot írásommal az mennyibe eléggé értékre ő kgeknek nem adhatok, ha ő kgek parancsolják és egészségem annyira adatik, személyem szerint kész leszek oda jüvé és érteniek adnom. Mikor irtanak volna és hivattanak volna mind öcsém-mel Kornis Farkassal az tanács urak az fged nekünk íratott és küldett levelének megértésére, melyet mi nagy becsülettel ... jámbor hívei kezünkhöz vettünk és megértettünk, mind az több velünk való atyánkfiaival egyetemben az fged felöllünk való gondviselését és kegyelmes intést, melyet fgednek meg akarunk szolgálni, kiről mi az tanács uraknak megfeleltünk, hogy mi az fged kegyelmes intése szerint az mi meghalt kges urunk gyermekét akarjuk szemünk előtt viselni és ő kgeknek mindenben engedelmesek akarunk lenni, ahhoz tartani magunkat, az mi az fged parancsolatja és a haza csendes békességes állapotja mind adónk beszolgáltatásában, mind egyébben. Ezeknek utána kges uram bementem az tanács urakhoz, mindenképpen megbeszéllettem és elejekben attam ez új kezdett házuknak elhányattásomat, melyet Isten ő szent fge tud, hogy én semmi okból, semmi egyéb tekintetéből nem cselekedtem, hanem mint ilyen megbosszantott szegény ember az helynek megszállása miatt, mind az egész vidéknek, mind az én jószá-gombeli szegény népnek nagy nyomorúságokra való bántások ... az tanács urak engemet megtartóztatának és semmiképpen az több atyánk-

fiával házamhoz menni, ilyen nyomorú nyavalyás állapotomban nem engedének, hanem hitem alatt kötelezének itt Fehérváratt lennem mindaddig, míg fged értésére adják és választuk jü fgedtül; kinél kges uram én rajtam nagyobb gyalázat. kisebbség soha nem esett, hogy én fgednek és az mi megholt kges urunknak jámbor, igaz híve és szolgálja lévén, ilyen gyalázatot kisebbséget szenvedek az jó uraktúl. Kívántam vala, hogy az Úristen az én hosszú betegségemben ez világbúl elvött volna, hogy nem mint ezt érném és ebbe jussak. Fgednek is nem tudom micsoda magyarázattal adhatják értésemre az én dolgomat, de látja azt az Úristen, hogy én azon jámbor híve és szolgálja vagyok fgednek, az kinek fged, istenért még házamhoz is mennem nem ... alatt szabadságot nem nyerhetek az tanács uraktúl, hogy ilyen nyomorú állapotomban házamnál lehetnék, nyughatnám és magamnál szántathatnék, mert az mennyibe valaki ez rajtam esett nagy gyalázat mia és itt való munkatételem mia ahhoz jutottam, nem tudom mint csak fged választát érhetem. Könyörgek annak okáirt fgednek, mint kegyelmes fejedelemnek, hogy tőlem kegyelmességét ebbeli cselekedetemért meg ne vonja és felőlem külemben való magyarázatot meg ne higjjen. Fged az én cselekedésemet bocsássa meg, melyet én magam is szánok mostan, de kges uram az meglőtt dolgot lételemmé immár nem tehetem; fged szabadítsan meg ebbeli fogságból és kegyelmesen találjon oly módot rajtam esett gyalázatomból, hogy ne maradjon ennek gonosz híre-neve rajtam, mert nilva egyebet nem mondhatok, hanem fged jámbor, hív szolgálja voltam és vagyok fged után az mi kges urunk gyermekének.¹⁸ Báthori Zsigmond * Fgednek ezen is könyörgek, hogy ha Úristen életemet megtartja és fged hozzánk közelebb hozza: engedjen fged szabad utat, hogy ha egészségem annyira leszen mehessek fgedhez ... mindenekből igazságomat. Ezekből fged kegyelmes választát várom, kit örökké fgednek szolgálni meg akarok. Az Úristen szent fge tartsa meg fgedet. Ez levél íratott Fejérváratt szent Jakab havának 13. napján 1581.¹⁹ 1581. július 13. *

felségednek alázasos, hív szolgálja Kornis Mihály Zent Páli,20 Homoródszentpáli * m.p.

Kívül: Lengyel királynak írt levél.”

Szováta betelepítését nemcsak a környező falvak, hanem a távolabbi birtokosok is sérelmezték és tartották jogtalanoknak, hanem a távolabbi, de a havasból hasznot húzó birtokosok is. Kezdetben a fejedelmi parancsnak senki sem mert ellene szegülni. A település elpusztítására kedvező időt jelentett Báthori Kristóf súlyos betegsége. Kornis Mihály erdőszentgyörgyi és Lázár András (a dinasztia alapító Ferenc fia) gyalakuti birtokosok elérkezettnek látták az időt a fegyveres támadásra. “Kornis mihalj es az Lazar Andras egjkor el jövőn ide

Szowata falu/r/a es el haniak hazakat mjkort kjtel vagdálnak kjt/e/ hannak es miwel hogj ez Szowata kj eginönnen kj massunnan jött volt ennek megh ... megh ijednek ezután, hogj ez két Nemes Ember háni-jatni kezdj hazokat és /Ismeg/ kj Imiden kj amoda s megh haza szalhatel azoknak Féltékben s Ijedtekben minth oljan megh ijlet keves nep ...”²¹ ÁLtMv. 1601 levél *

Kornis Mihály ezzel ellentétben, a gyulafehérvári börtönből való szabadulása reményében megszépítve írja le az eseményeket: “... és reá mennék én magam szolgálaimmal és az ott szállott embereknek marhájokat és ő magokat szekerekre minden károk nélkül felrakattam és intétem, hogy ki ki az honnan odajött, haza menne.”

Szováta lerombolásának a legvalószínűbb időpontja 1581. február-árja lehetett, mivel még Báthori Kristóf ugyancz év tavaszán bekövetkezett halála előtt megerősíti az elűzött szováta lakosokat falujuk birtokában és engedélyezi újratelepítését. “... és egikor ez nap eözve beszélwen egymással ez Szwata falva ... Ismeg találjuk ez nagjságos fejedelmet Bathori Cristophot és megh Szabadjttaia nekik Ismeg ujonan hogj vissza Szalljanak ugjan azon Szowata falwara ...” Kornis Mihály a település lerombolását rögtön megírta a gyulafehérvári fejedelmi tanácsnak, ez őt testvérevel, Farkassal együtt felrendelte és börtönbe vettette. Így született az azóta híressé vált, Báthory István lengyel királyhoz írt szabadulásáért esengő levele. Az idézett dokumentumokból kitűnik, hogy egyes tényeket megszépít, másokat elhallgat. Falualapítóként az akkori székelyföldi sókamara ispánt, Váradi Kis Pál deákot nevezi meg, mivel előnyösebb volt úgy beállítani az eseményeket mintha nem a fejedelmi utasítás, hanem egy hivatalnok túlkapásai ellen lázadna. Ugyanezen okból nem hivatkozik a nagyhatalmú Lázár családra sem, akiktől segítséget remél.

Szováta első említésének időpontjaként Orbán Balázs közlése²² Székelyföld leírása. IV. 14-15. * nyomán 1580 vált általánossá a szakirodalomban, de szerepel 1602 a Basta féle összeírás éve is.²³ Ferenczi Géza: Lapok a Sóvidék (kora) középkori történelméből. Hazanéző. 1991. 2. 29-30. * Kiss Lajos szerint „A Szovat székely ág nevének -a képzővel bővült változatából keletkezett.²⁴ Kiss Lajos: II. 594; Szováth ágról lásd: Lázár György: A Marosszékből 1491-1515 közt hadnagyságot és bíróságot nemek és ágak rendje szerint viseltek lajst-roma. Századok. 1868. 10. 672-; SzO.

A sóaknákhöz tartozó havasok Marosszék közbirtokát képezték. A XVI. századig a falvak ezenkívül is elegendő mennyiségű erdővel rendelkeztek. Így a szék havasát és az itteni legelőket elsősorban a legközelebbi 16 falu használta, olyannyira, hogy a több évszázados zavartalan gazdálkodás után már kizárólag a magukénak tartották. Ez a té-

ves nézet terjedt el a köztudatban is. A 16 falu között lehetett: "... Abod, Geges, Havad, Kibéd, Atosfalva, Szentsimon, Rigmány, Torboszló, Seprőd, Bere-Keresztúr, Szereda-Szentimre, Márkod, Mája, Nyomát..." * Székely Néplap. 1866. augusztus 4. 35-36. * és minden valószínűség szerint Sóvárad és Magyarós. A falvak minden legelő és erdőhasználati illeték nélkül használták a sóhoz tartozó havasokat. Erre utal egy 1600. december 19-én Gyulafehérváron tartott országgyűlésen kelt kiváltságlevél: "Marosszék havasa kebelében létező legelőket ezután is dézma (taxa) fizetés nélkül használják a székben lakók." ²⁶ Székely Néplap. 1866. július 28. 30. *

Marosszék közhavasát nemcsak a környező falvak, hanem az itteni nagybirtokosok is sajátjuknak tekintették, illetve megpróbálták kisajátítani. Köztük volt a kibédi Madaras János lófő, a bekecsalji falvak egyik legtekintélyesebb birtokosa, kinck birtokrészei több Kisküküllő és Nyárádmenti községre terjedtek ki. Madaras János a bekecsalji falvakat támogatta a székhavasi legelő és erdőhasználati jogukért folytatott vitákban. Ellenfeleik a távolabbi falvak birtokosai voltak, köztük az erdőszentgyörgyi birtokos és volt sókamaraispán Kornis Mihály, kit a nagyhatalmú gróf Lázár család gyalakuti ágának megalapítója Lázár Imre kinek birtokai Szentannára, Gyalakutára és Andrásfalvára terjedtek.

A bekecsalji falvak és a távolabbi birtokosok közötti, a legelőkért, erdőkért folytatott harc közepette történt Szováta Báthori Kristóf általi benépesítése. A betelepítés körülményeire egy, a marosvásárhelyi Állami Levéltárban, az Ősmarosszék közbirtokosságának iratesomójában találtunk rá az ötös számmal jegyzett, 1601. augusztus 3-án kelt, öt pecséttel hitelesített újabb, Szováta korai története szempontjából nagyon jelentős oklevélre. Az 52 sort tartalmazó magyarnyelvű irat Szováta falu előjárósága által kiadott első ismert okirat, melyben igazolja Kovács Gergely szováta lakos házhelyének tulajdonjogát.²⁷ Állami Levéltár Marosvásárhely. Ősmarosszék közbirtokosságának Iratai. 5. sz. * Szováta kialakulása szempontjából legérdekesebb az okirat első 19 sora: "Istennek kegjelmességéből mij Szowata falwa mjkoron Niagysagos Bathorij Cristoph idejében megh/szállo/ttuk vala ezt ez Szowatta falwat Akoron mij falunk e/n/nek azmij megh Nevezvét Attjakfianak faluvéj Simonnak Atta volt ezt ez pusztá ház helt kju-mostan Az mij Attjank fianak Gjergelj Kowaczjnak haza vagio/n/: Mjkoron ezt az Szowata falwat Az mij kegjelmos urunk ez falhiat meg nevezvot Bathorj Cristoph idejében Kornis mihalj es az Lazar András egjkor el jöven ide Szowata falu/r/a es el hanniak hazakat mjkort kjtel vagdálnak kjt/c/l hannak es miwel hogj ez Szowata falwa kj eginönnen kj massunnan jött volt ennek megh ... megh ijednek ezutan hogj ez két Nemes Ember hánijatnj kezdj hazokat és /Ismeg/ kj amoda s megh ha-

za szalhatel azoknak Féltekben s Ijedtekben minth olljan megh ijek
keves nep: ez mind megh hozva es egjkor ez nap cözve beszélwen egj-
massal ez Szowata falwa ... Ismeg megtalaljuk az nagjsagos fejedelmet
Báthori Cristophot és megh Szabadjttia nekik Ismeg ujonnan hogj
Ismég ujonnan hogj Ismég visza Szalljanak ugjan azon Suowata fal-
wara ...”

Szováta falu megszállása az idézett oklevél szerint Báthori Kristóf (helytartóként) vajdai kinevezése, vagyis 1576. január 14-e után törté-
ténhetett. Ugyanakkor már az 1578-as kiváltságlevele is a Szováta
praediumban lakó jobbágyairól tudósít. A kettőt összevetve 1576 és
1578 közé tehetjük a terület szervezett betelepítését, de abból kiindul-
va, hogy a teljes adómentesség ígérete a telepítés sikerét volt hivatott
biztosítani, joggal feltételezhetjük, hogy a telepítés idejét a kiváltság-
levél keltezése - 1578 - jelölheti.

Csakhamar szükségessé vált Szováta puszta, később a település
határainak kijelölése. Ez meg is történt az 1587. évi oklevélben. A ha-
tárleírás egy XVIII. századi másolatát őrzi a Marosvásárhelyi levéltár
is.²⁸ Ősmarosszék Közbirtokosságának Iratai Iratesomó. I. *

Az oklevél tartalma és a határ leírása Józsa András korábbi
közlése²⁹ Józsa András: Szováta határának kijelölése 1587-ben. Haza-
néző. 1997 2. 13-15. * alapján a következő:

„A Szováta korai története szempontjából igen fontos hat oldalas
latin nyelvű okirat Gyulai Pál, ki a Báthoriak egyik leghűségesebb em-
bere volt, érdemei felsorolásával kezdődik. Hűséges szolgálataért kap-
ja, teljesen egészében a marosszéki Szovátát, mint királyi adományt.
Mivel a szovátai birtok határa soha azelőtt (1587) kijelölve nem volt,
Báthori Zsigmond elrendeli az új birtok pontos leírását. A határpon-
tok kijelölésével Zsombori László (Ladislau de Sombor) tanácsost és
abásfalvi Radvánzi Márton (Martinus Radwantzi de Abosfalwa) kú-
riai protonotáriust nevezik ki. A határkijelölésnél és annak törvénye-
sítésénél fejedelem által kirendelt marosszéki nemesek is részt vesz-
nek.

A határt 64 mézával, vagyis határdombbal jelölték. Sajnos, a 63.
méta leírása már az eredeti okirathól kimaradt. A határdombok leírá-
sát a latin nyelvű okirat folyamatosan, esetleg egy-egy pont vagy vesz-
sző közbeiktatásával közli, az esetleges utólagos beírások kizárása ér-
dekében. Fordításunkban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért a le-
írást méták szerint felosztva és megszámozva közöljük.

1. Mindenekelőtt ott kezdve, ahol a Boér-pataka a Kis-Küküllőbe
beömlik, kezdődik a határ, holott a Boér pataka belső partján az első
földméta emeltetett.

2. Az említett patakon felmenvén a Gyertyános hegy alja felé a Szovátáról a parajdi birtokunkra menő országút mellett a Boór-pataka partján a második földméta emeltetett.

3. Onnét ismét a patakon felmenvén a Gyertyános hegy Dél felől való aljáig, azon patak partján a harmadik földméta emeltetett.

4. Onnét egy nyilösvényire ugyanazon Gyertyános alján a csúcs felé menvén, megkeresztetett a Zádok vagyis hársfa, (Zalook harsfa, 1587, Zalook, hars, 1787), onnan ismét ugyanazon irányba felmenvén a Gyertyános hegy tetejére a negyedik földméta emeltetett.

5. Onnét ugyanazon hegy tetejéről egy nyilösvényire keletre menvén, négy bükkfa (bykfa, 1587, bykfa 1787) keresztetett meg. Ugyanonnét azon hegy tetején elébb menve, ötödik földméta emeltetett.

6. Onnan tovább keleti irányba leereszkedve a hegy tetejéről a Juhod irányába, a Juhod-éle nevű helyen a hatodik földméta emeltetett.

7. Onnan a víz folyásával szembe menvén egy nyilösvényire, három nagy bükkfa keresztetett meg és innen ezen élen, ezen helynek magasabb részére Kelet felé felmenvén, hetedik földméta emeltetett.

8. Innen, egy kevéssé Északra fordulván és lemenvén a Medvegyepű patak oldalán, azon oldalon a nyolcadik méta emeltetett.

9. Onnan egyenesen lemenvén a patak nyugati partján, kilencedik méta emeltetett.

10. Onnan a patak folyásirányába fordulva, oda a tizedik földméta emeltetett.

11. A patak folyásirányába leereszkedve északra, azon pataknak a Juhodba való beömlésénél, a Medvegyepű-pataka keleti partján, a Juhodnak pedig déli partján, a tizenegyedik földméta emeltetett.

12. Onnan kelet irányba fordulva és felmenve a Juhod vize mellett, a 11. métától egy hajításnyira négy fát megkeresztelvén, azon Juhod vizének Dél felől való partján, felfelé menvén, tizenkettedik földméta emeltetett.

13. Azon Juhod mellett mind felfelé menve, hol a Síkpataka a Juhodba ömlik, a tizenharmadik földméta emeltetett, amelytől fogva az egész Juhod vize, mindenütt, a szovátai határban folyik le.

14. A mondott helyen átmenve a Juhod vizén, a Juhod Észak felől való partján a tizennegyedik földméta emeltetett.

15. Onnét Észak felé az Égetvész nevű hegy oldala felé a Juhodtól eltávolodva, egy térségbe a tizenötödik földméta emeltetett.

16. A métával jelölt tértől egy hajításnyira két bükkfát megkeresztelvén, a nevezett térségből kimenvén az Égetvész nevű hegy oldalán, ugyanazon oldalában, tizenhatodik földméta emeltetett.

17. Onnan kissé nyugatra fordulva és az említett hegy oldalán elémelve a tizenhetedik földméta emeltetett.
18. Ugyanabban az oldalban az Égetvész pataka fölött, az előbbi métától egy nyíllövésnyire, négy bükkfa megkeresztetett.
19. Ugyanazon oldalon elébb menvén a tizenkilencedik földméta emeltetett.
20. Innen egy kődobásnyira hat bükkfa megkeresztetett. A kanyarulattól a patakra leereszkedve a húszadik földméta emeltetett.
21. Azon Égetvész-patakától kissé nyugatra fordulva, egy kopjadobásnyira a hegy teteje irányába, huszonegyedik földméta helyeztetett.
22. Onnan az Égetvész hegy tetejére felmenve a huszonkettedik földméta emeltetett.
23. Onnan északra fordulva, ugyanazon hegy tetején menve, azon tetőn, a Köveshágó pataka feje felé, a huszonharmadik földméta emeltetett.
24. Onnan felfelé menve, egy kopjadobásnyira, három bükkfát keresztetvén, tovább ugyanazon térben, a huszonnegyedik földméta emeltetett.
25. Itt egy kopjafadobásnyira, négy bükkfát megkeresztetve, ugyanazon térben a Köveshágó-pataka fején felmenvén, oda a huszonötödik földméta emeltetett.
26. Onnan kevésbé északra térvén a Köveshágó-patakának fején huszonhatodik földméta emeltetett.
27. Azon pataknak fejtől, a nyugati élen kimenvén, a huszonhetedik földméta emeltetett.
28. Azon hegy élin egy kissé délre fordulván a Vezetető vápafeje nevű helyen bemenvén, a huszonnyolcadik földméta emeltetett.
29. Az itt mondott helyen aláereszkedve, a huszonkilencedik földméta emeltetett.
30. Azon éltől Nyugatra fordulva, az Iszop-pataka irányába, az előbbi métától egy nyíllövésnyire, tizenkét bükkfát megkeresztetvén, ezen oldal élin beereszkedve az Iszop patak felé, harmincadik földméta emeltetett.
31. Innen két kődobásnyira, egy nagy kiemelkedő kő harmincegyedik métául hagyatott.
32. Azon oldal élének az alján a harminckettedik földméta emeltetett.

33. Ezen hegy aljánál egy kevésse délre fordulva és az Iszop patakán lejjövén, annak keleti partján harmincharmadik földméta emeltetett.

34. Ott átalmenvén Iszop-patakán, az előbbi métától egy köhajtásnyira, a patak nyugati partján, tizenkét bükkfa megkereszteztvén, s innen délre térve, az Iszop patak nyugati partján mindvégig a Sebesd patakon lemenvén az Iszop patakig, az Iszop patakba való befolyásától egy köhajtásnyira, a két víz közötti földön, a harmincegyedik földméta helyzetetett.

35. Innen egy köhajtásnyira, keletre fordulva, a Sebesd patakán átmenve, annak keleti partján a harmincötödik földméta emeltetett.

36. Ettől a pataktól délre fordulva és felmenve a folyó mentén, egy kevésse mind északnak tartván, a Cseresznyés-hegy nyaka felé, ott a Sebesd oldalán, harminchatodik földméta helyzetetett.

37. Itt, efölött, ugyanazon oldalon, egy nyíllövésnyire, tíz bükkfa kereszttel jelöltetett. Ezekről feljebb a harminchetedik méta emeltetett.

38. Innen feljebb menve a Cseresznyés-hegy csúcsa alatt néhány nagy kőből összerakva, a harminenyolcadik méta emeltetett.

39. Az előbb nevezett hegy csúcsán a harminkilencedik földméta helyzetetett.

40. Innen északra a Szováta-nak nevezett patak felőli oldalon a negyvenedik méta készítettet.

41. Itt, a Szováta patakhöz lenyúló árokban, az előbbi métától egy kopjafadobásnyira, negyvenegyedik métának egy sziklakő hagyatott, amely az árok nyugati szélén van.

42. Itt, a Szováta patakig ereszkedő árokban, ott ahol az árok a Szováta patakhöz ér, negyvenkettedik földhalom helyzetetett, az árok északi szélén, a Szováta patak északi partjánál.

43. Itt, északra fordulva, a Szováta patak keleti partján beömlő patakocskánál, melyet Mogyorós pataknak neveznek, amely patak a Szováta patakba ömlik, a keleti parton, negyvenharmadik földméta emeltetett.

44. A Szováta patakon, a patakocska beömlésénél, amit Mogyorós-pataka tövének neveznek, az északi parton negyvennegyedik földméta emeltetett.

45. Ettől a parttól felfelé haladva a napnyugati oldalon, az előbbi métától egy kopjafadobásnyira, tizennégy bükkfa kereszttel jelöltetett a pataknak mentén. A patakocska végén, amit a helybéliek Sólyomkőnek neveznek, negyvenötödik földméta emeltetett.

46. A nevezett patakocska végétől napnyugatra térve, feljutva a Keresztbérc hegy tetejére, amit közönségesen Közösvénynek mondanak, ami elválasztja a havasokat, behatárolja a mi Görgényi birtokunkat. Ahol ez végződik, a negyvenhatodik földméta emeltetett.

47. Innen a határ mind lefelé ereszkedik. A határ túlsó oldalán levő terület Kovacsóczy Farkas (Volfgangi Kovachochy) kancellár és tanácsos Remetének nevezte. Leereszkedve a Szakadát patakhoz a negyvenhetedik határdomb emeltetett a patak nyugati partján, lejegyztetett és aláíratott. Ez a hely ötszázhusz emberi könyökhoosszú, ezért közönségesen ötnék hívnak. A Szakadát pataka lejjebb a Szováta folyó felé irányul és ömlik. A fenti métától nyugatra Kerekdomb és Kerekhegy fara emelkedik.

48. Az előbb nevezett domb legnyugatibb szélén negyvennyolcadik földméta emeltetett.

49. Itt északra fordulva és a Komlós-patakának nevezett helyhez közeledve, a síkon, mintegy három nyíllövésnyi távolságra a negyvenkilenceidik,

50. Ötvenedik,

51. Ötvenegyedik földmétat törvényesítettük.

52. Ugyanennek a síknak szélén a Komlóspatak fölött az ötvenkettedik földméta emeltetett.

53. Az említett patak mellett haladva, ott ahol egy másik kis patakocska északról lefelé haladva beömlik, a Komlós-pataka északi partján ötvenharmadik földméta emeltetett.

54. Itt északnak fordulva az előbb nevezett patakon, az északi parton az ötvennegyedik földméta emeltetett.

55. Ott északnak fordulva és a Komlós-pataka mentén továbbmenve egy hatalmas, népiesen Szilfának (Zylfa, 1587, Szilfa, 1787) nevezett fa tövében, körülbelül négy könyöknyi távolságra, az ötvenedik méta helyzetetett.

56. Ugyanazon az északi parton előremenne a Rostád nevű hegy tetejéig, egészen a Selye nevű birtok és Szováta birtok határai, itt az ötvenhatodik földméta helyzetetett.

57. Ott később ugyanazon határvonal mentén, az ötvenhetedik méta emeltetett.

58. A mondott Rostadbertz dombtetőn délre fordulva és a Szék-pataknak nevezett patakocska végében, a hegy alja irányában, az ötvennyolcadik földméta emeltetett.

59. A forrástól a mondott kis patakocska lefolyása mentén az ötvenkilencedik méta emeltetett.

60. Itt leereszkedve a Keönzestozelinck nevezett helyre, itt a hatvanadik földméta helyeztetett.

61. Innen lejjebb ereszkedve egy kopjadobásnyira, hatvannegyedik métaul egy nagy kétágú fa hagyatott.

62. Itt a Székpataka nevű patakocska irányában ereszkedve a hatvankettedik méta helyeztetett.

64. Itt a patakocska lefolyásánál, ahol igen gyors a folyása a közútban, amely szovátaai birtokunktól a sóváradi birtokunkig vezet, itt a hatvannegyedik földméta emeltetett.

A Boérpataka beömlési helye, és a Székpataka beömlési helye közötti természetes határ a Kis-Küküllő folyó.

A határkijelöléssel kapcsolatos tiltakozásokat tizenöt napon belül kellett volna benyújtani. A közbirtokuktól megfosztott marosszéki székelyek minden bizonnyal nem tiltakoztak a nagyhatalmú Báthori Zsigmondnál, így Gyulai Pált 1590 szeptember 11-én megerősítik birtokában.

Táblázatban foglalva a méták leírásánál előforduló külső helyneveket az 1587-es latin nyelvű okiratból, annak 1787-es szintén latin nyelvű másolatából, valamint ez utóbbi nyomán készült, mindössze 36 métát leíró, magyarnyelvű fordításból, és mindezeket összevetve a ma használatos külső helynevekkel, megállapíthatjuk, hogy a leirt helynevek döntő többsége, (81%) alig változott az eltelt több, mint 400 év alatt.

Határkijelölések külső helynevei

1587	1787	XVIII. sz. végi magyar fordítás	1997
Boier pataka	Boér pataka	Boér Pataka	Boér Pataka, Gyertyános patak
Giortianos	Gyortyanos	Gyertyános	Gyertyános
Jühod	Jühod	Juhod	Juhod
Juhod Eli	Juhod Ele	Juhodnak egy éle	Juhod-éle
midwe gypew pataka oldala	Medvegyepew-patak oldala	Medve gypew Patak oldala	Medve patak
Sit pataka	Setpataka	Set pataka	Sik-pataka
Egettwez	Egett vez	Egetvész	Égetvész

Keoweshago-pataka	Kő veshágó pataka	Kőve hago pataka	Kőveshágó-pataka
vezeteteo wapa feiye	Vezeteteo vápafeje	Vezetelő vapa fceje	ismeretlen
Izop pataka	Izop pataka, Iszop pataka	Iszop pataka	Iszop pataka
Sebesd	Sebesd	Sebesd	Sebesd
Chereznis	Chereznis	Csereznyés	Csereznyés
Zowata	Szováta	-	Szováta-vize
Mogiorospataka	Mogyorospataka	-	Felső -Mogyorós pataka
Mogorospataka teowe	Mogyorospataka tó ve	-	Mogyorospataka-tóve
Soliomkeo	Solyomkő	-	ismeretlen
Keoreztesbercz	Keresztesbercz	-	Keresztes-bérc
Keozesweni	Keőzeősveny	-	ismeretlen
kerekdomb	Kerekdomb	-	Felső -Kerekdomb
Kerekhegj fara	Kerekhegy-fara	-	ismeretlen
komlos pataka	Komlós pataka	-	Komlós pataka
Rostadbertz	Rostad bertz	-	Restád-teteje, Rostádbérc
Zékpataka	Székpataka	-	Székpataka
Keönzestozeli	Keönzestoszéli	-	ismeretlen
Kyskikelleo	Kykellő	Kis Küküllő	Kis-Küküllő
Zakadpataka	Szakadatpataka	-	Szakadát-pataka

Ha megkíséreljük térképen ábrázolni a 35 határdomb helyét világosan kitűnik, hogy a falu határát a közbirtokosság területéből hasították ki, ugyanakkor Szováta és Parajd közti határ egyben a két szék közti határ is volt.

Az 1601. évi falulevél névszerint is említi Kovács Gergely, Faluvégi Simon, Szabó Mihály nevét. Gyér adatokat találunk az első szovátaiakról a Székely Oklevéltár új sorozatában is: "zowatai Karmanj Georgne Martha" asszonyt 1577-ben az udvarhelyszéki Medeséren az alperes "vert vala ereossen meg." (SzO. Újs. Buk. 1983. 51 ,193.) Férje fejedelmi darabontként - "pedes pix in arce Vduarhelj" - teljesített szolgálatot az udvarhelyi várban. Karmanj Balasne Eorzsebet 1590-ben Udvarhelyen szerepel egy peres ügyben.

Orbán Balázs katolikus vallásuk alapján a betelepülő szovátaiakat felső-nyárádmentieknek tartja: “Úgy látszik, hogy lakói leginkább a nyárádmenti Szentföld katolikus faluiból kerültek ide, ebből magyarázható ki, hogy bár alól - felül mindenütt protestáns népesség környézi, Szováta lakói egészen napjainkig megmaradtak a kath. hitben. (Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. IV. Pest 1870. 15.)

A betelepítésre, majd a betelepedésre vonatkozó források hiányában a szovátai családneveket összevetettük a környező falvakban előforduló családnevekkel és ebből kíséreltük meg következtetni a lakosok eredetére. Kutatásainkat egy 50 km. átmérőjű körben található településekre terjesztettük ki, előnybe részesítve a Szovátára nyíló két nagyobb völgyet - Korond-pataka és Kisküküllő, valamint a Felsőnyárád mentét. Forrásként az 1603-as Basta féle és az 1614-es Bethlen Gábor összeírását, valamint az oklevelet gyérszámú névadatait használtuk. Az 1589 - 1615 közti okiratok 32 szovátai családnevet említenek. A névegyezések gyakorisága szerint a legtöbb szovátai család a Kisküküllő szomszédos falvaiból költözött be. Sorrendben őket követik a Felső Nyárádmente települései, majd a Sóvidék udvarhelyszéki falvai következnek.

A névegyezések száma falvanként a következő: Kisküküllő völgyében: Sóvárad 14, Kibéd 10, Makkfalva 6, Csókfalva 7, Szentistván 2, Atosfalva 1, a Felső Nyárádmentén: Remete 13, Köszvényes 6, Mikháza 6, Deményháza 4, Búzaháza 3, a Sóvidék udvarhelyszéki falvaiban: Sófalva 9, Korond 6, Atyha 4, Parajd 3. A vizsgált 32 családnévből 8 (25%) nem fordul elő a környező falvakban, viselőik feltehetően távolabbi helységekből települtek be. A leggyakoribb előforduló családnevek: Kiss, Kovács, Nagy, Szász, Varga mindhárom vizsgált területen többször is előfordulnak. Az általunk nyert maximális adatok, melybe belevettük a többször is előforduló neveket a következők: Kisküküllő völgye 50%, Felső Nyárádmente, vagyis a “Szentföld”, amely megtartotta katolikus hitét 50%, Sóvidék 35%. Az adatok maximális egyezéseket mutatnak és csak az arányokat jelezhetik, semmi esetre nem lehet belőlük abszolút adatokra következtetni. Ezt a következtetést támasztja alá a reformátusok enyhe többsége az első szovátai telepések között. Ugyancsak ebbe az irányba mutatnak a szovátai r. katolikus egyház Domus Historiájában lévő bejegyzés, amely szerint az első katolikus hívek Korond, Atyha, Parajd és Köszvényes plébániákhoz tartoztak. Valószínűleg a szovátai Domokos Kázmér püspök által épített mikházi ferences kolostor térítő tevékenysége nyomán válik Szováta szinte kizárólag katolikus településsé a XVII. században.”

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KORA

Mint már említettük a Székelyföldön egyedül a parajdi sóakna állt művelés alatt, ahol a főrendeknek ingyen sót adtak, míg a közrendűek ugyanazt néhez pénzén vásárolták. Erre utal egy 1590-es adat, mely szerint hitelbe nem adtak sót.¹ SzO. Újs. I. 202. * Az aknákn körül továbbra is telket kaptak azok, akik "...az so aknará zolghaltak".² SzO. Újs. I. 23. * Az 1595. szeptember 15-én kiadott fejedelmi szabadságlevél, mely felszabadítja a székely jobbágyságot is, kimondja: "a sóaknát és vashányát a fejedelem kinevezte kapitány kezeli és műveli. A székelyek 50 sóvágót és vashámor mestert adnak. Sót és vasat minden székelynek a fejedelmi kapitány pénzért árul..."³ Demény Lajos: Székely felkelések a XVI. sz. második felében. Buk. 1976. 93. *

Szováta lakosai döntő többségükben a gyalogos székelyek rendjéből kerültek ki. A közszekelyek felszabadítása előtti időben fölöttük álltak a darabontok. A Báthoryak alatt az ún. vörös darabontok alkották az állandó gyalogságot. A szováta darabontok kötelesek voltak őrségre járni az udvarhelyi várba, de 1591-ben felmentik őket az állandó szolgálat alól és csak vészhelyzetben hívhatták be őket. Szolgálatukért a szováta határból nyílföldet kaptak. "...bizonyos örökségek, u. m. házaik népes és pusztá telkeik, kertjeik, szántóföldjeik, kaszálóik, erdők és egyéb értékeik lennének háborítatlanul bírassák azokat. Azoknak pedig kiknek örökségeik nintsenek azon faluknak szokása és rendtartása szerint, melyekben lakoznak nyíl szerént szántó földet és kaszálókat adni és szakasztani mindezekért tartoznak és kötelesek ..."

Szováta sem zárható ki kisszámú jobbágyág jelenléte. Erre utal az 1597-es okiratban leírt birtok, sőt nemesi kúria. Mint Orbán Balázs is említi ez a birtok igen csekély értékű lehetett, s így a hozzá tartozó jobbágyok száma is kevés.

Az állhatatlan Báthori Zsigmond által ígért szabadság fellelkesítette a közszekelyeket, 20 - 25 ezren gyűltek táborába és vettek részt a győztes havasalföldi hadjáratában. Azonban az 1591. december 13-i országgyűlés visszavonta a fejedelem ígéreteit és visszaállította a székelyföldi jobbágyágot. Az erre következő felkelés "véres farsang"-ba torkollott, mert nagy kegyetlenséggel fojtották el. A szováta felkelők közül többen életükkel fizettek, köztük Szabó Mihály, ki életével együtt telkét is elvesztette. (1601-es falulevél) A felkelés után Szováta falut Báthori Zsigmond Apafi Györgynek adományozta. "Ismég egikor e/z/ Szowata falwat Adgia az /fejedelem/ Nemes embernek es az melj Nemes embernek adta az /falut/ az aztan ... majorsagot czinaltat es ugj Kezjd birnja ..." Mihály vajda bejövetelekor a pártjára álló székely

kelyek, és akik győzelemre segítették, a székely örökségre épített nemesi majorságot felégetik: "Annak utanna mikoron Mihalj vajda elsödször be jöve ez országba ugj egeték el ez hazat az helyről."4 Uo. * A pusztá házhelyet "Attihaj /N/emes embernek Kovacj Balintnak ..."⁵ Uo. * adták ki fiának Kovács Gergelynek adta tovább, ahol "azi/deig/ Karofark sem volt."⁶ (Uo.) Kovács György házhelyének tulajdonjogát elismerő, a falu által kiadott okiratot öten látták el pecsétjükkel. A szavátai aláírók közül csak Kovács György és Kis Bálint György neve olvasható. Az okirat végére egy utólagos, pársoros, más kéztől származó záradék került, amelyben atyhai Kovács Lőrinc, sóvárad Sebe Sebestyén és Lukács György hadnagy megerősítik Kovács György tulajdonjogát. ⁷ A levél baloldali margóján lévő bejegyzés szerint a falubíró ekkor Erdő Boldizsár volt. ⁸

Mihály vajda meggyilkolása után Basta rémuralma következett Erdélyszerte. A Székelyföldet viszonylag megkímélte az idegen hadak dúlásától mert Basta "Kedvez vala a székelyeknek, mert tudta azt, hogy ők mindenkori és fizetés nélkül való hadak, s hogy jó a kész nép." Ezt a vérzivataros korszakot végül Bocskai István rövid uralkodása zárta le. Nemhiába inti végrendeletében a székelyeket: "A székelységet pedig, mint kedves híveinket intjük fejenként: szolgáljanak hazájoknak híven és az országgal szép egyezséggel alkuván, igyekezzenek az egész magyar nemzetnek megmaradására. Többé magyar vérben fertőzni és a nemesség romlására ne igyekezzenek, hogy minden nemzetségek előtt jó hírek s nevek fennmaradhasson." ⁹ Bocskai István: Testámentomi rendelése. Bp. [1986]. 24. *

Az Udvarhely széki XVI. sz. végi prokollumok több szavátai pásztor nevét őrizték meg: Farkaslaka és Oroszhegy közti határperben 1600. február 26-án hallgatják ki Kovács Balázs, Sebe Máthé szabad székelyeket akik mint pásztorok járták a két falu határát. Ugyanabban az évben említik Damokos Mihály nevét is.¹⁰ SzO. ÚJS. III. 630, 679. *

Székelyföld lakosait 1602. augusztusában feleskették a császár hűségére, az összeírásban Szováta 9 szabadossal szerepel: Boldizsár Mihály, Pálfi Ferenc, Kis Bálint György, Abodi Lőrinc, Király Dénes, Kovács Péter, Sípos Péter, Lukács György, Zsigmond Gergely.¹¹ Ez korántsem jelenti azt, hogy Szováta mindössze 9 család élt volna: "a székelyek a conscriptio vagy összeírás elől, kivált a Bastáé elől, rendszeresen megszöktek, félrehúzódtak vagy az erdőbe menekültek..."¹² Connert: im. 129-130. * Ugyanakkor a Basta-féle összeírásban gyakran a jobbágyokat is szabadnak írták.

Az előző évvel szemben kétszer annyi nevet találunk az 1603. évi jegyzékben (Maros széki nemesek, lófők, puskás gyalogok /peditum pixidariorum/ és szabad székelyek névsora, a kik a császár-király hűsége-

gére az arra kiküldött biztosok előtt felesküdték Székely /Maros/ Vásárhelyen. 1603. február 7.): Király Dénes falubíró, Kovács György, György János, Kis Mátyás, Erdő János, Abodi Lőrinc, Lukács György, Kovács Péter, Máthé Péter, Havasi Mihály, Nagy Albert, Pálfi Ferenc, Kis Bálint, Tót Demeter, Hajdú Pál, Zsigmond György, Hajdú András, Erdő Boldizsár.

Báthori Zsigmond miután a székelyek segítségével újra fejedelemségre választotta magát Déván 1601. december 31-én kelt kiváltságlevelében vissza adta a székelyek "régi szabadságát", ezután viselheti minden gyalogos székely is a "szabad székely" címet. Bocskai István egy 1605. évi kiváltságlevelében "...nemes, vitézlő és nemes, gyorsaságú Főuraknak, Nemeseknek, Lőfejeknek és közönségesen az egész Udvarhely székben lakó szabad székelyeknek." címezi a szék szabad-jait.

1603. tavaszán Székely Mózeset választották fejedelemnek, aki az 1570-es években székelyföldi sókamarás volt Sófalván. Rövid uralma megosztotta a székelyeket mert az Udvarhely-, Aranyos- és Maros székiek a pártján, a Csík- és Háromszékiek a Radu Şerban seregében vettek részt a Brassó melletti csatában, hol vele pusztult az erdélyi nemesiség színe-java, aki megmaradt azt Rákóczi Lajos hajdúi vágták le a császár szolgálatában. A Székelyföldet egyaránt dúlják Basta és Radu Şerban valamint az ellenpártot "segítő" tatár hadak, tetézve mindazt a szenvedést, éhínséget, járványokat, amelyeket a századforduló körüli évek háborúi okoztak.

Rövid megnyugvást csak Bocskai István uralma hozott, de úgy ő mint utóda Báthori Gábor ugyancsak igénybe vette a székely haderőt. Az állandó háborúba belefáradt szovátaik is ezekben az években választották a viszonylagos biztonságot, a kevésbé terhes jobbágyságot. A szovátaik függőségbe jutó székelyek többsége jobbágyul Marosszék királybírájának Szövérdi Gáspár Jánosnak kötötte le magát. 1609-ben Gáspár Jánosnak Gyalakután és Szövérdén voltak birtokai és 10 faluban székely öröksége, ezek között volt Szováta is.¹³ Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. Buk. 1977. 237. * 1610-ben megvett még 50 Ft-ért egy szováta kis birtokot, amelyet 1609. október 17-én Báthori Gábor adományozott Balássi Ferencnek. Báthori Gábor oklevelében "Zowatka" helységnév jelenik meg.¹⁴ Orbán: im. IV. 15. *

Bethlen Gábor uralkodásával a Székelyföldön is új korszak kezdődött, a társadalmi, gazdasági helyzet konszolidálódott. A fejedelem akinek szüksége volt a székely haderőre védelmébe vette őket a hatalmaskodásokkal szembe és a jobbágyok helyzetét is rendezte. Uralkodása kezdetén a kolozsvári nagytemplomban esküvel erősítette meg a

székely kiváltságokat, többek közül azt is, hogy "...a sóaknáról házuk szükségletére elegendő sót kapjanak." 15 Szádeczky: im. 173 *

1614 elején a nagy fejedelem elrendeli a székelység összeírását. A lustra a legteljesebb dokumentum a székelység létszámára és társadalmi állására vonatkozóan.

Főrendi család nem lakott Szováttán, viszont megjelentek az első főfők. Valószínűleg vitészügükért került ebbe a rendbe Abodi Gergely és Abodi Lőrincz - az utóbbinak árváját írták össze. A szováttai székelyek tömeges eljobbágyosodása miatt az elmúlt válságos időkben, a szabadosok vagy darabontok rendjében csak három családfőt találunk: Király Dénes (1603-ban falubíróként említenek ezen a néven), Dósa Péter és Hajdú Pál, akikről megjegyzik "...vénemberek, mankón járnak".

Ősjobbágyokat nem találtak az összeírók, az összeírtak mind újabban kerültek jobbágyorsba, un. "fejekötött" jobbágyok voltak. Különböző okok miatt "oltalomért" vállalták a jobbágytságot. A lustra részletesen felsorolja a lesüllyedés okait is, ennek mivel a fejedelem szándéka szerint ezeket szerette volna újra a katonai terhek viselésére újra a szabadok közé sorolni. "Kováts Domokosné öreg fiával attamagát aratáskor Dersi Jánosnak oltalomért", szintén "oltalomért" kötötte magát jobbágyásra Lőrinczi Máté Gáspár Jánosnak, Szász Miklós Selyei Kováts Máténak, Varga István "attamagát nem régen" Vajai Jánosnak, Dobos János Kováts Máténak, ugyan úgy mint Varga Máté és Lukáts György, Pálfi Ferenczné fiától Gáspár Jánosnak. Mások vétségeikért kerültek jobbágyorsba: Csont Mihály Vajai János deáktól "lovat lopott és úgy tette jobbágyá magát". Gergely Albert "egy hegedüst ölt volt meg úgy attamagát Gáspár Jánosnak". Zsigmond Tamás egy kisebb lopással vonta ki magát a katonáskodás alól: "...egy sajtot lopott volt az felesége. Apja házában Kováts Máténak az Apjavétkéért így jobbágyá tőtte." Más a felesége vétkéért lett jobbágyá: Gáspár Péter "...ennek a felesége kurva vala attamagát Gáspár Jánosnak". Hajdú Gergely adóssága miatt lett jobbágy: "... még Bocskai fejedelem idejében vettek búzát és pénzt Gáspár Jánostól". Valószínűleg Hajdú Gergely székely örökségét említi az idézett 1609-es, Gáspár János birtokait felsoroló okirat. 5 forintnyi adóssága miatt lett Dersi János jobbágy Domokos István. Ezután sorolja fel a lustra a katonai szolgálat megtagadásáért jobbágyá tett négy családfő felsorolásával folytatódik. Ide tartozik Kakucs Péter, Kováts Péter, Kiss János Gáspár János jobbágyai és Sipos Péter aki Bartha Péter jobbágya.

Az összeírás a határban földdel nem rendelkező, csak házhelyet használó zsellérek felsorolásával végződik. Minden zsellérnél fel van tüntetve előző lakóhelye is, tehát az összeírás előtt nemrég telepítettek őket Szováttára. A vármegyéből költözött ide Nagy Albert mezősegi, Varga János vármegyei, Oláh János fehéregyházi, Szász János

nádasi zsellér. A székelyföldről került ide az abodi Varga Péter, és a zágoni Szász Jakab, a falunév megjelölése nélkül sorolják ide Lőrinczi Pál és Bán István zselléreket.

A Bethlen Gábor 1614-ben felvett lustrájának Szovátára vonatkozó része:

ZOUATA¹⁶

Primores:	Nullus
Primipili:	1 Abodi Gergelj 2 Abodi Leorincz arwaja
Libertini debiles:	1 Kiralj Dienes 2 Dosa Peter 3 Haidu Pal wen emberek, mankon jarnak
Jobagiones: - Subiugati:	1 Gaspar Peter. Ennek felesége kurwa wolt s abba atta magat Gaspar Janosnak 2 Kowachj Domokosne eorogh fiawal atta magat arataskor Dersi Janosnak oltalomert 3 Erdö Boldisar anni 1 4 Gjörgj Kowacnj anni 1 5 Leorinczi Mathe Gaspar Janosnak attak magokat 6 Zasz Miklos Seljei Kowachj Mathenak oltalo mert anni 1 7 Chjont Mihalj Volal Janos deaknak; turot lo pot wolts ugj teotte Jobbagja magat 8 Gergelj Albert egj hegedüst eolt megh, igj atta magat Gaspar Janosnak 9 Varga Jstuan szegenj wolt; Vajaj Janosnak 10 Dobos Janos Kowachj Mathenak oltalomert 11 Damokos Jstuan Dersi Janosnak keotte0 magat 12 Mathe Varga oltalomert Dersi Janosnak 13 Kis Balint Gjörgj 14 Haidu Gergelj megh Bochkajt Janos idejeben

wöttek buzat es penzt Gaspar Janostol
 15 Haidu Andras
 16 Toth Demeter
 17 Kendei Mathe segetsegert es
 oltalomert Der-
 si Janosnak
 18 Lukachj Gjörgj is az szerent
 19 Pallffi Ferenczne fiastol
 Gaspar Janosnak,
 chjak oltalomert
 20 Sighmond Thamas egj sajtot lopott
 wolt az felesége apja hazanal
 Kowachj Mathenak;
 az apja vitkejert ez is jobbagja teotte

Confiscati: 1 Kakuchj Peter
 2 Kowacnj Peter
 3 Kis Janos Gaspar Janose
 4 Sipos Peter Barto Peterneje

Jnquillini comitatum: 1 Nagj Albert Mezössegi
 2 Varga Janos
 3 Olah Janos Fejeregjhazi
 4 Zasz Janos Nadassj

Jmquillini siculicales 1 Varga Peter Abodi
 2 Zagoni Zasz Jakab
 3 Leoribczi Pal
 4 Ban Jstuan

Tehát Szovátán 1614-ben 5 katona család - 2 lófő és 3 szabad - mellett 20 fejekötött jobbágy és 8 zsellér család élt, amelyből 4 "vármegyei" és 4 "székely zsellér" volt. A falu lakóinak számát így 150-nél többre tehetjük (33 család x 5 családtaggal = 165).

Orbán Balázs Szovátán egyetlen kisebb értékű birtokot feltételez. ¹⁷ OB. im. 15. * Vizsgálódásaink során legalább hat részbirtokot találtunk az 1598 - 1615-közi időszakból. Madaras Jánosnak, Apafi Györgynek, valamint Ferenc és Miklós fiainak Báthori Zsigmond adományoz 1597-ben birtokot. Apafik birtokára vonatkozik Basta Györgynek 1603. április 9-én Kolozsváron kelt okirata, melyben meg erősíti Apafi Mihályné és gyerekeit a tizedfizetés alóli mentességükben. ¹⁸ Veress Endre: Basta György hadvezér levelezése és iratai /1597 - 1607/. Bp. 1913. II. 203. * A birtokhoz egy kúria is tartozott, melynek

helyét a mai középiskolai étkezde helyére valószínűsíthetjük egy XVIII. századbéli leírás alapján. Ugyanezt a kúriát és birtokrészt 1609. október 16-án Báthori Gábor vajai Literáti Jánosnak adja egy berek-eresztúri birtokkal együtt. Az 1614. évi lustrában Literáti János Vajai János Deák és Vajai János néven van említve, akinek névszerint két jobbágycsaládját ismerjük.

1609-ben Báthori Gábor még három részbirtokot adományoz, illetve erősíti meg a tulajdonosokat. Ezek közül ketten királybírói minőségben tevékenykedtek és gyűjtöttek székely örökségeket Szovátán. Véckei Balássy Ferenc Udvarhelyszék volt királybírója fiaival Ferencel és Miklóssal nyernek új adománylevelet Szovátán ősi székely örökségeikre és újabb szerzeményeikre: 1609. július 20-án, illetve október 17-én Szentdemeteren, Véckén, Székelyszálláson, Székelymagyaróson, Etéden, Csöbön, Bordoson, Siklódon, Újfaluban, Andrásfalván és Szovátán részbirtokokat ad.¹⁹ Pesty Frigyes: Magyarország helynevei történelmi, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. Bp. 1888., Erdélyi Múzeum. 1900. 59. * Balássy Ferenc aki Bethlen Gábor alatt a székelyek főparancsnoka volt, többször volt a fejedelem követe a császári udvarban és a portán.²⁰ Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. I. Buk. 1977. 46-48.

Szövérdi Gáspár János marosszéki királybíró 1609. október 18-án erősíti meg birtokaiban. "Ekkor a fejedelem neki, mint Marosszék királybírájának hű szolgálatai jutalmául adja Marosszéken Gyalakután és Szövérdén levő kúriáival együtt 12 faluban lévő székely örökségeit. A faluk hol birtokaik voltak a következők: Kelementelke, Gyalakuta, Bede, Vadasd, Szövérd, Atosfalva, Szováta, Rigmány, Andrásfalva, Seprőd, Fele és Havadtó. A Balássy birtokot, amely Keresztúri Pál tulajdonába került 1610-ben 50 forintért vásárolja meg, így a legnagyobb szovátai birtokos lett. Öt jobbágycsaládját az 1614-es lustra névszerint említi. Később Bethlen Gábor követe volt a portán. 1625. július 1-én hazafelé utazva érte a halál a bukaresti mezőn 55 éves korában. Hazaszállított holttestét özvegye a gyalakuti református templomban temettette el, hol emlékéket szép sírbolt őrzi.²¹ Kelemen. im. 237. *

1609. október 20-án Dersy János fejedelmi adománylevelet nyert Buzaházán, Mikházán, Remetén, Szovátán, Kendőn, Csíkfalván lévő részjóságaira. A Dersy családnévvel az 1614-es összeírásban Kőszvényesen találkozunk. Szovátán jelentős részbirtoka lehet, öt jobbágycsaládját ismerjük névszerint: Kováts Domokosné, Domokos István, Kedei Máté, Varga Máté, Lukács György. Bár más okiratban nem találkoztunk nevével, de a Bethlen-féle összeírás alapján legalább 3 jobbágycsalád birtoka a selyei Kovács Máténak. Jobbágycsaládja Szász Miklós, Dobos János és Zsigmond Tamás voltak. A selyei lófő Kovács családot első helyen említi a Básta-féle 1603-as névsor.

Bethlen Gábor fejedelem 1609. október 20-án kelt eredetiben latin nyelvű, beiktatási rendeletében találjuk: utasítását, hogy a marosszéki szentrontási Bereczki Mátét iktassák be némely Marosszéki falvakban lévő jobbágyok birtokába, köztük Szovátán is egy jobbágy tulajdonába. "... szentrontási Bereczki Máténak, az ő jobbágyait, kiket a fiscus számára visszavettek. 3-at Szentrontáson, egyet Torboszlón, egyet Szovátán, egyet Havadtón, kettőt Gegesen, egyet Szent_lászlón (mindannyi Marosszékben), a kiket régi időtől fogva bírt, de a kikről okiratai hiányoztak, minden javaikkal, birtokukkal és hozzájuk tartozó minden királyi joggal neki adományozza. Kivételnek azon jobbágyok, a kik erőszakkal hajtottak a jobbágyságra, azon kikötéssel, hogy ezek a vármegyékben megállapított rend szerint évenként adót (census) fizessenek, és hogy minden jobbágy minden eddigi esetleges bűne felől kegyelmet nyervén, senki szabad székelyt 500 frt. fizetés büntetése alatt jobbágygá ezentúl ne tehesen." ²² SzO. VI. 28 *

A sóbányászat továbbra is kincstári monopólium volt, 1604. augusztus 1-én a császári biztosok tiltó rendeletet adtak ki a székelyföldi só kiviteléről és árusításáról, mely "...a vízaknai sókamarának nagy kárára történik." ²³ SzO. VI. 28. * Az 1608-ban szentgyörgy nap előtt Udvarhelyen tartott gyűlés Báthori Gábornak pénzsegélyt adott és a sóaknákat is átengedte a fejedelemnek. ²⁴ Orbán. I. 44. * Bethlen Gábor uralkodása alatt Erdély első helyen emlegetett kiviteli cikke a só volt, de ez a vízaknai és marosújvári bányákból került ki.

Mint láttuk Bethlen Gábor első lustrája idején a szovátai családok nagy részét alávett állapotban találta, ez a helyzet jellemző volt csaknem az egész Székelyföldre. Az előrehaladott jobbágyosítás a központi hatalom ellenére történt, mert ennek érdeke továbbra is a székelyek katonáskodásához kötődött, annak ellenére, hogy a székely haderő és harcmodor már elavult volt a nyugati hadszíntereken. Az 1608. szeptemberi országgyűlés törvényt hozott, hogy aki a székelyek közül jobbágygá kötötte magát az szabadittasson fel és ha újra jobbágyságra adná magát halállal bűnhődjön. ²⁵ EOE. VI. 229. * A Bethlen Gábor alatti országgyűlési határozatokból kitűnik, hogy a székely haderő szervezése, a hadiszemlék (mustrák) és az ilyen alkalmakkor született összeírások (lustrák), a katonáskodó szabadok státusának megtartása állandó gondja volt a fejedelemnek. Az 1622. október 8-i beszercei országgyűlésen azt panasolja fel, hogy a székely "zászlók üresek, csak szegény Bocskai fejedelem idejétől fogva is közel hatezer székely lőtt jobbágygá" és elrendeli összeírásukat és a Mihály vajda bejövetele óta történt jobbágygá kötések megsemmisítését. Intézkedését azzal is alátámasztotta, hogy adót vetett ki az ősjobbágyok kivételével a székelyföldiekre.

A harmincéves háború hadjárataiban a szovátaiak is részt vettek. Kovács Györgyöt vitészségéért Bethlen Gábor a tokaji táborban 1628. augusztus 30-án lőfősítette.²⁶ Királyi Könyvek. IV. 19. *

Utóda I. Rákóczi György is folytatta elődje országgyarapító politikáját, felsőmagyarországi hadjáratait. A székely haderőre is ugyanúgy szüksége volt. Marosszék 1636. évi mustráját a koronkai réten tartották. Az ekkor készült lustrában már hat lőfőcsaládot találunk. A családfő teljes fegyverzetben és egy felszerszámozott lóval jelent meg, egy kivételével. Bereczki János, Abodi Mihály, Kovács György, Kovács István, Demeter Ferenc és Lőrinczi Mihály gyalog lőfő, béna ember. (Ab anno 1636 usque annum 1715. Maros-széken lévő nemességnek és székelységnek conscriptioi.) Puskás gyalogosként vettek lustrába 16 szováta: László András, Pálfi György, Sebe Mihály, Bartha Bertalan, Pál Jeremiás, Kis Mihály, Lőrinczi Pál dobos, Varga Péter, Lőrinczi Máté, Hajdú Gergely, Hajdú Simon, Bálint György, Molnár János, Sebe Márton, Pálfi István, Szabó Miklós. A szabad székelyeket is két csoportba sorolták, szabad székely nemesként lustrált Kovács István, Kovács Péter, Lukáts György, Nagy István, Bereczki János, Abodi Mihály, Domokos Ferenczné fia Mihály (12 éves), Imre Mihály, Demeter János, a darabontok közé írták a következő családfőket: Kis István, Hajdú György, Hajdú Simon, Máté Lőrincz, Lőrinczi Pál, Csíki János, Pálfi György, Molnár János, Pál Jeremiás, Sebe Mihály, Pálfi István, Sebe Márton.

A három névsor összesen 32 szováta szabad székely (katona) családfőt sorol fel, ami öt családtagot számítva 160 lakost jelent. A jobbágyok száma csökkenhetett mert 17 esetben a korábbi jobbágyneveket most a szabadok között találjuk. Szabaddá válhatott a Domokos, Hajdú, Kis, Kovács, Lőrinczi, Lukáts, Nagy, Pálfi és Varga család. A két lustra között eltelt idő alatt 20 új családnév tűnt fel: Bartha, Bálint, Bereczki, Csíki, Demeter, Imre, László, Molnár, Sebe, Sófalvi és Szabó.

I. Rákóczi György egy évvel előbbi, 1635-ös lustrája ²⁷Rákóczi György Erdélyi fejedelem 1635 béli Generális Lustrája. ÁLtMv. 33. * névszerint felsorolja egyes családok fiúgyerekeit. Abodi Gergely régi lőfő "Váradra ment lakni örökségét maga bírja Zovatan is", Abodi Mihály fiai Mátyás 5, István 4, János 3, Márton 1 éves. Puskás gyalogok: László András, örököse László Pál. Gyalogosok özvegyei: Abodi Lőrincz fejekötött jobbágyból vált gyalogos szabad székellyé. Visszanyert (felszabadított) szabadok: Pálfi György, fia Pál 1 éves, Sebe Mihály számadó fia István, Bartha Mátyás fia Bertalan 2 éves, örökségét anyja bírja, Pál Jeremiás számadó fia István 5 éves, Kis Mihály számadó fia István 16 éves, Lőrincz Pál fia Péter 5 éves, György Miklós,

Sófalvi Péter, Varga Péter számadó fia Pál 30 éves, Lőrinczi Mihály gyalogos lófő fiai más faluban laknak és ott lustráltak.

A lustra előtti években tértek vissza a fegyveres szolgálatra a következő családok: Lőrincz Máté fiai Lőrincz 25, János 26, Mihály 15 éves, Hajdú Gergely fia Mihály kis gyerek, Bálint György fia Ferenc 3 éves, Mihály 2 hónapos, Molnár János, Sebi (Sebe ?) Márton, Pálfi István fiai Pál 20, István 16, Mihály 12, Ferenc 10, György 6, János 5 évesek, Sebe Miklós.

A faluban továbbra is lakó jobbágyok létét igazolja, hogy 1628-ban a gyulafehérvári káptalan leírja, hogy Szövérdi Gáspár János özvegye, Bethlen Zsófia előtte óvást emelet az ellen, hogy a fejedelem Bethlen Gábor az ő férjével pénzen vett birtokát Szentmiklós, Csöb, Vadasd, Atosfalva, Csókfalva, Szováta falvakban Iklódi Tholdalagi Mihálynak adományozta. ²⁸ SzO. IV. 234. *

Az 1636. évi lustra tulajdonképpen csak az előző évi pontosítása volt. A gyerekek életkorát vizsgálva ismételten beigazolódik, hogy a felírt családok nagycsaládok voltak, egy családhoz tartozónak írták az idősebb, valószínűleg házas fiakat is. Például fiúgyerekeknek van beírva a 30 éves Veres Pál, a 25 éves Lőrincz és testvére a 26 éves János. Az összeírás csak a fiúgyerekeket sorolja fel, ha feltételezzük, hogy ugyanannyi volt a leányok száma a legnagyobb családjá Pálfi Istvánnak lehetett 12 gyerekekkel, akit Abodi Mihály követett 8 gyerekekkel, 6 gyereke volt Lőrincz Mátyásnak, a többi családba a gyerekek száma 4 alatt lehetett.

A marosszéki "őshavas" pontos határa a XVII. század első felében is még vita tárgyát képezte. 1623. március 13-án magyarosi Szóke Péter, kibédi Madaras János, Makkfalvi Sinka János és Bálint kétségbe vonja a "...Küküllő bércén innen Kápolna mező, István Bércse és Rakottyás bércének" a marosszéki havashoz való tartozását.²⁹ ÁLTMv. Ősmarosszék közbirtokossága csomó. 11. sz. * Csak 1641-ben adja ki I. Rákóczi György azt az oklevelet, amely kijelöli a Székavas és a Görgényi uradalom határát. A határ kijelölése azonban nem oldotta meg Szováta és a környező falvak közti konfliktusokat. A határviták még a XVIII. század végéig is eltartanak.³⁰ ÁLTMv. Ősmarosszék közbirtokossága állaga. 19, 32, 85, 91. sz. *

II. Rákóczi György havasalföldi hadjáratában szerzett érdemeiért a ploiești táborban 6 szováta székely katonát lófősített: Kis Istvánt, László Andrást, Balázs Ferencet, Hajdó Andrást, Pál Jeremiást és Pálfi Istvánt. ³¹ Királyi Könyvek. Erdélyi Múzeum. 1900. 540, 550, 119, 430, 602 * Azonban a fejedelem meggondolatlan lengyelországi hadjárata, a tatár fogság, a fejedelem hazatérte utáni háborúk, a tatár dúlás Szováta lakosságának megfogyatkozásához vezetett. 1661-ben a marosvásárhelyi táborból a török-tatár hadak Szovátaán keresztül vo-

nultak Csík és Háromszék irányába, amelyek nem hódoltak be. A közelgő ellenség elől a lakosság a Veszély-mezejére menekült. A fősereg feldúlja a települést, valószínű, hogy ehhez az eseményhez kötődik a tatároknak a Bekecs-környéki falvak mondáiban emlegetett veszélymezei öldöklése. A Székelyföld vérvesztesége óriási volt. Evlia Cselebi török krónikás aki résztvett a hadjáratban írja, természetesen keleti túlzással, de amely sok igazságot is tartalmaz: "Nemcsak a Székelyföldön, hanem Erdélynek néhány napi járóföldjén nem igen maradt jele a művelődésnek, életnek" Szovátán az 1634-ben összeírt 32 katonacsaládnak alig egyharmada maradt meg. A háborús eseményen túl ehhez hozzájárult az azt követő éhínség és járvány.³² Kováts Antal: Jegyzés a pestisről. Mv. 1829. 4. *

Véleményünk szerint a kezdetben protestáns többségű -65% - lakosság a "szentföldi" szerzetesek hatására egységesen katolikus faluvá vált. Katolikus kápolnája már 1630 előtt létezett. "Szováta, in Sede Sic. Marus. Parochia erecta ante An.1630.³³Schematismus venerabilis cleri diocesis Transilvaniensis. 1840. 191. * Az első katolikus templom építési idejét nem ismerjük, de Bakk Ilona már 1630. július 22-én írt alapító levelében két darab földet hagyományoz a "Zovatay" szentegyház céljára.³⁴ Domus Historia. 5. * Az első templom a mai középiskolai bentlakás, a temető mellett volt. Tornyát később építették hozzá, kőfal vette körül. A kőfalon belül volt a falu katolikus temetője. A múlt század végén, a templom lebontásakor anyagát a fal köveivel együtt felhasználták az új templom építéséhez. A bekecsi kápolna a tető közelében állt és 1600-ban már megvolt. Ezt igazolja az Orbán Balázs által a selyei katolikus temetőben talált kőkereszt felirata: 1600 /Az bekecsi kápolna köve/ J.H.S.³⁵ Orbán. IV. 81. * Az Orbán Balázs által leírt kereszt után nyomozva a selyei katolikus templomban a sekrestye templomba vezető ajtaja baloldalán a falba építve egy 50x50 cm-es keresztet találtunk. Felirata az "Az" névelő hiányától eltekintve megegyezik a leírt keresztével. Szintén a kápolna 1600-as említését erősíti meg a Búzaházán 1843-ban épült és 1856. szeptember 7-én felszentelt katolikus templom harangjának a felirata: "I.H.S. 1600". Ez a bekecsi kápolnáé volt. Sajnos az első világháború idején beolvasztották. (Bencez János: Deményháza monográfiája. 1976-ban készült kiadatlan dolgozat.) A mikházi kolostor Domus Historiájában Orbán Balázs még olvashatta: "...a kápolnát a Tormák előde építette, úgy adatott találunk arra is, hogy ezen kápolna fennmaradására alapítvány van véve, - minek dacára a kegyelt szentély már a múlt század közepén, 1750 körül romba dült, de hogy annak újból való kiépítése tervbe volt véve, kitetszik a következő nyugtatványból, melyet P. Jánosi Kázmér, mikházi gvardián 1833-ban a kolostor házi történetében szóról szóra bejegyezte: "Vettem Sófalvi János uramtól a bekecsi szent Antal kápolnája

pénzinek interesséből kezemhez 20 mf-tot [máriás forintot], melyről ő kegyelmét presentibus quietalom, melyet azon elpusztult szent kápolnának felépítésére kell fordítani. Mikháza 29 Marc. Anno 1752. Dósa Mihály mp.”³⁶ Orbán. IV. 81. * Orbán Balázs még látta a kápolna alapját, de most már ennek semmi nyoma nincs a felszínen. Még egy kereszt sem jelzi a helyét.

A székelyföldi katolicizmus fennmaradásában és megerősödésében döntő szerepe volt Domokos (Damokos) Kázmér püspöknek aki mint, ahogy előneve is mutatja Szovátán született 1606. szeptember 29-én. Családjának első ismert tagja az említett “Zowatay Damokos Mihály”, majd a Bethlen Gábor lustrája említi Domokos Istvánt. Domokos Kázmér Nagyszombaton lépett a ferences rendbe, de mivel balkezének mutatóujja hiányzott pápai engedéllyel csak 1639-ben szentelik pappá Rómában.³⁷ Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467 - 1706. II. Bp. 1989. 784. * Ő rakta le a mikházi templom alapkövét “...s mikor a napszámosok hiányoztak saját kezüleg hordta az anyagot és rakta a falakat.”³⁸ Orbán. IV. 90. * Az általa épített mikházi templomban őrizték 1898-ig Domokos Kázmér püspöki süvegét, díszöltözékét s egyéb személyi tárgyait, jelenleg ezek a csíksomlyói kolostor féltett kincsei. 1640-ben VIII. Orbán pápa bulláját hozza haza, amely elismeri a csíksomlyói és a mikházi kolostorok önállóságát. Fehéregyházára küldik, hogy megerősítse a kolostort, de ezt 1648-ban fejedelmi parancsra el kellett hagynia mert tovább nem engedélyezték az említett két székelyföldi kolostoron kívül mások működését. Ezután Szalainai István (1579? - 1653), aki Erdélybe érkezik és Toldalagi Mihály marosszéki főkapitány támogatásával Mikházán telepedett le. Toldalagi telket is adományozott itt kolostor építésére. VIII. Orbán pápa a már említett 1640. február 3-án kelt bullájában az akkor felállított obszerváns kusztodiátus generális vikáriusává nevezi ki. Többször járt missziós úton Domokos Kázmérral együtt Moldvában. A gyarapodó, erősödő kolostornak, valamint a katolikus birtokosoknak, így Toldalagi Mihálynak nagy szerepe lehetett a katolikus vallás megerősödésében.

Szovátai Domokos Kázmér 1652-ben Gyulafehérváron van, hol a Tövis utcában február 25-én házas telket vásárol. 1653-ban kijavíttatja a tatárok által feldúlt csíksomlyói kolostort: “... a feldúlt [csíksomlyói] templomot még később 1653-ban igazította ki szovátai Domokos Kázmír quardian”³⁹ Orbán. II. 17. * A következő évben újra Rómában van mint a magyar ferencesek szószólója. Három év múlva, 1657-ben mint az “Őrség öre” sorra járja a katolikus falvakat Erdélyben. Az 1661. évben újra lerombolt csíksomlyói kolostort az országos gyűjtőkörútján kapott adományokból 1664-ben teljesen újjáépíti: “A kolostor és templom, Domokos Kázmír (ki később címzetes püspökké lett)

guardián által gyűjtött kegyes adományokból, még fényesebben s oly gyorsan épült fel, hogy 1664-ben már teljesen készen volt.”⁴⁰ Orbán. II. 17. * Püspöki címét, amelyet keresztényi alázatból soha nem használt, 1668-ban kapja. Június 16-án szentelik fel nagyszombaton a görögországi coroni címzetes püspökének. Ugyanezen évben erdélyi vikárius lesz fejedelmi megerősítéssel. Igyekezett gondját viselni a moldvai magyaroknak is, jelentéseiben leírja a pap hiányában sorvadozó moldvai magyar egyházközségeket. Javasolja, hogy ott két missziót létesítsenek magyar és olasz ferencesekkel.⁴¹ Moldvai csángó-magyar okmánytár. II. 511, 784. *

Kilenc évi helynökösködése alatt három zsinatot tartott. 1669-ben zsinatra hívja az erdélyi papokat, amelyen az iskoláztatás és a hitoktatás kérdéseit tárgyalják. 1676. október 26-án Miházán kelt Giulio Spinola bíborshoz címzett levelében újból a moldvai magyar katolikusok tragikus sorsát ecseteli. Mint már többször megírta a sok püspök közül egyik sem törődött a hívek gondozásával, nem építettek még egy kápolnát sem, a templomokat, sírkerteket elhanyagolták.⁴² Moldvai csángó-magyar okmánytár. II. 511. *

Gyergyóalfaluban 1677. szeptember 5-én érte a halál 71 éves korában. Csíksomlyón temetik el, ahol márványtábla őrzi emlékét: “FÓTISZTELENDŐ/SZOVÁTAI/P. DOMOKOS KÁZMÉR/ 1606 - 1677/ FERENCES PÜSPÖK ERDÉLYI/APOSTOLI HELYTARTÓ ÉS/ MISSZIÓ FŐNÖK, CSIKSOMLYÓI/ HÁZFŐNÖK, A TATÁR DULÁS/UTÁN A TEMPLOM ÚJJÁÉPÍTŐJE/ AZ EGYHÁZI FEGYELEM MEGSZILÁRDÍTÓJA/ EMLÉKEZETÉRE/ MEGHALT GYERGYÓALFALUBAN/ SÍRJA A KEGYTEMPLOM ELŐTT”

Az erdélyi katolicizmus egyik legnagyobb egyéniségének életével, Újfalvi Alberttel kezdve sokan foglalkoztak. Sajnos életrajzi adatai nem teljesen tisztázottak,⁴³ Bokor Mihály: Az erdélyi katolikus autonómia. Kv. 1911., Bíró Vencel - Boros Fortunát: Erdélyi katolikus magyarok. Kv. 1941. * temetkezési helyét sem ismerjük pontosan. A hagyomány szerint sírja a templom előtti facsoportnál van, de ha figyelembe vesszük, hogy az új templom nagyobb mint a régi lehetséges, hogy sírja az emléket őrző márványtábla közelében van.

I. Apafi Mihály (1661-1690) hosszú, 30 évig tartó uralkodása már az önálló Erdély alkonya volt. Ezeket az éveket az állandó háborúk jellemezték, amikor az ellenséges és “baráti” hadak versengtek a lakosság kifosztásában, öldöklésében. A székelyek is egyformán véreznek a csatatereken és otthon. Mindehhez járul még a központi hatalom gyengesége, amely nem tudja megvédeni a szabad székely katonacsaládokat a jobbágyorsba süllyedéstől.

Felső-Marosszék 1677. június 16-i lustráján Szovátán 13 katona családfőt írnak össze: Kováts György, Lukáts György, Abodi Mihály, Domokos Mihály, Domokos István, Kelemen Lukács, Pálfi István (az egyetlen túlélő az 1655-ben lófősítettek között), Bálint Ferenc, Abodi Mátyas, Kusztos János, Szász Péter, Kováts András. (Registrum super-Dom. Casparo Kornis de Ruszka capitanae dictae Sedis Super. No. 1677 Die 16-a Junii celebratum digestum.) Az előző lustrákban feljegyzett családnevek közül csak hatot tartalmaz a lustra (Abodi, Domokos, Kováts, Lukáts, Pálfi, Szász), I. Rákóczi György idejében feltűnők közül csak egyet (Bálint), de megjelenik két új név (Kelemen és Kusztos). Nem jegyezték fel a katonák rendjét.

Érdekes bejegyzést találunk a lustrában utolsónak bejegyzett Kováts András neve mellett: "Studet". Ami azt jelenti, hogy felsőfokú iskolában tanult.

A katonai szolgálat mellett a szabad székeltyeket is adófizetésre kötelezték, az 1685-ös lustra a nevek mellett feltünteti a fizetendő adót is. A Dósa András századában 12 szovátait osztottak be: Kováts András (6), Kelemen Lukács (6), Kis György (1), Finyedi(Fenyédi) György (1), Szabó Lőrinc (4), Nagy Márton (2), Domokos István (4), Domokos Mihály (6), Ágoston Lőrincz (6), Domokos Tamás (4), Kováts Márton (2), Abodi István (2), Domokos Tamás (4). Összesen 52 forint adót fizettek. (Anno 1685 die 19-na Junii Collustrato Generalis is castro Puszta Szent Miklos vocato. 140.) Valószínű, hogy a Fenyédi család a lustra készítése előtt nem sokkal költözött Szovátára, innen a nevük után a "vagus" (kóborló) megjegyzés. A katonacsaládok 1/3-át a Domokosok adják. 2 új név jelenik meg: Ágoston és Fenyédi. Mivel a lustra nem jelöli a családok rendjét feltételezzük, hogy mind gyalogosok voltak.

Az egyre erősödő Habsburg nyomást is tetten érhetjük a szovátai lustrákban. I. Lipót (1657 - 1705) császár 1685-ben hűségeskü tételére szólítja fel a marosszékieket. Szovátáról 7 családfő esküdött fel: Domokos Ferenc, Pálfi Tamás, Hajdú Pál, Márton István, Hajdú Balázs Kováts András és Kis György. A Felső Római Császár Leopoldus és Felső József Király Kegyelmes Uraink ő Felsőgek Hűségére Homagiumot prestált Maros Széki Vitézlő rendeknek neveik. 1685.

I. Apafi Mihály 1690-ben bekövetkezett halála után Erdély elveszíti viszonylagos önállóságát és a Habsburg birodalom részévé válik. Thököly Imre rövid erdélyi fejedelemsége, győztes zernyesti csatája sem tudja megingatni az osztrák erőfölényt, a török birodalom Bécs 1683. évi sikertelen ostroma óta védekezésre, visszavonulásra kényszerült. Az 1690-ben kiadott Lipót-féle diploma már Erdély új helyzetét szabályozza, ez lesz új alaptörvénye, amelyet pont a kiadó hatalom

nem vesz figyelembe. A császár a székelyeknek megígéri "ősi szabadságjogaik" tiszteletben tartását és az adómentességet. Egyiket sem tartják be. A székelység siet katonai szolgálatot vállalni az ígéretek fejében. Az 1691. július 6-i lustrán Szovátáról a következőket írják össze: Kováts András, Kelemen Lukács, Kis György, Fenyédi György (debilis), Abodi Mátyás (világtalan), Szabó Lőrincz lófő, Nagy Márton lófő, Domokos István, Domokos Mihály, Varga György, Ágoston Lőrinc, Magyar István N.(idősebb), Kováts András lófő, Domokos Tamás, Kováts Márton, Abodi István, Hajdú Lukács, Pálfi Tamás, Bálint Ferenc, Hajdú Pál, Jeremiás János, Hajdú Pál (?), Bálint György, Pálfi Tamás, László Mózes, Hajdú Lukács, Hajdú Balázs. Primipilorum, (Peditumque Pixidariorum Universoremque Libertinorum Sicularum. 1661. július 6.226.) Dósa András századából hiányzott Domokos Tamás és László Mózes.

A lustra 27 katonacsaládot említ, ami az ötszörös szorzó tényezőt alkalmazva 135 lakost jelenthetett.

Egy 1694-es oklevél szerint: "Szováta nagyobb része jobbágy, Lázár Imréné asszonyom és Keresztúri uramék bírják." ⁴⁴ SzO. IV. 338. * Ez ellentmondást jelent a lustrába írt szabadok nagy számához viszonyítva. A legnagyobb családok a Domokosok és a Hajdúk voltak. Mindkettő 3-3 családfővel szerepel. A beköltözött családok nagy része továbbra is elsősorban Sóváradról, Kibédrről, Nyáradremetéről, Köszvényesről és Sófálváról jöhettek. Távolabbról jöhettek a Bálint, Csiki, Demeter, Imre, Kelemen, Kusztos, Fenyédi és a Jeremiás család.

A HABSBERG URALOM ÉVEIBEN

A székelyek 1562 után a sófalvi (parajdi) sóbányát használták. Ez nem jelentette azt, hogy a helybeliek és a közeli községek nem bányásztak volna sót. Bányai János írja le, hogy a községek a szabad só használatát 1661-ben vissza kapták, de ez csak a bánya közelében levő falvakra vonatkozott. A szovátai sókitermelést igazolják, a később leírt, szabadon álló sósziklákon a só itt szokásos kitermelésének oldalirányú "dörzsölésének" nyomai. Szentgyörgyi Mária adatai szerint "Apafi Mihály 1673-ban, megengedte a sófalvi aknához tartozó sóvágóknak, hogy miután a fiscus számára előírt heti só kivágását elvégezték a maguk számára is vághattak 1-1 lapos sót."

Erdélynek a Habsburgok általi megszállása után a kincstár rátette kezét a sóbányákra is. 1702-ben Apor István kincstárnoksaága alatt Udvarhelyszék csekély haszonbért fizetett a parajdi sóakna használatáért, de már a következő évben Udvarhely-, Csík-, Három- és Marosszék a bányát már 2.700 máriás forint évi bérért használják.

A II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc évei alatt rövid időre a székelység visszakapta a szabad sóhasználat jogát. Azonban röviddel utána, már 1714-ben újból kincstári tulajdonba veszik a sólelőhelyeket, viszont a székelység a szokásos haszonbér lefizetése mellett továbbra is viszonylag olcsón jut sóhoz.

A sóbányászat XVIII. századi állapotáról képet alkothatunk az udvarhelyszékiek 1720-ban a Guberniumhoz intézett folyamodványából: "Lévén némely falukon, só vidéken, az parajdi aknához szolgáló sóvágók és aknai szolgálatot szuportáló emberek az számuk száznál többre esztendál ... szintén úgy adóztatnak, mint más primipilusok kik is már most jószerint fizetésért szolgálnak, mint ő felségének, mint pedig más sókat vágató hazafiaknak privilégiumot, extrahálván magoknak, reájuk esett és esendő portiojoknak csak felét akarják megfizetni és úgy akarják magokat immunitálatni, portiojuknak felét az azokban az falukban lakó szegénységnek vállalára tevén." Ebből az idézetből következik, hogy a sóaknára szolgálók, úgy a szovátai sóhegyet őrzők is a lófők rendjébe tartoztak. Majd így folytatják panaszukat: "11. Vadnak ilyen difficultasink is az só iránt, hogy a sófalvi kamaraháznál lévő némely máglyás sóra menő szegénységeinket kergeti, veri, az sót embe-reinkkel hordatja az mázsához, az só árát megadván, az mázsálásért és eldarabolásáért, az mázsa körül szolgálóknak az só árán külön kell fizetni. Az nemes sóért adni szokott zabjainkat is oly nagy vékával mérí és oly megnyomva, hogy öt véka zabból is négy véka ki nem telik. Brassai uraimék is ő kegyelmek, sót vivő szegénységünkötől felettébb

való taxát exigálnak, mely iránt is, hogy az méltóságos gubernium minket atyaikeppen consolaljon, alázatosan kérjük.”¹ SzO. VII. 297. *

1702 tavaszán Miklósi István adószedő számbaveszi Szováta igazsállatait. Összeírása szerint a szabadok 66, a jobbágyok 29 igazsállatot birtokolnak, csak 2 jobbágy fordul elő 2-3 marhával, a szabadok mindenikének ennél több állata volt. Igavonó állat (ökör, tehén, ló) nélkül 9 szabadot találnak, jobbágyot 3-at. Ugyanekkor két egyköves malom működött a faluban. Marosszék adójából 1706-ban Szováta esett 50 köből búza, 100 font hús. 150 köből zab, 50 köből széna és 200 magyar Ft.

Érdekes összehasonlításra ad alkalmat Marosszék 7.500 Ft. adóságának felosztása 1710-ben: Erdőszetgyörgy 80, Kibéd 80, Makkfalva 160, Szováta 100. Sóvárád 200 Rft-ot fizetett. Ez a felosztás arányában a helységek gazdasági erejét is jelzi. Ugyanakkor Sinka János 4 köből búzát, 2 köből zabot és 2 köből szénát gyűjtött be. Marosszék 300 Ft-os adójából Szováta 8 Ft. (2,66%) jutott.

A Lipót-féle diplomában megígért adómentességet a berendezkedő osztrák hatalom sohasem tartotta be, az adók mennyisége növekvő tendenciát mutatott. Ehez járult a katonai beszállások terhe és a visszaélések végtelen sorozata. Így 1703-ban a székelyek is tömegesen csatlakoztak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharchoz. Szovátaról ismerjük Olasz Zsigmondot Keresztúri Mihály jobbágyát, Hajdú Györgyöt, Kakucs Györgyöt Lázár György jobbágyait, Gáspár Jánost, akiket lóval, karddal és puskával felszerelve találjuk Koncz Boldizsár ezredében.² Magyar András: II. Rákóczi Ferenc Hadserege. Buk. Kriterion. 1994. 104. * A Marosszék táborában 1704. augusztus 28-án tartott mustrán a felírt szovátaiak - Domokos Ferenc, Nagy Márton, Fülöp János, Kováts András, Kelemen Lukács. Hajdú Lukács, Szabó Lőrinc, Ágoston Lőrinc, Kováts Márton és Oláh Lőrinc - mind "absensek" voltak.

A székely székcsapatok kísérték II. Rákóczi Ferencet a fejedelem választásra 1707. április 5-én Marosvásárhelyre. Előtte mentek legelő az Udvarhely székiek, utánuk a Marosszékiek az Aranyos székiekkel akiket Pekry regimentje, három compánia veres kopjás székely, öt compánia karabélyos követett, utánnuk jött a fejedelem az udvartartásával.³ Szádeczki Lajos: II. Rákóczi Ferenc Erdélyben. Kv. 1903. 309. *

Nem sokkal II. Rákóczi Ferenc marosvásárhelyi beiktatása után, 1707 őszén Rabutin de Bussy császári tábornok, Erdély császári főparancsnoka visszafoglalta a Székelyföldet. Ez az erdélyi kuruc mozgalom végét is jelentette, de korántsem hozta el a megpróbáltatások megszűntét. A hadjáratok nyomában most is a pestis és a rablóbandák jártak. A Moldvából behurcolt pestis ("Valami gyergyai cigányok, kik

a kurucok elől futottak vala Moldovába, betegen kijövének Gyergyószentmiklóásra, ott neg is halának, onnan a falusi emberekre is kihát a contagio.” * SzO. VII. 196. * csakhamar az egész Székelyföldön elterjedt, annyira, hogy a katonaság is elkerülte. Ez azonban nem rettentette el a kurucság söpredékéből és csavargókból összeverődött tolvajokat, rablókat. “A tolvajok - írja Cserei János 1710-ről - szeretszjél prédálást tettenek az országban, mint a farkasok, écaika titkon rárohantanak a falukra és felprédálták.” Vezérek Balika, Dráguly, Fekete Vaszi, Kimpián Bukur voltak. A dühöngő pestishez marhavész is társult, amely akadályozta a mezőgazdasági munkákat. Ennek következtében éhínség is sok áldozatot szedett. Cserei Mihály történetíró százezerre teszi a székelyföldi áldozatok számát, míg a több ezren a hadjáratokban pusztultak el.

Az 1711. június 13-i lustra szerint “...az nemes /Maros/szék Repaltialtatik (felosztatik) négy részre: Úri, Fő rend, Nemes és Szabadsággal élő rendekre, azonban a szovátiaiak neve mellett nem találunk rendre utaló bejegyzést, valószínűleg mindeniket a gyalogos rendbe sorolták: Jeremiás János, Kis György, Kováts András, Kováts György, Kelemen András, Jánosi Márton, Hajdú Lukács, András Mester (!), Hajdú Pál, Varga Pál, Barta István, Fülöp János, Deák Lőrinc, Téglás István, Abodi Ferenc, Szabó Lőrinc, Nagy Márton, Mogyorósi István, Ágoston Lőrinc, Domokos Mihály, Domokos Ferenc, Szabó István, Salat János, Oláh Lőrinc, Jánosi András, Pap György, Megyes István, Bíró János. Ezekhez tartozik három özvegy asszony: Pál Ferencné, Kis Pálné, Kusztos Jánosné. A lustra végére a “Darabont személyek” kerülnek: Désán János, Lőrinczi György, Lőrinczi János, Megyes Mihály, Pálfi Tamás.

Az összeírásban előfordul a “Mester” jelzővel az András név, ez arra enged következtetni, hogy Szovátán az összeírás idejében iskola működött. Ezt erősíti meg egy 1717-ből származó egyezség, amelynek értelmében az egyházközség tagjai fát hordanak és vágnak a szovátai és selyei mesterek számára. Szováta katolikus tanítói a székelyudvarhelyi gimnáziumból és a gyulafehérvári papneveldekből kerültek ki. A falusi tanító jövedelmének jelentős része az egyházi földek használatából származott, általában 4-5 hold föld állt a rendelkezésére. Általánosan elterjedt szokás szerint a tanító adta a vetőmagot, a szántást, vetést, betakarítást a faluközösség végezte el. * Tófalvi Zoltán: im. 27. *

A lustra szerint a leggyakoribb családnév a Hajdú volt. Régi nevek a Bíró, Deák, Désán, Fülöp, Jánosi, Megyes, Mogyorósi, Pap, Salat és a Téglás. Az összeírásban szereplő 36 család 180 lakóst jelent amihez hozzá kell adni az itt nem szereplő jobbágyok számát. A század eleji embervesztésget 10 új család beköltözése pótolta. A hábo-

rús események, a pestis járvány Szovátát sem kímélte, 1713-ban 45 telekből 30 lakott és 15 puszta volt. Szováta anyaegyháza, a hodosi anya-
könyvében Csedő András plébános bejegyzése szerint a pestist 89 ka-
tolikus élte túl.

Nem sokkal később, 1720-ban 1 (2,27%) nemes, 24 (54,54%) sza-
bad, 9 (20,45%) jobbágy és 10 (22,72%) zsellér családot találunk, va-
gyis összesen 44 (100%) családot. Ez, ha ötszörös szorzószámot alkal-
mazunk 220 lakósnak felel meg. Ezzel szemben az 1722. évi összeírás
során csak 39 (100%) családot találunk. Ebből 25 (64,10%) család sza-
bad, 10 (25,64%) jobbágy és 4 (10,25%) zsellér.

**Szováta lakossága, művelhető határa és állatállománya
az 1722. évi adóösszeírás alapján⁴**

	szabad székelyek 25	jobbágyok 10	zsellérek 4	külső birtokosok -	Összesen 39
családok száma					
Összesen a székben	1821	1205	667	-	4309
szántó (kőből)	172	85	16	9	282
Összesen a székben	12064,50	7204,50	1685,25		26561
kaszáló (szekér)	184	79	18	14	295
Összesen a székben	5330	3258,5	814,5		12119
ló	8	9			17
Összesen a székben	543	290	162		1278
szarvas marha	108	40	13		161
Összesen a székben	6534	4049	1850		14308
juh és kecske	232	170	-		402
Összesen a székben	5876	7265	4396		19937

* Szovátán az összeírás nem talált armalistákat, így a Maros széki
armalisták adatai és az általuk birtokolt földterület valamint az állat-
állomány is hiányzik a táblázatból. Ugyanigy nem vettük figyelembe a
külső birtokosok gazdasági helyzetére vonatkozó adatokat. Mindez
megtalálható a forrás tanulmányban.

A békeévekben is lassan fejlődő falu 1733-ban válik önálló katolikus egyházmegyévé, első plébánosa Halmágyi Mózes volt, aki hivatalosan 1734. április 25-én foglalta el parókiáját.

Az osztrák közigazgatás Marosszékét, amely addig Alsó-, és Felső székre oszlott további 4-4 járásra osztotta. Felső-Marosszék 4. járása a szováta lett, Szováta központtal, 12 helységgel: Kelemtelke, Gyalakuta, Havadtó, Vadasd, Erdőszentgyörgy, Csókfalva, Szentistván, Atosfalva, Makkfalva, Kibéd, Sóvárad és Szováta. Az 1726. és az 1754. évi girás gyűlések jegyzőkönyveiben említik az új közigazgatási beosztást, mikor a szék 9 járásra (jobbágyfalvi, nyárárdgálfalvi, harasztkereki, szövérdi, selyei, szováta, székesi, mezőkövesdi, mezősámsondi) volt felosztva. ⁵ Benkő Károly: Marosszék ismertetése. Kv. 1868-1869. 55. *

A járás 1744. évi összeírása képet ad Szováta lakosságáról. Az összeírás csak 4 jobbágycsaládról tudósít, báró Lázár Jánosnak 3 jobbágya volt: Kakucs Márton, Hajdú István és Hajdú András, Keresztúri Mihálynak 1 jobbágy adózott: Oláh István. A lófők rendjében találjuk Kovács Mihály (debil), K. (kis, ifjabb) Kovács András, Jeremiás János, Jeremiás Imre, Szász István (gyermek), K. Fülöp István, Jánosi Márton (nyomorú született), Dája Mihály (együgyű, hasznavehetetlen), Fülöp János és Fülöp Mihály (ketten egy házban), Gub István, Nagy Márton, Gub András, Hajdó Simon, Kovács István, Lázár János, Deák István, N. (nagy, idősebb) Kovács András, Szabó Mihály, Nagy Mihály, Abodi Mihály, Domokos Ferenc, Deák György, Márton András, N. Fülöp István (debilis) Hajdó István, Désán János székelyeket. A lófők számának nagysága azzal is magyarázható, hogy feladatuk volt a kincstári sóaknák őrzése. Lőrinczi Mihály (fogyatékos), Lőrinczi Márton, Medgyes Mihály és Győri Mihály került a gyalog székelyek rendjébe. Őt új családnév szerepel az összeírásban: Dájjai, Gub, Győri, Lázár és Márton.

A század közepén említik Szováta első főrendi családját a "Szováta Járási mágnások és nemesek" összeírásában Sinkovits János személyében. A család elszegényedett, mert az 1809. évi lustra szerint Sinkovits János fiának csak gyalogos felszerelésre telt.

Kovács András, Jeremiás János, Jeremiás Ferenc, Fülöp István, Fülöp János, Gub István, Nagy Márton, Gub András, Hajdú Simon, Lukács János, Kovács András, Szabó Mihály, Nagy Mihály, Abodi Mihály, Domokos Ferenc, Deák György, Lőrinczi Márton, Megyes Mihály, György Miklós szerepel a század közepén a hadköteles személyek névsorában. A lustrát az 1744-es összeírás alapján állították össze, megegyeznek úgy a nevek mint beírásuk sorrendje. 3 új nevet tartalmaz, kiket a hadviselésre alkalmatlan családfők helyett jegyeztek be: Jeremiás Ferenc, Lukács János és György Miklós.

A XVIII. század közepéig a székelyek viszonylag olcsón jutottak sóhoz. A szovátaiak és a környező falvak lakói kisméretű művelés alatt tartották a parajdinál nehezebben megközelíthető szováta sóhegyeket. 1762-ben a kincstár teljesen lezárhatja a szováta bányászatot és megszigorítja az őrzést. A sóörök első sorban a szovátaiak közül kerültek ki. Parajdon a hagyományos székely sóbányászati módszerekkel felhagynak és Frenndl bányatiszt irányítása mellett megkezdik a rendszeres kiaknázást, immár teljes egészében a kincstár hasznára. Mindez a só arának rohamos emelkedéséhez vezetett. * A só felhasználásával kapcsolatban lásd: Gub Jenő: A Sóvidék kincse, névadója. Hazanézó. 1993. 1. 13-14. *

II. József (1780-1790) utasítására 1769-ben megkezdett térképezésből és a hozzá tartozó leírásból ismerhetjük meg a XVIII. századi Szovátát: "A helység déli szélénél folyik a Szováta folyó. A település fölött fakadó patakok közül a Sós-Patak jelentősebb. Ez sótartalmától sóssá teszi a Szovátánál a Szováta vízébe ömlő Sebes-patakot is. Ezért a patak vize ihatatlan, de főzéshez sózás nélkül is használható. A fenti vizek a falú alatt egyesülnek a Parajd felől erre siető Kis-Küküllővel. Ez előzőleg fölveszi még a hegyi forrásokból eredő Juhát (Juhod) patak vizét. Ágai közül a Tekeres Juhat Patak a legnagyobb. A Foldvár (Földvár) alatt ömlik a Kis-Küküllőbe. A kis Kórós Toplica (Köröstoplica) mezőn Horka Tónak nevezett két csekély felületű, de még állóvíz tükre csillog. Vizük sós. Egyikükből fakad az említett Sós Patak. Ugyanitt bukkanni a legjobb sóból álló Só Teteje hegyre (Kiscseresznyéshegy, Zoltántető). A parajdi sóbányák művelése miatt sóját nem termelik ki. Ínség idején azonban élnek vele. Az utak általában jók. Esős időjárásakor azonban sárosak. A Sebes Patak mentén a hegyre kapaszkodó út rossz és végül gyalogösvénnyé keskenyül. A Gyergyóba vivő utak csak lovon járhatók. A Szákutas (Szakadát) Tetején szintén csupán könnyű szekérrel járható út húzódik. Ezen a Bökkés (Bekecs) hegyhez juthatni. A Juhatas Patak északi partján a meredek oldalú Kobotz (Kopasz) Istók hegy csak a térképre rajzolt ösvényeken, erdei utakon, valamint a hátán járható. Bükk erdő borítja. A település fölött a Kintses Gödör hegy (Restád?) itt kiemelkedő Szőlő Tetejének nevezett lába uralkodik. (Kintses Gödör hegyen a régi időben kastélynak kellett állania romjai azonban nem láthatók.) Szováta északi részében fal övezte kis templom és kis paplak meg udvar. A Segesvárról Parajdra Szovátán keresztül vezető országút esős időben sáros és bizony nehezen járható. A Marus Vásárhelyről Parajdra vivő országút a Nyárádszereda - Nyárádmagyarós - Sóváradon áthaladó régi vásárhelyi út. Sóváradnál csatlakozik az előbb említetthez. Könnyű járművel lehet közlekedni a Bökkés (Bekecs) hegyen."⁷

A szovátai szabad székely emberek és a jobbágyok közötti viszonyra utal dr. Csörtán Márton által közölt 1757. május 14-én kelt Kötéslevél, melyben Bereczki Fülöp, Páll Ferenc, Domokos Ferenc, Hajdú István, Bukur Mihály és Kádár Mihály "... minnyájan Szovátán lakó szabad nemes személyek" kezességet vállalnak szovátai Oláh István és János jobbágyakért. A szökni készülő és elfogott jobbágyokat a szovátai nemesek "... kérelmekre elbocsátá oly kondícióval, hogy földesurának, úgy szuccessorainak (örököseinek), a legátusainak (itt ügyintéző) igaz és hív és jó szófogadó szolgálja leszen, mind fiával János-sal együtt földéről el nem szökik bujdosónak." * Hazanéző. III. 2. * Falubíró a levél kiállításakor szovátai Megyes Mihály volt. A Bukur és Kádár családnevek ekkor fordulnak elő első ízben forrásainkban. Ezeket később Ilyésmező nevű helységben találjuk, talán ők lehettek első telepesei.

A két szomszédos közbirtokosság, Marosszék havasa és Bekecs területén elterülő közbirtokosság elsőrendű használói a sóvidéki és a bekecsalji 16 falu. Ezek Gub Jenő néprajzkutató szóbeli közlése szerint: Kibéd, Sóvárád, Nyárádremete, Nyárádköszvényes, Mikháza, Deményháza, Nyárádmagyarós, Kendő, Mája, Márkod, Székelybere, Berekeresztúr, Torboszló, Seprőd és Nyárádszentimre. Ezt igazolják Bekecsnek a szovátai határba eső helynevei: Seprődi legelő, Májai legelő, Remetei mező, Kibédi vápa, Sóváradi cserés, Sóváradi tető. A sóhoz tartozó havasokra átjártak a szomszédos vármegyéhez tartozó görgényi uradalom jobbágyai is legeltetés, erdőlés céljából.

A sóbányák fejedelmi tulajdonba vétele után a sóhoz tartozó havas nagy része a szovátai határba került a bekecsalji falvak tiltakozása ellenére 1600 után a havas birtokosa Marosszék 127 községe lett. A továbbiakban a szék rendelkezett a havasok felett, a jövedelem a szék pénztárába folyt be és közcélokra fordították. Így például ebből az alapból biztosították az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság alapját. A havasokat gazdaságilag a szék ülésén választott felügyelők (inspektorok) vezették és kezelték, a szék által jóváhagyott szabályzatok szerint. A birtok őrzésére, az erdők, a legelők, a vadállomány, a halállomány megőrzésére plajásokat alkalmaztak. A célszerű gazdálkodás az 1772. évi szabályzat megalkotásával kezdődött. Az előtt az erdőlési, legeltetési és makkoltatási taksákat a tisztviselők jórészt sajátcéljaikra használták fel. Elnézték, hogy egyesek használati díjat sem fizettek. A kihasználásban érdekelt falvak, mint Szováta, Sóvárád, Nyárádmagyarós, Torboszló, Abod mivel káruk származott a statutumok be nem tartásából 1778. augusztus 6-án panasszal fordultak a székhez. Ennek nyomán több vizsgálatot folytattak és 1797-ben új felügyelői szabályzatot dolgoztak ki, de amelyet csak 1806-ban fogadtak el.

A székhavas területén a következő elhatárolt, bérbeadható legelők voltak: Ilyésmezeje, Kápolnamező, Istvánbérce, Kopac, Sebesfő, Hevederfenyő, Cserepeskő, Kaca, Síkbérc, Leveleskonyha, Alsó Síkmező, Tekenőshely, Cseretető, Székhavas és Iszujka. 1792 nyarán a közeli falvak 15 nyájában 8.075 juh, 6 csordában 691 szarvasmarha és ló, valamint 6 kondában 316 sertés legelt, illetve makkolt tavasztól késő őszig.⁹ Zsigmond József: Ős-Marosszéki Havasok közbirtokossága. A Kriza János Társaság Évkönyve. 1990. 37-44. * A szovátaiak fő jövedelmi forrása az erdő volt. A "székely az erdőből arat." ¹⁰ Imreh István: A törvényhozó székely falu. Kritérium. Buk. 1983. 254. * A székely famesterségekről írja Haáz Ferenc: "A bükkerdő vidékén: szűszék, kéregvéka, osztováta, a fenyves közelében: deszka, zsendely, faedény, a nyírfás berkek környékén favéka, kéregsótartó, nyírágseprű, stb. készüül. A vadcsereznyje héjából kászút, a tölgyfából kaput, mogyoróból káváat, gereblyenyelet, stb. készítenek. Valamikor ezek a famesterségek teljesen az anyag lelőhelyéhez, az erdőhöz voltak kötve ..." ¹¹ Haáz Ferenc: Udvarhelyszéki famesterségek. Kv. 1942. 59. * Távoli falvakból is eljöttek Szováta cserefa deszkáért, pl. Toldalagi László marosvásárhelyi házához a deszkát innen vásárolja. ¹² Imreh István: Erdélyi hétkoználak 1750-1850. Kritérium. Buk. 1979. 191. * A fakitermelést követte a fa feldolgozása: "A falú hatalmas építkezésbe kezd. A mostani egészségügyi körrel (1994) egyirányban gátat építenek a Szováta vizére és megássák az említett ponttól az akkori faluközponatig, a Függelenség lakótelep alatt az un. Kisárkot (Malomárok). A cél többirányú lehetett, sómentes ivóvízzel ellátni a falút, malmok működtetése. Erre a malomhajtásra alkalmas Kisároakra épült 1778 és 1782 között az első fűrészmalom." ¹³ Zsigmond József: im. lásd még Márton Béla: Szováta belső helynevei 1900-1980 között. Hazanéző. 1993. 1. 19. * A fűrészmalmot a "szék fűrészének" nevezték.

A templom építésére (1630) a falú erdőt adott Kicsi Orotvány bütüjében a Sebes vizénél. A Domus Historia megörökíti a falú előljáróinak nevét is: Megyes Mihály falubíró, Nagyobb Abodi Mihály esküdt, Szováta Lukács János főmegyebíró, Lőrinczi Márton vice[al]megyebíró. Jelen voltak még: Gub István, Jeremiás Ferenc, Nagy József, Gub János, Kovács Zsigmond, Katona András, Domokos Ferenc, Kis János és Oláh István.

Az 1777. évi adóösszeírás hű képet nyújt a falú helyzetéről: Az adózók sorát 67 szabad neve nyitja meg. Legnagyobb szántóterülettel, 16 holddal Kovács Zsigmond rendelkezett, 6-7 hold földje Domokos Ferencnek, Nagy Mártonnak, Hajdó Mihálynak, 5-6 holdja Hajdó Mártonnak, Gub Jánosnak, Kovács Istvánnak és László Józsefnek volt. E "nagygazdák" mellett a többség alig 1-2 holdat művelt. Még kisebbek a kaszáló területek, Domokos Ferencnek volt csak 4,5 hold kaszáló

lója. A kis földterületek ellenére viszonylag nagy volt az igásállatok száma, a legtöbb gazdának 2 pár ökre volt. Kováts Zsigmond 9, Magyarosi Zsigmond 8, Domokos János és Hajdó Mihály 6, Gub János 5 igásállattal rendelkezett. Az igásállatokhoz viszonyítva kevés volt a tehének száma: az 1-2 tehenet tartó gazdák mellett sokan nem is tartottak. Kivételek itt is voltak: A legnagyobb gazda Kováts Zsigmond 6 tehénnel és 2 tinóval, Gub János és Hajdó Mihály 4-4 tehénnel rendelkezett. E tekintetben a havasalji falú nagyban különbözött a marosszéki átlagtól. A nagyállatok száma elérte a juhek és kecskék számát. Domokos Ferenc 18, Gub János 16, Abodi Mihály 14, Hajdó Márton 13 juhot hajtott legelőre. Kecskét csak 4 gazda tartott, Hajdó Márton 13-at, Tályas Mihály 7-et. Ezenkívül még két gazda tartott 3-3 kecskét. Portánként 2-3 disznót tartottak, a legtöbb Kováts Zsigmondnak volt: 10, Hajdó Mihálynak és Fülöp Andrásnak 8-8. db. A szabadok közül haton tartottak méheket. Legtöbbje 10 család, ebből is Kováts Zsigmondnak volt, a többiek 2-3 családdal rendelkeztek.14 ÁLTmV. Ósmarosszék Közbirtokossága. 187. iratcsomó. 31. *

A külön rovatban összeírt özvegyek közül a legtehetősebb Abodi Mihályné volt, akinek 9 hold szántója, közel 5 hold kaszálója, 8 nagy állata, 10 juha, 10 disznaja és 4 kas méhe volt. A szabadok jó része szolgát is tartott.

Az adózók egy igásállatért 24, egy tehenért 20, tinóért 15, juhért, kecskéért, méhkasért 3-3, disznóért 5 krajcár adót fizettek. A föld (?) és az állatok után kiszámított adóhoz még családonként hozzáadtak 4 rénes forintot. Így a legtöbb adót, 18 Rft. 26 kr-t Kováts Zsigmond fizette, őt követte Hajdó Mihály 12 Rft. 32 kr, Hajdó Márton és Gub János 10 Rft. Feletti adóval. A többi gazda átlag 6 Rft felett fizetett. Az özvegy Abodi Mihályné adója 9 Rft. 37 krt. Volt.

Az adóívek 13 jobbágycsaládot jegyeztek fel, köztük 2 özvegyet. A legtöbb földel, 15 holddal Oláh János rendelkezett, őt követte Gáspár István 10 holddal, ezenkívül még 4 családnak volt 2-5 hold közötti birtoka, míg 3 család semmilyen birtokkal nem rendelkezett a határban. A leggazdagabb jobbágybirtokos, Oláh János 8 nagy állatot tartott, Oláh Lőrinc 5-, id. Hajdó András 4-, ifj. Kakucs János 3-at.

Zsellér családot, köztük 2 özvegyet, 12-öt írtak össze. Köztük egyiknek sem volt földje a határban és csak Molnár Mihály és Petrides György fizetett adót megművelt föld után. A legtehetősebb zsellérgazda Major Simon volt, ki 6 nagy állatot hajthatott ki, de vagyona nagy részét 50 (!) juha képezte. Amint neve is utal erre valószínűleg juhász volt. Szintén juhásztor lehetett Marosán Péter is, kinek 3 lova és 2 tehene mellett 13 juha és 28 kecskéje volt. A földterület és állatok után mindenki egyformán adózott, de ehhez a zsellérek esetében 2, a jobbágyok esetében 3 Rft-ot adtak hozzá. Házzal minden család ren-

delkezett, kivéve Kalisa Mártont, de neki is volt 2 lova és 1 tehene. A szovátaai lakosokon kívül még 17 sóváradi gazda rendelkezett földdel a szovátaai határban.

Ezek az adatok megerősítik feltételezésünket, hogy a szovátaiai fő megélhetési forrása a rideg állattenyésztés, az erdőlés, a fuvarozás és a sóval való kereskedelem volt. "Közel szomszédságban lévén a Parajdi sóakna, innen nem csak az itt való lakosok competens sójok ingyen jár, de sót kereskedést is szép haszonnal indíthatnak." ¹⁵ P. Madar Ilona: * A sót a parajdi bányában vásárolták és a piacokon árulták, a harmincadvám lefizetése után távolabbi városokba is eljutottak. A sót vagy nagyobb, kb. 30 kilós tömbökben, vagy az aprósónak vékéval árulták. A fő piac Székelyudvarhely volt, ahonnan a csíkiak, homoródméntiek és erdővidékiek vitték tovább. A sóárulás legfőbb ideje az őszi káposztaeltevés és a téli disznóvágás volt. "Vett az ember 3 mázsa sót, elvitte Gyergyóba s hozta érte a gabonát" - emlékeznek az atyhaiak. Gyergyóban egy véka sót egy véka gabonáért cseréltek. Az idevezető utat "só uttyának" nevezték. A Nyárad mentén szintén gabonáért adták el. Volt aki vállalkozásba is kezdett: fuvarosokat fogadtak fel, akik eljutottak Segesvárig, Medgyesig és Dicsőszentmártonig. ¹⁶ P. Madar Ilona: Adalékok a parajdi sóbányászathoz. *Etnographia*. 1988. 2. 231-232. * Későbbi adatok is említik a szovátaiai fuvarozását: gyümölcsszállítás Gyergyóba, borvízfuvározás Borszékra a Szászföldre.

A század eleji háborúk elcsitulásával, a sókereskedelem, a sóörzés, az erdők, legelők, a fuvarozás viszonylag biztos megélhetést biztosítottak. Ez a többlet jövedelem kárpótolta a lakosságot a föld gyenge minősége miatt. A lakosság is gyorsan gyarapodott és a század második felére közel félezer lehetett. A régi falú központja a mai Sebes utca bejáratánál lehetett, ahol ma az új utca nyílik a Függetlenség lakótelep felé. A falút körülvevő kerítés, az un. porgolat védte a vetést az állatoktól, felső kivezető kapuja a mai főúton a Vasdomb tetején, a Sómező utca magasságában nyílt.

Még 1795-ből is találunk feljegyzést a közterületek, mint pl. a közös kaszálók nyílszerinti felosztására, mely szerint a szabad székelyek 2 nyílat, a jobbágyok 1 nyílat (részt) kaptak a közös területből, amely nem volt örökölhető.

Orbán Balázs az 1780-as évekre teszi Ilyésmező kialakulását: "Ilyésmező ... az un. Székhavason fekszik, lakosai taxát fizetnek s néhány székely család kivételével mind pásztoréletet folytató oláhok." ¹⁷ Orbán: *im.* IV. 14. * Azonban a település helyén már az 1750-es években is éltek tanyasi életmódot folytató családok, 1799-ben 5 család lakott itt.

Mindeddig névszerint ismerhettünk szinte minden katonacsaládot a 2-3 évtizedenként készített lustrák alapján. Kevesebb adat maradt fent a jobbágycsaládokról. Ezt a hiányt pótolja az 1785-1786-os urbárium, amelyet a maros vásárhelyi levéltár őriz. A leírtak hitelét 15 szovátai lakos eskü alatt bizonyítja, ezek közül 8 lófő volt. A névsor élén a 69 éves lófő, a falú leggazdagabb gazdája Kováts Zsigmond áll, őt követi Hajdó Mihály 69-, Hajdó Márton 54-, Tálai Mihály 64-, Kelemen Ferenc 50-, Magyar Zsigmond 60-, Nagy Márton 64-, Kis István falbíró 47-, Lőrinc Márton puskás gyalogos 75 éves. A többi 6 eskü alatt valló lakos jobbágy volt: Kakuts Márton 50-, Kakuts János 62 éves, valamenynyi Lázár János gyalakuti báró jobbágyai, Márkus Simon báró Bornemissza János 63 éves jobbágya, az 55 éves Oláh Lőrinc Geréb Katalin jobbágya, és Marusán Simon Bíró Ferenc sóváradai lófő 35 éves jobbágya. A bizottság a helységről régebbi urbáriumot nem talált. Ezt az urbáriumot Szováta falu jegyzője Páll Jenő és Demeter Miklós jegyezték le 1785. augusztus 31-én, régebbi urbárium a falunak nem volt.

A jobbágyok összeírása Lázár János (Johannis Lázár Liberi Baronis de Gyalakuta) 4 jobbágyával kezdődik, akik mind egy egész telket kaptak uruktól. Kakuts Jánosnak 1.155 négyszögöl (közel fél ha) nagyságú belső telke volt. Külső földje másfél holdas volt. Ugyanennyi földterülettel rendelkezett Kakuts Márton is, viszont a belső földje 1.895 négyszögöles volt. Kakuts György kertje 1.364 négyszögöles, külső területe meghaladta a két holdat. Kakuts István rendelkezett a legnagyobb belső területtel, amely 2.114 négyszögöles volt, külső területe közel hat holdas volt. Geréb Katalin egész telkes jobbágya Oláh Lőrinc belső területe 1.218 négyszögöl, a határban művelt földje több mint három hold volt. Keresztúri Apor Krisztina egész telkes jobbágya Oláh János telke kisebb volt, belső területe 888 négyszögöl csak, viszont a határban nyolc holdat művelt. Kászoni báró Bornemissza János zsellére Márkus Simon csak egy 465 négyszögöles telekkel rendelkezett. Legkevesebb földet a sóváradai Bíró Ferenc lófő féltelkes jobbágya művelhetett, kertje 240 négyszögöles, a határban a parcellája csak 200 négyszögöles volt. A kibédi Soó Mihály "szabadon vándorló zsellére" Marusán Péter házhelye 1.063 négyszögöl, külső területe nagyobb volt egy fél holdnál. Ugyanakkor Sóváradon 28,5 jobbágytelket irtak össze.

A haszonvételek rendjén a következőket sorolja fel: "marha legelő helye minden féle marha élelmére ezen helyiségnek elegendő vagyon, itató helyek közel, jók és elegendő vadnak, mind tűzi, mind pedig épületre való fák falu szükségére nem messze található, makkos helyek elegendő vadnak, melyen midőn Isten áldása vagyon makk is elegendő teremni szokott, físcalis arenda (kincstári bér), hogy itt vagy

másutt is ezen Nemes Vármege Marosi circulusában usáltatott (járásban használtatott) volna nem tudatik, belső kertekben levő gyümölcsösök és veteményező helyek a mi kevesek találatnak, azok alkalmasok, közel szomszédságban lévén a Parajdi só akna innen nem tsak az itt való lakosok competens sójok ingyen jár de sőt kereskedést is szép haszonnal indíthatnak, Fabrica (gyár) itten semmiféle közel a B.(áró) Bornemiszszején kiül, melyben hamuzsír főzetik nem találatik, vagyon ezen falunak egy közönséges három jurgerum (hold) rétye, melyen megerem hat szekér széna, mely tézsen tizenyolc mázsát, kender áztató helyek elegendők, közel találatnak, malmok a faluban elegendők vadnak, halászatból is jövedelmek szép vagyon.” A felsorolás a gazdálkodást nehezítő tényezőkkel folytatódik: “Szántó Földök olyan vadnak, melyek a soványság és követsesség miat csak zabot teremhetők, Kaszálók és rétek egész soványok, messze tanálatnak, melyek utyai igen rosszak. Ezek közül mocsáros helyek is, melyek az árvíz általis romlandok találatnak, erdei utyai igen rosszak, vásáros helye ezen helységnek közel nintsen, de a melyek távul vadnak, azoknak is rossz hegyes utya vagyon, szőlője ingoványos, írtványos (írtásos) helyei ezen helységnek nem tanálatik, az egerek és havasi madarak sokasága is ezen helységnek sok kárt okoz.”

Az urbárium felsorolja a jobbágyok szokásos szolgáltatásait is, ami nincs pontosan meghatározva és a gazdálkodás főbb jellemzőit: “2. Az irt jobbágyok és zsellérek nem contractus (szerződés) szerint teszik a szolgálatot s egyéb szokott adózásokat, hanem minnyájan úgy tuggyuk régi elejkről amint rájuk szállott a robot és egyéb prestatio (szolgáltatás) tétetik, most is mindenek e szerént (prestaltatnak) oly régi lévén pedig ezen bevett szokásnak kezdete, hogy m sem érthetjük, ezért, hogy mikor és mi módon hozottati légyen be az meglelet usus (szokás) még valami nem is tuggyuk. 3. A szolgálat úgy tétetik amint az uraságnak tetszik és a mennyit az uraság kíván, nem vigyáztván bizonyos napszámokra. A szolgálatot kívül pedig tsak a Gróf Lázár János úr ő maga emberei, nem különben a Keresztúriné és Apor asszony emberei bizonyos számú abrantsokkal és tserefa karokkal adóznak. Mind a szolgálat modgyát, mind pedig a szokot adozásokat így értik. 4. Ezen helységnek minden haszonvételei fából és abból származható kereskedésből áll. Károkat pedig szoktak legtöbbit az havasi egerek és madarak sokasága okozni. 5. Zab, törökbúza és kender folygyei egy egész ház helyes gazdának tizen egy és tizen három darab tanálatik de ezek közül némelyek kisebbek, némelyek nagyobbak lévén belé vagyon mind együtt három köből. Rétye tizen négy darab tsak egyszer kaszálható vagyon. 6. Nem lévén egy uraság emberei, azért a szolgálat is különbözök, mint azon által mindenik mind kézi munkával, mind vonó marhával annyi robotot és úgy amint az urakkal egyezhetnek és

az urak kívánnyák a szerént teszik a szolgálatot, nem lévén bizonyos napszámok amint felyebb is megvallottuk. Járások, kelések (fuvarozás) is mint robotba tudodott. 7. Ezen helységben a jobbágyok és zselérek kilenc, tizedet nem adnak, másuttis ezen nemes Vármegye cirkulusában adni nem tudjuk, hanem edgikünk Márkus Simon minden apróbb marháiból a tizedet ki adgya. 8. Pusztá hely (telek) nintsen. 9. Örökös jobbágyok sem mi szabadok ezeket nem gondoljuk lenni annyival is inkább mi jobbágyok magunkat örökös jobbágyok lenni nem tudgyuk és nem is tartjuk.”

A Marosszék közbirtokossági területére beékelt Szováta századokon át hurcolja keletkezése súlyos örökségét. Határát ugyan kijelölték de évről-évre ki volt téve szomszédai támadásának, akik igényt formáltak területeire: “... mivel minden napon csaknem kívánnak a Szomszédok reánk jönni és Határainkból a magukéhoz ragasztani igyekeznek ugymint Szakadát felől, Parajdiak és Sófálviak és mások is.”¹⁸

A kincstár felügyelete alatt kiaknázott parajdi sóaknákbán 1780-ban tértek rá a ha rangalakú, földalatti bányaművelésre. A század végén a sőtiszttség azon fáradozott, hogy a kamravágást is bevezesse: “Azon székbeli szovátaí és sóváradí falúi közösségek, hogy a Parajdon felállítandó új sóaknának szükségeire a magok erdejéből bizonyos számú fagerendákat, annak való cserfákat illendő áron adnának megke-restetvén és azon falusi közösségek a királyi kincstartó tanácsnak közelebből az ideérkezett jelentése szerint az ő tőlük kért cserfákat az azokért igét illendő árért is adni nem akarván - minthogy az említett felállítandó Parajdi sóakna az egész vidéknek könnyebbségére fog lenni, s annál fogva a magok hasznokat munkálkodják a kérdésben forgó közönségnek - ha a tőlük kért cserefákat meg nem tagagygyák illendő áron adni meghagyatik kegyelmetcknek, mely szerint az említett szovátaí és sóváradí falusi közösségeket hathatósan arra kéri ügyekezzenek, hogy ők a parajdi sőtiszttségnek azért illendő áron cse-regerendákat adjanak. Az Inclytus Salinare Officium (Sóhivatal) itt reguált (utasított) minket arra és a szovátaí és (só)váradí communitásokat (községeket) arra, hogy az Akna számára megkívánt bizonyos számú fákat pénzért adminisztrálnánk (adnánk) az iránt, hogy javallani el nem mulattgyuk, de erővel a communitásokat erre nem vehettgyük, mivel különös magok birtokok alatt levő erdejek különben is a szék számára is, mikor a feles (nagy mennyiségű) fák kívántatnak, mint most is a Nyárádtövi hídra, a szék tömlöcére megkívántatnak, többnyire az erdős helyek szokták adni és ezen communitások is feles fákat adtanak, melyek jelentése mellett maradunk illendőképben Marosszéki tisztsgétől.”¹⁹ Madar P. Ilona: im. 215. * A bánya árajánlata kedvezőtlen lehetett ezért volt szükséges a szék utasítását kieszközölni, mert csak így remélték a szükséges cserefát beszerezni a székha-

vasról. A szék sem kényszeríthette a fakitermelésből jelentős jövedelmet megvalósító szovátaikat és sóváradiakat a szállításra, Megtudjuk a levélből, hogy képesek voltak ilyen nagymennyiségű faanyag kitermelésére és leszállítására.

A Sóhivatal, monopolhelyzetét kihasználva, magasra emelte a sóárakat, a sókereskedelem beszűkült. A szovátaik sókereskedők kénytelenek voltak felhagyni a sófuvarozással. Ezután a szovátaik fő jövedelmi forrása a fakitermelés maradt. Ez érzékeny veszteség volt a szovátaik számára. Ezután találkozunk olyan szovátaikkal is akik kiköltöznek a faluból. Jeremiás József a moldvai csángók számát gyarapította. "Mint, hogy Nemes Maros Széki Szovátán Vitézljő Jeremiás Istvánnak és Lőrincznek Oszló Jószágok Lévén a Testvér ... Jeremiás Josephel, a Ki most moldvába Lakik és Azon Jószág Sok Adósságokért el foglaltatott vala ezen Jószágot Jeremiás István és Lőrincz hozták vissza de mint, hogy ketten birják és Joseph nem segítette vissza hozni nemis Kiványa Jeremiás Joseph el venni a Jószágot, hanem most még Kiván Jeremiás Joseph a két Battyától a Jószágra Nyoltz Magyar forintot melyet Kiis fizették tovább edyezésig Jeremiás István és Jeremiás Lőrincz. Mely fen irt edyezési fizetés a Szerim ment Légyen véghez, kézbe adás alat aról, Jó Leszünk ismerete szerint és Nevünk alólírásával bizonyosságot tészünk. Anno 1805 5-ta Martii. Domokos Mihály, Kelemen István, Pál Péter Székel Szabad Emberek, Magyarosi Ferenc Székel Szabad Ember. Borítón: Jeremiás Istvánnak és Jeremiás Lőrincznek Jeremiás Josephnek adott 8 forintról való levél.²⁰ Eredeti Szabó Béla volt szováta ref. lelkész özvegyének tulajdonában *

A napóleoni háborúk idején a fenyegető francia betörés árnyékában I. Ferenc (1792-1835) meghirdette a nemesi felkelést, az utolsót a magyarországi nemesség történetében. A Székelyföldön is tartozott bevonulni minden 18 - 50 év közti szabad székely. Szováta 1809-ben készült összeírásában a következők szerepelnek: nemes özvegy Sinkovits Jánosné gyalogos fia, majd a libertinusok (szabadok) rendjében Domokos Tamás, Abodi János, Magyarosi Ferenc (testi fogyatékos), Demeter Márton, id. Lőrinczi András, Hajdó János kisebb, Márton György öreg, Márton András, Fülöp János, Tályai Mihály, Gub István, nagyobb Hajdó János, Kováts Dániel, Fülöp István, Kelemen András, Jeremiás Lőrincz Medgyes Mihály, Magyar Antal, Lőrintzi József, Domokos Mihály, Gub Mihály, László György, Domokos József, Jeremiás Márton, László Márton, Gub András, Fülöp József, Demeter Miklós, Magyarosi Albert, Hajdú Mihály öreg, Jeremiás János, Hajdú József, Hajdú János, Hajdó József, Nagy András, Hajdú Ferenc, Faluvégi Márton lóval, Kováts József, Jeremiás József, Gub Pál, Gub Imre, Jeremiás Pál, Deák György, Bereczki Péter, Nagy Mihály,

Kelemen István, Fülöp György öreg, Bereczki Mihály lóval, Abodi István lóval, Pál János, Lőrincz András középső - debilis, Márton János öreg, Máthé Mihály, Lőrinczi András kisebb - lóval, Deák József, Domokos Antal, Sándor Bertalan, Szócs Márton debilis, Hajdó Mihály, Hajdú István, Kelemen Antal, Jeremiás István, Gub Miklós, Sípos Mihály, Demeter Antal, Lukáts György, Lőrinci József nagyobb, Bereczki János, Lukáts András, Kovács János, Lőrinczi János, László Dániel, Lőrinczi Mihály debilis, Fülöp János kisebb, Demeter József, Pál György, Kis Antal, Bereczki János kisebb, Benő János, Medgyes János, Máté István, Jeremiás András, Lőrinczi György, Domokos Márton, Sándor János, Kovács Márton, Medgyes András, Márton Mihály, Kelemen János, Kis József. A szabadok özvegyei: Kis Istvánné nagyobb, Lőrincz Jánosné, Gub Jánosné, Márton Imréné gyengék a fiai, Hajdú Mátyásné. Szerepel az összeírásban 2 kihúzott név is: Domokos Pál és Kortsák Ferenc.

Az összeírás összesen 99 nevet tartalmaz. Ha feltételezzük, hogy a jobbágycsaládok száma nem változott, Szováta laksága 500 fölött lehetett.

Három új családnév tűnik fel: Faluvégi, Sándor és Szócs. A Gub és Jeremiás nevet 7-7 családfő viseli, a Hajdút 6, a Domokos, Fülöp és Márton nevet 5-5. A XVIII. Század folyamán beköltözött családok közül 8 származhatott Sóváradról, 5 Nyárádremetéről, 3-3 Köszvényesről, Kibédéről és Sófalváról.

Összehasonlítva a szováta összeírást a szováta járáshoz tartozó 11 falu hasonló adataival Szováta feltűnő a nemesek és armalisták kis száma. Ezt az erdőalji falu viszonylagos szegénységével is magyarázható. Ugyanekkor Makfalván 126, Kibéden 203, Sóváraddon 127 katonakötelest írtak össze. Ennél lennebb a családok többsége jobbágy lehetett mert Erdőszentgyörgyön 12, Csókfalván 28, Havadtón 18, Kelementelkén 20 katonakötelest írtak össze. Gyalakután, a gróf Lázár család birtokközpontjában csak 1 katonaköteles szabad székely lakott.

Az összeírás alapján állították össze a marosszéki nemesi insurgensek (felkelők) névsorát.²¹ ÁLtMv. Conscriptio 1809. * Ebben feljegyzik azt is, hogy ki állította ki maga költségén a felszerelését és ki vette igénybe az erre szolgáló 50 forintos segélyt. Mások egy-egy lovaskatona felszerelésének költségeihez járultak hozzá. Domokos György a maga költségén gyalogos felszerelést vásárolt, akárcsak ifj. Fülöp János, Jeremiás Márton, Gub András fia József, Gub András, Kis Antal és testvére István, Medgyes András, Bereczki András, Hajdú Mátyásné fia Pál, Kis József, Jeremiás György, Lukáts András, Marusán László fia István. Sándor István a Birtalan fia, Abodi János fia József, Gub István, Fülöp Antal öccse István és Kacsó Antal igény-

be vette az 50 forintos segélyt. Kováts Márton, Demeter József, Hajdú Antal, Benő János, Magyarosi István, Oláh János fia Péter, Nagy Mihály fia Mihály neve után a "szegénysége mián gyalogos" megjegyzést találjuk. Gub Imre "lóval való kiállításában" "concural" Gub Mihály veje Fulöp András, Jeremiás Lőrinc, Gub Pál. Gub Márton lovas felszereléséhez hozzájárult Fulöp András, Jeremiás Lőrinc és Gub Pál. Sándor János lovas székely nemes ember felszerelésébe Hajdú Gergely, Hajdú Antal, Pál Péter, Medgyes János segített be.

A névsorban jobbágy nevek is megjelennek mint például Oláh János fia Péter, ezeket a Szovátán birtokos (bebíró), de máshol lakó nemesek itteni birtokaik kötelezettségeként állították ki.

Az összeírtak közül 52 személyt mentenek fel vagy testi hiba ("nyomorék"), vagy szegénység miatt. Különböző betegség miatt felmentést kapott .., süket vagy vak volt .. . Hajdú János mert "világtalan öreg annyát, 5 kis gyermekit tartja, szegény", Tállyai Mihályt mert "43 éves, 10 apró gyermeke" van, Medgyes Mihályt "3 gyermeke és két felült Atia fiának Házokat curálja (gondozza), szegény" miatt, Hajdú Mártont mert Mihály házában "egyetlen fiu", Hajdú János fiát Imrét mert "egyetlen egy fiu", Deák Mártont mert "négy gyermeke (van), szegény", stb. miatt mentik fel.

Szováta története szempontjából különösen érdekes, ha összeállíthatjuk a sólelőhelyeket őrzők névsorát. Vezetőjük az 59 éves Gub János "a kis Só Bánya mellett Lovas Legény". Rajta kívül még a 36 éves Lőrinczi János, a szintén 36 éves Domokos Antal és a 26 éves Lőrinczi György neve után szerepel "a bányán Hajdu" bejegyzés.

Szováta járásban összesen 15 nemes lovast, 39 nemes gyalogost, 4 armalista lovast, 108 armalista gyalogost, 64 szabad székely lovast és 475 szabad székely gyalogost írnak össze.

A székelyföldi nemesi felkelők végül is nem jutottak el a csatatérre, nem voltak ott a győri vesztés csatában. A székelyföldi "felkelők" megtagadták a katonáskodást az idegen érdekek védelmében.²²

A századforduló körüli állandó európai háborúk hatásaként a sóárak is ugrásszerűen növekedtek. Ehhez hozzájárult a kincstár kíméletlen árpolitikája is. A jövedelmek növelése érdekében túlzottan magasra emelt árakat állapítottak meg khasználva az állami sómonopóliumot. Ennek eredményeképp 1809-ben pl. a királyi Magyarországból származó 40 millió ezüst Ft. kincstári bevételnek csaknem felét, 18 millió a sóbányák bevételeiből származott.²³ Józsa András: Sólopások Szovátán. Árgus. 1994. 10. * Ekkor már megszüntették a hagyományos bányászatot, a szovátai un. "Kis Só Bányát" végleg bezárták, a lelőhelyek körül egy lovaslegény parancsnoksága alatt hajdúkból vagy ahogy még írják plajásokból őrséget állítanak a prevaricatorok (tolvajok) ellen. Az őrség számára kis földkunyhókat építenek. 1802. decemberé-

ben egy (?)mázsá s 50 krajcárba került (1 Ft. = 60 kr.), ugyanez a mennyiség 1810-ben már 4 Ft. 50 kr.-ba, 1812. május 1-én a tömörsó mázsája 3 Ft. 40 kr., az aprósó 2 Ft. 8 kr. Ugyanennek az évnek a végére a só mázsája már 11 Ft.-ra emelkedett, 1 kupáért 11 Kr.-t kértek. Az nagy árakat az is súlyosbította, hogy 1811-től a Sóhivatal bankót nem fogadott el csak ezüstpénzt. ²⁴ Ranca Ion: Främintări sociale în imprejurimile Sovatei și a Praidului la sf. sec. al XVIII-lea și inceputul sec. al XIX-lea. Kézirat a szerző tulajdonában. * 1815-ig a só ára 13 ezüstforintra ugrott mázsánként és a háborús évek elteltével sem mérséklődött. Így a só megfizethetlenné vált még a módosabb parasztagazdák számára is, a szegényebbek számára egyenesen elérhetetlen volt. A jobbágyrendű Kakuts Jánosné 1806-ban félvéka só eltulajdonításáért 10 korbácsütést kapott, de a kiszabott pénzbírságot, - egy véka só árát - hat év alatt sem tudta kifizetni. Kismennyiségű só ellopásáért 25 Ft. (ami nagy összeg volt) büntetést és 10-20 botütést kaptak a férfiak, korbácsütést a nők. Ezek az állapotok arra vezettek, hogy egyre gyakoribbá váltak a sólopások. A parajdi sóhivatal az őrség megerősítésében látta a kérdés megoldását, sóőrnek csak erős, egészséges, írástudó ifjakat vettek fel. A lopások meggátlása és a falvaknak a megőrzésben való érdekelté tételében a lelőhelyek melletti falvak ingyen só t kaptak. 1816-ban Alsó- és Felsősófalva, Parajd és Szováta falvak lakói folyamodnak, "...hogy nekik az ingyen só továbbra is a régóta szokásban lévő mérték és mennyiségben adassék ki." Válaszul az 1816. április 4-i kincstári leirat intézkedik, hogy az említett falvak "... részére az ingyenes só továbbra is adassék ki." ²⁵ Szováta-i rom. Kath. Plébánia. Domus Historia. 21. *

Az ingyen só fejében a Sóhivatal elvárja a sóőrzésben való részvételt, 1819. október 30-án a parajdi sóhivatal kéri Marosszéket, hogy parancsolja meg Szováta lakóinak a sóőrök segítségét, mivel a tolvajok 50-100-as csoportokban támadják a sóhegyeket. ²⁶ Fekete Árpád - Sigmirean Cornel: Scurtă prezentare istorică a orașului-stațiune Sovata. ? Kézirat, 1987. A székely sólopások színes leírását találjuk Gub József lovas legény és Szentiványi Sámuel nyárádgálfalvi dultó jelentéseiben. 1819. november 3-án Gub József jelenti a sóhivatalnak, hogy előző éjjel a sóhegyet 100 nyárádminti támadta meg 30-40 lóval, elűzve az őröket. Kéri Szováta falu segítségét a tolvajok távontartásában, elfogásában. A következő nap jelenti, hogy a tolvajok Ehed, Hodos, Deményháza, Búzaháza, Csíkfalva, Szentmárton, Márkod és Kendő falvakból jöttek. November 7-én ugyanő jelenti, hogy a sóhegyet 250-en támadták meg. Más jelentés szerint a támadók vezetői a bekecsalji Mátyus erdő szélén és az Árnyék határrészen tüzeket gyújtva gyűjtötték össze embereiket. Miután 4-5 falu emberei összegyűltek a lovas vezetők élén megindulhatott a "sereg". Kezdetben némán,

ben a híres sótolvaj Koronka Sándor 2 évi kivizsgálás után 4 évi börtönbüntetést kapott. Egy másik híres tolvajvezért 10 év börtönre és 1.000 (?) botütésre ítélnék. ²⁹Ranca Ion: im., Józsa András: im. *

A Gubernium az 1823. július 4-i 6.219 sz. rendelete újra leszögezi, hogy a só jövedelme a teljes egészében a királyi kamarát illeti. Maroszzék kéri, "hogy a sóárizeten lévő katonák a királyi sót őrzik, és minden büntetések is, melyek az elfogott sóprevaricatorokon vétetnek fel a kamarának adatnék bé, s mégis a szegény adófizető nép, a ki maga is a végső pusztuláshoz nem messze vagy, nagy fizetésen, ezen csupán a kamara javára őrző katonáknak kénytelen mérszárost tartani, melyért a lovas század számára fogadott mérszáros fizetésén kívül 800 rft. váltó cédula, 300 széna, ugyanannyi zab portiokat és 10 öl tüzi fát nem kevés romlásával, e mellett a maga adóját ily szürnyű pénz szükében pengő pénzben fizetni, házi saját sóját ily szerfelett való áron kénytelen venni, ezen kevés salgamalis bonificatio megkapásától ne fosztassék meg, vagy ha ezen helyt nem található, méltóztassék bár az ezen székben fekvő lovas századnak felét valamely nemes szomszéd jurisdictioval tartatni, hogy bár e részben ezen szék szegény lakosain könnyebbítsék." ³⁰ Benkő Károly: Maroszzék ismertetése. Kv. 1868-1869. 247. * A sóhegy őrizetéhez "két őrző hajduháza és 12 kalyiba" tartozott "nappal heten, éjjel 32-en őrzik a fináncokon kívül", "a szováta sóárizeten lévő, úgy másutt is strázsát álló katonák által megszólítandó személy álljon meg, és feleljen, különben reá fog a katoná lóni." - írja elő a Gubernium 1825. december 19-i 12.418 sz. rendelete. ³¹ Benkő Károly: Maroszzék ismertetése. 1868-1869. 247. * 1830-ban a tordai sóhivatal a visszaélések megakadályozására pontosítja a fegyverhasználati jogot: a sóhegyet őrző katonák csak közvetlen támadás esetén használhatják fegyvereiket. Ennek ellenére továbbra is történnek tragikus esetek: 1833-ban lelövik Kacsó Sámuel nemes embert, kinek ügyét a szebeni katonai parancsnokság vizsgálja ki. A katonaság kenyérral való ellátása a parajdi sóhivatal feladata volt, de a panaszok nem ritkulnak, mivel az ellátás hatalmas terhet jelentett a szováta lakosság számára.

A görgényi uradalom elzálogosító vásárlással (visszavásárolható módon) megszerzi a Szakadát környéki búkterdöket és hamuzsír hutát épít. Ekkor alakulhattak ki az első tanyák. A hamut a döntés helyén égették, a lúgzóhely, a hamuzsír előállítására a Szováta - Nyárádremete közti országút mellett volt, a mai 131-es számú ház környékén. Itt hatalmas hamuhegyet találtak ahonnan évekig hordták a környező földekre trágyaként. Egy 1845. December 9-i keltezésű irat szerint a Székhasas területén egy posztógyár létrehozását ide tervezték, amely feltehetően nem valósult meg mert későbbi forrásokban nem bukkantunk nyomára.

A rom. katolikus plébánia levéltára őrzi egy 1817. június 11-i keltezésű iratot, amely szabályozza a kepefizetést. Egész képét, vagy bért fizetni tartoznak, azaz a papnak 2 kalangya őszi, két kalangya tavaszi, kántornak mindenikből egy-egy kalangya gabonát: 1. Az olyan gazdák akár szabadok akár zsellérek vagy jobbágyság azok, akiknek 12 kalangya gabonájuk terem, ide értetnek azok a gazdák is, kik egy fedél alatt laknak, ha mingyárt osztatlan vagynak is, csakhogy ahoz való értékek legyenek. 2. Az olyan gazdák, akiknek 12 kalangya gabonájuk nem terem ugyan, de vonó marhájuk lévén szekereskednek és kézművekkel kereskednek. Szeműl vagy azt felérő pénzűl egész bérrel tartoznak. 3. Az olyan özvegy asszonyok akiknek jóságok és vonó marhájuk lévén arra való fíjok vagy szolgálók által egész gazdaságot üznek. 4. A nagyobb folyóvizeken lévő molnárok 2 vagy 4 kövű malomban.

Félbérrel tartoznak: 1. Az olyan gazdák akiknek jóságok és vonó marhájuk lévén 12 kalangyán alól terem a gabonájuk és a mellette bizonyos keresetek vagy más életek módgya nincsen. 2. A külön gazdaságot folytató legények. 3. Akiknek özvegy attyuk vagy annyok vagyon mellett ha maga egész adót bír adó az attyával vagy annyával bérrel tartozik, ha ennek részére is illendő érték vagyon. 4. A patak malmos molnárok, ha egyebütt egész bért illető vagyonuk nincsen.

Mind a két osztálynak pedig azon esetben ha jég eső vagy levegőnek egyéb ártalmas viszontagsága miatt a föld rendesen gyümölcséit nem adná, hogy az Egyházi Szolgák minden jutalom nélkül ne maradjanak, kiki egy kalangya őszi helyett egy véka őszi gabonát, egy tavaszi helyett egy véka tavaszt fizetni szeműl vagy pénzűl tartozik.

Pénzbérrel tartoznak: 1. Az olyan szegény gazdák akiknek arra való vonó marhájuk nem lévén gazdaságot nem folytathatnak, a Papnak 24, a kántornak 12 Krt. fizetnek. 2. A kereskedők, kalmárok és mestereberek a magok értékek szerint amint a megye hűtössei ítélik a 24 Kr., vagy azon fellyűl fizetik a bért. 3. Özvegyek, nőtlének, kik munkájukkal keresik kenyerüket a Papnak 24 pénzt, a Kántornak 12 pénzt fizetnek. 4. A jövevények és jószágtalanok, ha házások a Papnak 24 Krt., a Kántornak 12 Krt.”

Szavátat nemsokkal ezután, 1819-ben rendelik az udvarhelyi esperesi kerülethez. 1822-ben építik újjá a régi katolikus templom tornyát, amit a templom tégláira a téglavető által karcolt évszám is igazol. Ez a torony is zsindefedélű volt. Azonban a kis templom annyira megrongálódott, hogy az 1840 évektől már használhatatlanná vált, a miséket a régi iskola épületében tartották. Később összeomlott, azonban a tornya és a körülvevő fal tovább állt. Az elhagyatott rom a “Bagolyvár” nevet kapta, ezt helynévként ma is használják.

A falusi iskola csak a legelemibb ismereteket adhatta a gyerekeknek. A régi iskoláról a Domus Historiában találunk egy színes leírást:

Az öregebb emberek emlegették, hogy akkor nem volt még berendezve semmilyen felszereléssel, mint a legtöbb községben, aki akarta elküldötte fiugyermekeit tanulni, kikkel vagy a kántor vagy a sokszot a betűvetést nem ismerő felesége "recitáltatott". Minden diáknak viaszszal bevolt bükkfatáblája volt, amelyre íróvesszővel karcolták a betűket majd ennek lapos végével simították el a viaszt. Az iskolába járás nem volt kötelező, így sokan nem is tanultak meg írni-olvasni. Akik ki-tűntek a mikházi ferences kolostor iskolájában tanulhattak tovább. 1832-1834 között az átlag 60 feletti tanulólétszámból két szovátait találunk: Kelemen András és Páll György, kik 12-től 14 éves korukig tanultak itt. 1836-1840 között itt végezte tanulmányait Illyés András, aki 1838-ban osztályelső volt. Ezekben az években még 5 szovátai nevét találhatjuk: Illyés Lajos, Jeremiás Márton, Hajdú Zsigmond, Sebestyén Lajos és Lukáts János aki szintén osztályelső volt. Hittant, magyar nyelvtant és olvasást, német olvasást, történelmet, földrajzot, természetrajzot, számtant, alkotmánytant, egészségsgtant, szépírást, tornát és éneket tanítottak.

A szovátai református leányegyház létrejöttének pontos idejét nem ismerjük. A református lakosok egyházi életét jelzi egy 1840-ben kelt "... egyezés, mely első bizonyító okmánya annak, hogy a Szovátán lakó reformátusok szükségét érzik a sóvárad pappal és mesterrel egyezésre lépni, istentisztelet tartása és ezeknek díjazása iránt." ³² A Marosi Egyházmegye története. Melléklet az 1905-évi Névtárhoz. Kv. 1905. LXIV. * Ugyanebben az évben temetőhelyet is kérnek "... azon okból, ... hogy a többi felekezetek megtagadják a saját temetőjükbe való temetkezést." ³³ A Marosi Egyházmegye. 1905 * A lassan erősödő gyülekezet már templomépítésre is gondolhat, mert 1842-ben hat ízben fordulnak templomhely adományozásáért gr. Toldalagi Ferenc-hez, Marosszék királybírájához és a szék tisztségéhez. Ebben az időben Só Zsigmond megyebíró házában tartják az istentiszteleteket, hol Muzsnai Sámuel sóvárad református pap és Fábíán András kántor szolgálták be. A templomépítés akkor valósulhatott meg csak mikor 1844-ben Szabadi Miklós saját belsőségéből templomhelyet adományozott. Ugyanazon évben szerzik közös adakozásból begyűlt pénzen az első kis harangot, amelyhez "... a sóvárad eklézsia ad 60 máriás forintot ajándékba, de úgy, hogyha a szovátai filia megszűnik a harang a sóvárad református eklézsiaié legyen." A harang, ami valójában egy kis csengettyű volt, 145 máriás forint és 50 dénárba került. A kis közösség valójában nagyon szegény volt, 1845-ben összevétele 13 Ft. 32 kr. volt csak.

Gyűjtő István 1846-ban egy telket adományoz az egyházközségnek. Ekkor Gyűjtő István, Bokor Mihály, Só Zsigmond, Szabodi Mik-

lós, Szász Mózes, Bíró Gergely, Kálmán József, Szopós István, Albert Sámuel voltak a közösség legtekintélyesebb tagjai.

Ugyancsak ekkor készülnek templomot építeni a szovátai magyar görög katolikus vallásúak is: "Folyó 1840-ik Esztendőben Szeptember holnapja 28 kán midőn volnánk hivatalosan Nemes Maros Székben Szovátán, a Pál János mostani lakó Házánál, jelenének meg ottan mi előttünk két részről való Vásárló személyek úgymint: egy részről Pál János mint Szovátai Unita Eccla (görög katolikus, unitus eklézsia) megye Bírója, úgy hitesei Lengyel János és Fülöp Mihály ... magok és az egész Szovátai Unita Eccla Representásai ... Kik is jelentenek ... mielőttünk ilyen örök állandó vásárt: hogy tudni illek Szüksége lévén a Szovátai Nemes Unita Eclesiának egy alkalmas Templom helyre magoknak ahol Isten dicséretére egybe gyűjjenek és Templomot építenének." ³⁴ ÁLTMv. Fond Parochia greco-catholică Sovata, 2 iratcsomó. * A megvásárolt terület a régi római katolikus templom melletti dombon volt, a mai köztemetőben. A templomot ekkor még nem sikerült felépíteni, a telket temetőként használták.

A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC, AZ ABSZOLUTIZMUS ÉVEIBEN

1848. őszén a Habsburg birodalom megkezdhette a magyar forradalom elleni háborút. Erdélyből, ahol sikerült ütöképes császárhű hadsereget megőrizni Puchner tábornakparancsnoksága alatt, ahol a román és szász nemzetiségeket sikerült a magyar forradalom ellen fordítani, szándékoztak hátba támadni, két tűz közé fogni a magyarországi honvéd hadsereget. Így az erdélyi hadsereg, a székelység szerepe felértékelődött. Ilyen körülmények között kezdődött meg a sorozás a Székelyföldön. Szeptember 18-án a Sóváradra kirendelt özszeíró bizottság tagjai - Sántha Károly, ifj. Albert Mihály és Gergelyi Samu - előtt 40, 18-22 év közötti szovátai ifjú is megjelent. Az erdélyi forradalmárok a Székelyföld felfegyverzésétől várták a kedvező fordulatot. A határőrség felszámolása kivonta a szervezett székely katonaságot a szebeni főparancsnokság hatásköréből. Kossuth Lajos október 10-i kiáltványában a székelységet "a hazaárulók" elleni tömeges felkelésre szólította fel. "S Kossuth kezdeményezésére kilenc kormánybiztost küldött ki (az országgyűlés) a törvény végrehajtására és önkéntesek toborzására. Közülük a leghevesebb vérmérsékletű, Berzenczey László marosszéki képviselő, nem törődve a helyi magyar vezető körök rosszállásával és várható ellenkezésével, október 16-ra általános székely nemzeti gyűlést hívott össze Agyagfalvára, a székelyek ősi gyülekezőhelyére. A néptömegeket a politikai gondolkodás immár archaikusnak minősíthető elemeivel mozgósította, de nagyon is korszerűnek minősíthető össznemzeti és forradalmi célok érdekében." A székely nemzet "régi szabadságának" visszaszerzésére szólította gyülekezésre a székelyföldi magyarságot, fejvesztés és birtokdúlás terhe mellett minden hadköteles férfit. ... Balázsfalva után Agyagfalva lett az oly tragikus módon egymással szembeforduló nemzeti mozgalmak vezető erőit rendkívüli öntudattal és magabiztossággal eltöltő népi-nemzeti demonstráció színhelye. ... A nagy kérdés most már az volt, hogy miként és mikor vessék be a székelység erejét. Mikó és a kormánybiztosok többsége azt akarta, hogy a székelyek többsége térjen haza, és otthonában készüljön a harcra Berzenczey viszont rögtön fegyveres fellépést akart. Ezt egy ideig a többség ellenezte. Amikor azonban felolvasták Latour osztrák hadügyminiszter október 3-án kelt titkos támadási parancsát Puchnerhez, és különböző értesülések jöttek a megyei

magyarság bántalmazásáról, s végül arra az állírra, hogy Urban bevonult Marosvásárhelyre, a tömeg döntött: a gyűlés egész népe támadjon. ... A székelyekkel valóban túl sokat fenyegetőztek. És a székelység mozgósítása sokat veszített a forradalmi önvédelemhez méltó szándékokból és célkitűzésekből. Nem sok jót ígért, hogy az agyagfalvi tábornok négy részre osztva négyfelé indították. A tisztek közül jó néhány, hol céltalanul, hol azért, hogy lejárássák a forradalmi ellenállás ügyét, sok pedig a földesúri érdekek megvédésére, elrettentő példaként szabadon engedte csapatait, amelyek a szándékosan rossza katonai vezetés és a fosztogatások miatt demoralizálódtak, és a császári sorkatonaság elől rögtön megfutottak. Így Alsó-Fehér megyében hiába csatáoztak a magyar nemzetőri és önkéntes csapatok a népfelkelőkkel. Áldozat sok esett, néhány román faluban is nagy kárt tettek, de komolyabb katonai eredmény nélkül.” Urban népfelkelőit elsöpörték, de Szászrégen felgyújtása és kifosztása után az ágyúkkal rendelkező sorkatonaság szétverte a székely tábornok. Ezután a Székelyföld nagy részét elfoglalta az osztrák katonaság és a népfelkelők. Csak Háromszék vívta meg hősiessé önvédelmi harcát, hónapokig ez maradt Erdély egyetlen szabad területe.1 Erdély története. Bp. 1986. III. 1400-1404. *

A magyar képviselőház 1848. szeptemberében elhatározta a székely katonaság megteremtését. A miniszterelnök 9 kormánybiztost küldött az erdélyi részekbe, hogy a hon védelmére katonaságot toborozzon. Szeptember 18-án Sóváraddon a kirendelt összeíró biztosok (sóváradi Sánta Károly, ifj. Albert Mihály és Gergelyi Samu) előtt 40 lelkes szovátai ifjú jelentkezett. Legfiatalabb a 19 éves Abodi János volt, míg a legidősebb a 22 éves Bereczki Pál. A nagygazdagfiúk mellett, mint Abodi János és Kovács Ignác, ott találjuk a vagyontalan szolgálényt is, Simon András személyében. A falu összetételének megfelelően, nagyrészt katolikus volt, de nem hiányzott a református Nagy József vagy a görögkatolikus Timár Vaszília, Treznai János sem, sőt a székely és román fiúk mellett ott találjuk a roma Kalányos Lajost is. Tehát, míg a birodalom többi részében a császári udvarnak sikerült egymásnak ugrasztani a nemzetiségeket, a szovátai fiatalok egységesen a szabadság zászlaja alá állt. Parányi része ez a Kárpát-medencében megvalósult összefogásnak, de értékelendő. A jövődöbéli honfiak nagy része nőtlen volt, de jelentkeztek családok is, kiket a sorozóbizottság elutasított. A lelkesedésre jellemző, hogy testi hibásak, sőt rokkantak, nyomorékok is jelentkeztek, mint pl. a 21 éves Palatki József, akinek neve után “egészségtelen-törpe” bejegyzés található, vagy Kelemen József, a pontosság kedvéért a neve utáni rovatban a “sérves” bejegyzés olvasható a sántalábú Kelemen Dani vagy Fülöp után a “nyomorék” bejegyzés került a megfigyelő rovatába. Természetesen mindezeket a sorozóbizottság visszautasította. A besorozott ifjak apá-

ikkal, férfi rokonaikkal együtt jelen voltak a Focnsika patak melletti agyagfalvi mezőn az október 16-án mintegy 30-40 ezer ember részvételével tartott Székely Nemzetgyűlésen, testvéri jobbot ajánlva román és szász hazánkfiaiának. Az 5 szék (Csíkszék, Háromszék, Udvarhelyszék, Maroszsék és Aranyoszsék) ifjaiból 12.000 főnyi önvédelmi sereget szerveztek. Október 18-án megkezdődött a szervezés, a táboralakítás, a csapatvezérek és a tisztek kinevezése. A felkészült székely sereg Urban alezredes hadát, mely Marosvásárhelyt fenyegette, Vajdaszentiványnál szétverte. Marosvásárhelynél azonban Gedeon altábornagy ágyúval felszerelt, harcedzett serege könnyen győzedelmeskedett a rosszul felfegyverzett székely újoncok fölött. Így az önvédelmi harcában hősiiesen ellenálló Háromszék kivételével porba hullott a Székelyföldön kibontott szabadságszázló.

1848 végén a legendás szabadsághős, Bem József tábornokot nevezik ki az erdélyi seregek fővezéréül. Bem 1849. január 13-án érkezik Marosvásárhelyre, és megteremti a kapcsolatot a székelységgel, akik lelkesen siettek zászlaja alá. Január 21-én már Nagyszeben alatt állott. A megrémült császáriak behívták az orosz cári csapatokat, és ezzel kezdetét vette a szinte példa nélkül álló fegyvertények sorozata, Bem egymás után nyerte csatáit a két világhatalom egyesített seregei ellen. A 20-22 éves szovátai ifjak nemcsak Bem apót ismerhették személyesen, hanem a szabadságharc legnagyobb költőjét, a velük szinte egykorú Petőfit is. Elképzelhető, hogy esténként a tábortűznél, a székely góbságokon derülve, a költő kedvet kapott egy-egy kedves versének felolvasására. Petőfi gyakran ír a székely hősiességről. Április 17-i keltezéssel így számol be a Közlönynek: "Kijöttünk Erdélyből, mégpedig jó ómennel, mert első lépésünk is ... diadal. Vaiszlova határőr falunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük ... Minekünk, ami talán hihetetlen, magam sem hinném, ha jelen nem lettem volna, még csak sebesültünk sincs ... egyetlen sem." ² Mikó Imre: Petőfi Erdélyben. Buk. 1972. 223. *

A továbbiakban Petőfi név szerint is említi az egyik szovátai hős ifjút, Nagy Józsefet: "... Két ágyújok is nálunk maradt, az egyiket négy székely szemem láttára vette el példátlan bátorsággal. Tábornokunk ma jutalmazta meg őket érdemjellel és pénzzel, de méltók, hogy neveiket is tudja a haza: Deák Máté, Nagy József, Nagy Imre, Szabó Márton közlegények. Átaljába csak annak lehet fogalma a székely vitézségről, aki maga látja." ³ u.o. 225. * Nem ír több levelet a Közlönynek, de május 1-i számban, ahol a karánsebesi tudósítás megjelent egy vers is napvilágot látott. Ha eddig csak Petőfit éljenző székelyekkel találkoztunk, most Petőfit olvashatjuk, aki a székelyeket, Bem seregének legjavát dicséri, s a versszakok refrénjével szállóigét teremt.

Nemcsak a diadalban osztoztak Petőfivel a székelyek, hanem tragédiájában is. A segesvári csataterén a gyalogos székelyek nagy része a költővel együtt hullott el a kozák lovaskatonák kardcsapásai alatt. A jeltelen tömegsírban Petőfi mellett szovátai vitéz ifjak is aludhatják örök álmukat. A vérveszteség óriási volt. Maroszsék és Háromszék 1200 felkelt ifjából csak 190 tért haza.

Az irántuk való tisztelet jeléül álljon itt a szovátai, szabadságharcosok névsora és életkora:

Abodi János 19 éves, Kováts Ignác 19 éves, Katona József 19 éves, Kelemen Ventzel 20 éves, Gub Márkus 20 éves, Kováts Márton 20 éves, Abodi István 20 éves, Márton Imre 20 éves, Lőrintzi Márton 20 éves, Simon András 20 éves, Pataki József 21 éves, Kelemen József 21 éves, Kelemen Mózes 21 éves, Marosán János, 21 éves, Hajdu Ignác 21 éves, Kelemen Dani 21 éves, Fülöp Antal 21 éves, Kelemen Sándor 21 éves, Sándor Ferencz 21 éves, Jeremiás András 21 éves, Kiss András 21 éves, Kakuts Mihály 21 éves, Kelemen Mihály 22 éves, Kelemen Márton 22 éves, Bokor György (Illyésmező) 22 éves, Hajdó András 22 éves, Nagy Márton 22 éves, Fülöp Mátyás 22 éves, Kalányos Lajos 22 éves, Bereczki Pál 22 éves, Timár Vaszília 19 éves, Kus György 20 éves, Nagy József 22 éves, Páskuj Nyikuláj 20 éves, Fülöp Sigmond 22 éves, Tréznai János 21 éves, Bálint Ferencz 20 éves. ⁴ Arhivele Statului, Filiala Mures, Fond. 23. Inventar 146. *

Fiaik, unokáik századfordulói visszaemlékezése alapján még a következők vettek részt a forradalmi hadjáratokban: Albert Sámuel apja, Duka Lajos apja, Fülöp Albert nagyapja, Gáll Ferenc nagyapja, Lázár Mendel, Madaras András nagyapja, Markovits József anyai nagyapja Stern Sondrovics, Páll I. Dénes apai nagyapja Páll János, Vadász János nagyapja. ⁵ Erdélyi ezredek a világháborúban. Szerk.: Deseő Lajos ny. tábornok. Bp. 1941. 1-124. *

A szabadságharc elfojtását követő abszolutizmus Szováta életében is jelentős változást hozott, 1861-ig a Székhavas a kincstár kezelésébe kerül. Ez nemcsak a szék számára jelentett jelentős jövedelem kiesést hanem a környező lakosság számára is. Lisowsky, Maroszsék főbiztosa kijelentette: "Most én vagyok Maroszsék! Egész szék compromissus! A havasi falvaknak is én rendelkezem!" Kijelentése nem volt alaptalan. A havas felvigyázat jogát a Kibédén székkelő albizottság vette át. A jövedelem kezelését pénzügyi felvigyázat alatt egy erdészre bízták, kinek Szovátán egy lakóházat is építettek. ⁶ Székely Néplap. 1866. augusztus 4. * Ez az épület, a későbbi un. havasgazda székháza a mai parajdi úti iskola épülete lehetett.

Az erdélyi só kérdése a forradalmi országgyűlésben is felmerült. Berde Mózes "követ" mondja: "Tudva van, hogy az országnak (Erdély) fele Moldovából becsempészett sóval él. E csempészett míg egy-

felől nagy hiányt okoz az országos közjöveldelmekben, másfelől kártékonyan hat a közerkölcsiségre, mennyiben a contrabandális rendszer fennállását teszi szükségessé.” A moldvai só Küküllő megyéig szállítva öt forint, - véleménye szerint - ha Parajdon is kap ennyiért sót a székely lakság nem fog csempészni és nem fog elveszni évente pár millió forint. “Az apró sót nálunk is vízbe vetik, hozzanak a rr. ez iránt tiltó törvényt, s szabják az apró só árát négy ezüst húszasra.”⁷ Országgyűlési tudósítás. Kolozsvári Közlöny. 1848. június 16. * A vitához hozzá szól még Szász Károly képviselő, Udvarhely- és Marosozék követei, majd ezután megszavazzák a “Sóárról és sóskutakról szóló” törvényt.

A törvény szövege: „1.§. A kősó ára az unió következtében foljebb nem emeltetik. 2.§. A sóskutak a hazai törvények értelmében szabadon lesznek használhatók. 3.§. Addig is, míg a só áráról országosan intézkedés rendelkezni lehetne, az apró só vízbe vetése betiltatik, s ezen sónak ára ideiglenesen is szállíttassék le a lehetőségig a ministerium által.” A kiegyezés után a sójövédékről szóló 1868: XI. t. c. rendezte a kérdést.

A forradalom bukása után parajdi sóbányák továbbra is a kincstár kezelésében maradtak. Már 1849. november 28-án a 36. sz. kormányzói rendelettel a Székelyföldön betiltják a szabad só kereskedelmet. A bányák évi termelése 90.000 mázsa volt, de a só magas ára - mázsjára 4 pengő forint 60 krajcár - továbbra is megfizethetlenné tette a lakosság legnagyobb része számára. “Nemcsak egész Székelyföld nagy része s a Maros felvidéke is innen hordja sóját, mert bár, só e vonalon sok helyt mutatkozik, de művelet alatt csak is e parajdi van, s bár sokhelyt a székely sóba vágja pincéjét, sóbérceken legeltei nyárait, kénytelen több nap járóföldről idejönni, hogy ezen az élethez nélkülözhetetlen kelléket beszerezze, mert mivel Isten oly gazdagon megáldá hazáját annak használatától el van tiltva, ahhoz bajjal és drágán juthat csak.”⁸ Orbán: Székelyföld. I. 134. * A környező falvaknak saját szükségletükre továbbra is kiadták az ingyen sót, Parajd, a két Sófalva, Szováta és Ilyésmező lakossága 2.000 mázsát kapott.⁹ Orbán Balázs: Székelyföld. I. 135. * Azonban közeli moldvai bányákból be-csempészett só továbbra is olcsóbb maradt. Habár a forradalom után a csempészet visszaszorult továbbra is sokan használták a csempész ösvényeket, elsősorban a határhavasokat jól ismerő csíkiak. Annak ellenére, hogy 1868-ban mérsékelik a sóárakat, az továbbra is kétszer olyan drága marad mint a moldvai. Mindez jelentős jövedelmi forrástól fosztotta meg a szováta szekereseket.

Az 1850. évi népszámlálás adatai szerint Szováta járási székhely lakóinak száma 1.123 volt, ebből 1.036 lakos (92,25%) magyarnak, 68 (6,05%) románnak és 18 (1,69%) cigánynak vallotta magát. Nem találtak szász, német, örmény vagy zsidó lakosokat.¹⁰ Az 1850. évi erdélyi

népszámlálás. Bp. 1994. 130-131. * Ez jelentős növekedést jelentett a századforduló óta. A lakosság nemek szerinti megoszlása a következő volt: férfi összesen 555 (287 nőtlen, 252 házias és 16 özvegy, 79 katona-köteles 17-26 éves korban), nő összesen 568 (ebből hajadon 266, házias 255, özvegy 47). A férfiak száma kis mértékben (+13) meghaladta a nők számát, ugyanez volt a jellemző a nőtlen férfiak (+21) esetében is. Vallási szempontból a lakosság döntő többsége, 1.022 (91%) lakos római katolikus volt, mellettük 69 (6,14%) görög katolikus, 27 (2,40) református, 1 (0,08%) evangélikus és 4 (0,35%) unitárius élt. Ugyanakkor az osztrák számláló biztosok 251 házat számoltak össze, amelyben 316 lakás volt, átlag minden házban 1,25 lakás volt. A szarvasmarhák száma (581) hétszerese volt a lovak számának (83), ami jellemző volt a korszak székelyföldi gazdálkodási viszonyaira.

A következő 18 év alatt továbbra is gyorsan szaporodott a falu lakossága, 1868-ra 1.508-ra növekedett, ez vallási szempontból a következőképpen oszlott meg: 1.229 római katolikus, 130 református, 137 görög katolikus, 10 unitárius és 2 lutheránus. 326 lakott telken 400 család élt. Kevés és gyenge minőségű termőföldjéből 1.136 hold és 565 négyszögöl volt szántó, viszont 24.332 hold erdőség volt a határában. Barabás Endre a népesség számát 1869-ben 1.776 főre teszi. * Barabás Endre: Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely törvényhatósági joggal felruházott és szabad királyi város közigazdasági leírása. Bp. 1907. * Ugyanakkor a faluban 326 ház volt, de csak a cseréppel és zsindelellyel fedett katolikus temploma, a papilak és Veress József háza emelkedett ki a zsindelellyel vagy zsuppal fedett faházak sorából. Határában 1.136 hold 565 négyszögöl szántó, 2.256 hold 686 négyszögöl kaszáló, 2.800 hold 597 négyszögöl legelő, 17.848 hold 1.291 négyszögöl erdeje volt. Legvagyonosabb birtokosai gróf Tholdalagi József, a gróf Lázár család, Tolnai Gábor, Lukács József, Kiss János, Veress József, Domokos Miklós, Fülöp János, Kelemen István, Illyés András és Medgyes József volt. Határának összterülete - egyike a legnagyobbaknak a Maroszáteken - 24.332 hold 553 négyszögöl volt, de ennek csak 1/20 része "tér", a többi hegyes. A mezőgazdasági művelésre alkalmas terület is agyagos, köves. Az ipart a dürrücklők és a deszkavágó fűrészek képviselték. Lakosainak száma 1.287 fő, amely vallási szempontból a következőképpen oszlott meg: 1.045 katolikus, 134 görög katolikus, 101 református, 5 unitárius és 2 lutheránus. Adatai szerint ortodox románok és zsidók nem laktak a faluban, a cigányokat sem említi.¹¹ Benkő Károly: Marosszék ismertetése. Kv. 1868-1869. * "Különben a jeleni Szováta egyike Marosszék legterjedelmesebb és legcsinosabb faluinak, népe katolikus hitet követ, öltözék és szokásokban inkább húz az Udvarhelyszék havasalji, mint a marosszéki néphez. A helység maga igen csinos, s az idegen előtt felöltők lesznek bizonytal"

a lakók előtt pompálkodó rendszerint élénk színekkel kifestett galambúgos kapuk, melyek köríves nyilatúak, a díszterükben a növényvilágból vett díszművezettel vannak előntve: különben az ilyen kapuk a Kis-Küküllő völgyén mindenütt előfordulnak.”¹² Orbán Balázs: Székelyföld. IV. 12, 15. * Míg Orbán Balázs 137-re teszi a görög katolikusok számát az 1865. évi sematizmus - mikor az első harangot is vásárolták az egyházmegyének 723 forintért, de templom hiányában Piroška Mihály és János őrizetére bízták - csak 60-ról tudósít.¹³ Shematismulu Veneratului Cleru Catholicu de Ritu Orientale. Balázsfalva. 1865. 129. * A görög katolikus leányegyház Sóváradohoz tartozott. Papja, Moga Baziliu Szovátán kívül Abodban, Ilyésmezőben, Gegesen, Kibéden és Selyében is szolgált.

Ilyésmezőről Orbán Balázs megjegyzi, hogy: "... egy havasi telep, mely alig 80 éve, hogy keletkezett, ma /1868/ 80 család lakja. Ezek nagy része elszékelyesedett oláhok /románok/, a területért - mi a széké - minden telekbirtokos 4 frt. évi taxát fizet.”¹⁴ Orbán Balázs: Székelyföld. IV. 19. * Benkő Károly szerint Ilyésmezeje korábbi eredetű: "hová az itt marhákat legeltető pásztorok, s kozikbe vegyült büntetettek, a törvény szigorát kerülők, a múlt században [XVIII. század] egy telepet alapítanak, nagyobbára görög-egyesült vallásúak, kevésbé székelyek, az előbbeknek van templomuk is, házai száma körülbé 30, deszkával, fenyőfával, marha- és juhtartással, kereskedésből élnek lakosai, kiknek és a szovátaiaknak a parajdi sóbányákból gazdaságaikhoz mért adagokban sót adnak.¹⁵

A KIEGYEZÉSTŐL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚIG

Az 1848-49-es forradalom, az önkényuralom éveiben központi utasításra bevezetett polgári törvények, 1867. évi kiegyezés gyökeres változásokat hozott a Székelyföld életében is. Megváltozott a földtulajdon jellege. A jobbágyfelszabadítás földtulajdonhoz juttatta a jobbágságot, azonban a szellérek, szolgák továbbra is a megélhetést biztosító föld nélkül maradtak. A "székely örökség" jellegű földek megmaradtak a kisbirtokosok kezén, akik továbbra is a székely társadalom döntő hányadát képviselték. ¹ Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848-1914. Buk. 1981. * Az agyagfalvi székely nemzetgyűlés, majd a kiegyezés során a székelység önként mondott le valós vagy csak a koztudatban élő középkori eredetű kiváltságairól. * "a székely nemzet régi történelmének dicső emlékeit, törvényeit és kiváltságait örömmel és utógondolat nélkül áldozta fel az egységes magyar állam eszméje megvalósításának. ... A székely nemzet többé nem kiváltságos jogában, hanem a Magyarországgal való teljes unióban és a felelős magyar minisztérium intézményeiben kereste fennmaradásának legfőbb biztosítékát." ² Szádeczky Kardos Lajos dr.: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 373. * Szováta a visszaállított Marosszékből a hasonló nevű járás székhelye volt, amelyhez Atosfalva, Csókfalva, Erdőszentgyörgy, Gyalakuta, Havadtő, Kelementelke, Kibéd, Makfalva, Sóvárad, Szentistván és Vadasd falvak tartoztak. Maros-Torda megyében Szováta a Nyárádszeredai járásba osztották be. ³ Marosszék szervezetéről lásd: Pál-Antal Al.[exandru]: Scaunul Mureș, Istoricul instituțiilor scaunale (secolul XIV-1849). Revista Arhivelor. 1967. 2. 129-146. és Scaunul Mureș între anii 1861-1876. Revista Arhivelor. 1971. 1. 27-46. * A kiegyezés után, a polgári adminisztráció, a megyerendszer rendezése során, mikor a székely székek megyékké alakultak * 1876. XXXIII. t.c. * Szováta elvesztette járásszékhelyi rangját és mint kisközséget osztották be Nyárádszereda járásba. ⁵ A községek rendezéséről lásd: Bónis István: A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. és 1876. évi V. törvénycikkek. Kv. 1877. *

Szováta életében mindvégig döntő jelentősége volt a Mezőhavas oldalain lévő hatalmas erdőségeknek. Ez a falu lakosainak munkát és viszonylag olcsó faanyagot adott, amellyel kereskedtek is.

Szováta határában elterülő hatalmas közbirtokossági erdők jogi helyzete - miután már 1861-ben királyi rendelettel visszajuttatták - 1873-ban rendeződött. "Marosszék Közhavasa" néven 127 marosszéki

birtokos nevére telekkönyvezték. Vezető testülete 1874. január 15-i gyűlése gondozását egy fő- és egy alerdészre bízta, akik keze alatt megfelelő segéd személyzet dolgozott. A közbirtokosság 1876-tól az "Ősi Marosszék területén fekvő havasok székely nemes közbirtokossági szövetkezetének" irányítása alá került, amelyben 1898-ig elsősorban 19 nagybirtokos család érdekei érvényesültek. Alapszabályzata 1879-ben jelent meg "Ős Marosszék Havasok jóváhagyott alapszabályzata" címmel.

"Maros (Torda)-megye közvagyon. Ez kizárólag az 'Ősi Marosszék területén fekvő havasok székely nemes birtokosai szövetkezetének' közös birtokából áll. Az alapszabályok szerint szervezkedett birtokossági szövetkezet a közös birtokot kizárólag a volt szék területén megvalósítandó közművelődési és közgazdasági célokra gyűmölcsözteti.

A havasokon egészen modern erdőgazdaság foly[ik] 1874 óta, melyet közvetlenül egy fő- és egy alerdész vezet a beállított segély személyzettel és a birtokosság által jóváhagyott üzemterv alapján. Az ellenőrzést, felügyeletet és számolhatást pedig a birtokosság kebeléből alakított igazgatóság teljesíti.

Ezen igazgatóság előttünk fekvő és 1877-ről szóló jelentése szerint a törzsvagyon áll 15.453 hold és 1.484 négyszögöl havasi birtokból, melynek katasztrális értéke 38.600 forint.

A takarékpénztárban kezelt tartaléktőke 10.000 forint. Ezen kívül fölszerelésekben, pénztármaradék és vágottfa készletben 12.374 forint s 18 kr. Az összes vagyon tehát 60.974 frt s 18 kr.

A tartaléktőke 7%-ot és az erdőgazdaság már is 4.513 forint tiszta jövedelmet adván, maholnap évről-évre tekintélyes erővel járulhat a szövetkezet a közjó előmozdítására. Sőt már is vannak följegyezve méltó szép tettei. Így pl. A Marosvásárhelyen felállított "Székely leány-árvaház" alapjának növelésére tíz évi kötelezettséggel évi 100-100 forint segélyt szavazván meg, azt a lejárt öt éven át pontosan teljesítette is.

A makkfalvi 'Székely nemzeti iskola' számára évenként 4 köböl bükkfát szolgáltat ki, s népoktatási tanintézetek építésénél természetbéli segélyt (épületfa) nyújt.

200 forint alapítvánnyal a 'Székely művelődési és közgazdasági egyesület' tagjai közé lépett." ⁶ Kozma: im. 357. *

A közbirtokosság kezelését a megyei törvényhatóság közgyűlése felügyelte az 1883-ban jóváhagyott alapszabályzat alapján, amely egybe akarta tartani, jövedelmeit a megye céljaira felhasználni, annak ellenére, hogy a birtokosok egyrésze szerette volna továbbra is közcélokra fordítani. ⁷ A volt marosszéki nemes-székely-birtokosság havasainak ügye a magyar kir. belügyminisztérium előtt. h. n. [1888] és

Szentiványi Kálmán képviselő interpellációja. Pesti Napló. 1888. február 1, 2, 32, 33. sz. * A tehetősebb birtokosok arra hivatkoztak, hogy 1848 előtt is Marosszéket illette meg a rendelkezési jog, pontosabban a marchiális szék rendelkezett (ezt bizonyítják régebbi elnevezései is: Marosszék allodiális havasa, Nemes Marosszék havasai, Nemes Marosszéki Havasok), de jövedelmeit nem fordíthatták a széki, majd a megyei adminisztráció szükségleteire.

1898-tól Ősmarosszék Havas Birtokossága kezeli a közbirtokossági erdőket. Az új Szabályrendelet első pontja kimondja: "Maros-Torda vármegye kezelése alatt álló, a volt Marosszék 127 községének tulajdonát képező erdő és legelő területek, valamint egyéb székhöz tartozó ingatlanok mint feloszthatatlan közvagyon kezelendő és azok jövedelme a volt Marosszék 127 község közössége kulturális érdekeit támogató és előmozdító célokra fordíthatnak." Szózatán alakult meg az Ősi Marosszéki havasi javak Maros-Torda megyei Erdőgazdasága, melynek körbélyegzője az "Ősi-Marosszék Havas Birtokossága" feliratot viselte.

A közbirtokosság havasainak összterülete 1895-ben 15.625 katasztrális hold volt. Székhavasan 15.235 kh volt, amelyből 12.939 erdő, 146 tisztás, 1.882 legelő, 11 kh-at ház, kert és fűrésztépfoglalt el. Iszujkán 390 kh terült el, melyből 264 erdő, 121 legelő és 5 terméketlen terület volt.

1904-ben területén 13.604 kh 484 négyszögöl erdő, 1.845 kh 1164 négyszögöl legelő, 92 kh 663 négyszögöl patak, rét és terméketlen terület, 7 kh. 359 négyszögöl szántó, 2 kh. 377 négyszögöl kaszáló, 1 kh. 983 négyszögöl területen ház és kert volt. Az egész közbirtokosság 2.191.310 korona értéket képviselt. Ez évi 20.000 korona jövedelmet termelt, ami legeltetésből, makkolásból, kaszálásból, vadászat-halászatból, fahasználattól, haszonbérből és a kihágások utáni kártérítésből folyt be.

Az erdők jövedelmét az alapszabályzat értelmében közművelődési és közgazdasági célokra használták fel. A makkfalvi Székely Nemzeti Iskola számára évenként 4 köböl bükkfát adtak tűzifának, épülő iskoláknak épületfát utaltak ki. Mezőgazdasági egyletet szerveztek, melynek fenntartására 10.000 ft-ot és annak kamatait adták. Ösztöndíjakat alapítottak. 9.300 forintos alaptőke éves kamataiból két marosszéki születésű műegyetemi hallgató 700 ft-os segílyt élvezett. (1879. évi adat.) Egy vándortanító javadalmazására 500 ft-ot utalványoztak "... ki a gyümölcsstermesztés okszerű kezelését terjeszti és honosítja meg a volt szék területén". Ennek nyomán Kilyén József tanító több gyümölcsfa iskolát létesített. A közbirtokosság költségén újjították fel a 1878-ban a hamuzsír termelését, amelyet a görgényi uradalom "üvegcsüre" hasznosított. ⁸ Kozma Ferenc: A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota. Bp. 1879. ; Zsigmond József: Ős-

Marosszék havasok közbirtokossága. Kriza János Társaság Évkönyve 1990. * A jövedelmet négy egyenlő arányban tudományos, iparfejlesztési, közgazdasági és humanisztikus célokra használták.

“A feldolgozás és fogyasztásban mintegy 6-10 fűrészmalom veszen részt Szovátán, Sóvárádon és Ilyésmezőn továbbá 9 szesz- és egy sörgyár (leginkább Marosvásárhely, Szentkirály és Názmánfalván). Legjelentékenyebb szabályos fogyasztást azonban a parajdi gyufagyár eszközöl, melynek tulajdonosa Reiter József és a ‘Székhavasa’ birtokosai között szerződés áll fent 15 évi időtartamra. E szerződés értelmében az erdőbirtokosság 6-800 rövid öl, hat-hét hüvelyk átmérőjű hasábokra hasított és hójától megtisztított fenyőfát úsztat Szováta vizén a gyáros fűrészmalmához s itt ölje rakatja. Ezenkívül 1000-1200 darab fűrésztonköt, melynek hossza két öl és hat hüvelyk. Ezek az évi rendes vágás szélén vétetnek át. ... a gyártulajdonos évenként a faárutermelés megkezdésekor 2.000 forint előleget ad az elszámolásnál betudandólag.”⁹ Kozma Ferenc: A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota. Bp. 1879. 261. *

1884-ben az államvasutak igazgatósága pályázatot hirdet százezer talpfára, melyet a Sebes vize melletti 80 éves erdőből termeltek ki és a marosvásárhelyi vasútállomásra szállítottak. 1885 után kezdtek el a nagyobb mennyiségű zindely készítését, amiből 1889-re 78.000 darabot rendeltek, ezenkívül szabadeladásra is termeltek. A fogatosok egy része tűzifával kereskedet, amelyet elsősorban a marosvásárhelyi piacon adtak el, ahol a legmagasabb ára volt. A kitermelés helyén egy öl fa 4 forintba került. Egy szekér fát a piacon 2 Ft 80 kr - 4 Ft-ért adhattak el. “Egy rövid öl-fa ára, házhoz szállítva, a piac természete szerint 6-14 forint. Tehát itt a fa köblába 5-13 krajcárba jó.”¹⁰ Kozma. im. 262. * Míg a megyén belül a fuvarosok elsősorban tűzifával kereskedtek Gyergyóba főleg gyümölcsöt és gabonát szállítottak, borvizet a Szászföldre. A nyárádrémetei kosárfonó cigányok mogyorófa vesszőt vásároltak az egyházi erdőkből.

A Domus Historia szerint a szovátaiak egy része tűzifa kereskedéssel, osztováta és szűszék készítéssel egészítette ki a mezőgazdaságból származó jövedelmét. Még 1912-ben is sokan éltek meg a szűszékek készítéséből.

A szénégetésnek nagyon régi hagyományai voltak a vidéken. Bár a közbirtokosságban az volt a bevett szokás, hogy eladták a szénnek való fát, 1891-ben már vállalkoztak az Államvasutak gépgyárai részére szükséges 10.000 mmázsa faszén kiegészítésére. Ezt a következő évben ugyanannyi mennyiség eladása követte. Az égetés az ún. kosárszenesítés módszerével folyt, Millerekben termeltek. Egressy építette fel az első gőzgéppel hajtott fűrészst. Egy fakereskedő a Sebes vizére épített fűrészst 1891-ben Szovátától 15 km-re. A székhavason, a Répás nevű részen 3.000 koronás állami támogatással mintalegelőt állítottak fel.¹¹ Barabás Endre: Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely közigazga-

tási leírása. Bp. 1907. * Az 1870-es évek közepén évi 473 forint jövedelme volt a Székhavasnak a bérbe kiadott legelők után. Az erdei gyümölcsök közül elsősorban a vadalmát és vadvackort [vadkörte] használták ecet készítésre.

Kozma Ferenc dicsérettel említi a Székhavas kiaknázását: "Lám a 'Székhavasa' birtokosaitól példát lehet venni, amely 15.000 holdnyi erdejéből, honnan korábban sem kebli, sem kincstári kezelés mellett semmi hasznot húzni nem lehetett, sőt a birtok állandó megkárosodásnak volt kitéve, ma célszerű, 120 éves fordájú üzemterv mellett, kebli kezeléssel, egy pár év alatt, máris 10.000 forint kapitálist teremtett s az erdőgazdaság évi tiszta jövedelmét 4.513 forintra emelte, mit gazdasági és iparoktatási célokra fordítván, a volt Marosozék közigazdasági életének felvirágoztatására egyik hathatós tényezőül tekintendő." ¹² Kozma. im. 267. *

A fakitermeléshez kapcsolódik a Szovátához tartozó legújabb település - Szakadát - létrejötte is. Első lakói a múlt század 40-es éveiben telepedtek le a hamúszírhutta körül a Szakadát völgyében. A szükséges fát a Székhavasán bérelt és később véglegesen a köhéri határhoz foglalt erdőben termelték ki. Az így kialakult tanya csoportot nevezték később Kohéri Szakadátnak. A nyárárdremetei határral szomszédos részekben alakult ki a Remetei Szakadát, amit később Szovátai Szakadátnek neveztek. A mostani Alsószakadát alakult ki a legkésőbb, első lakói a szovátai határon lévő Kopac határrészben telepedtek le. Jórészek fakitermeléssel és feldolgozással foglalkozó erdei munkás volt.

Az erdőtörvénynek megfelelően a katolikus egyház erdeit is az állami erdőgondnokság vette át. Rendezték az erdőket, megkezdődött a határjárás, a nyílászágás és a határhalmok emelése. Erdősítés céljából elhatározták 52.000 csemete ültetését. A munkára kötelezett hívek egy része gyerekeit küldte ültetésre a felnőttek és erdészek felügyelete alatt. Gazda Dénes plébános keserűen jegyzi fel: "A gyermekmunka - gyermekmunka volt, sokszor 100-anként is temették be a csemeteket, hogy elfogyjon az 52.000 darab". A szigorú erdővédelmi törvény nyomán az egyházi erdő egyre több jövedelmet hozott. Évente elárverezték a vadászati jogot. Szabályokat dolgoztak ki a legelők és a kaszálók használatára, értékesítették a hulladék fát sőt a kitermelt követ is.

A szovátai szegényház alapítója Gazda Dénes plébános az erdőeladások ügyében került ellentétbe a hitközséggel. A Domus Historia szerint mivel az erdő keveset jövedelmezett Sándor János belügyminiszter, szovátai villatulajdonos javaslatára elhatározták az eladását. Az állam 50.000 koronát ajánlott. 1905-ben 49 szovátai birtokos szövetkezett a megvételére, de csak 14.500 koronával rendelkeztek. Végül is az Agrárbank vásárolta meg a szovátaiak nagy felháborodására, a szovátaiaknak csak a János-mezejében jutott 470 ha, melyet legelőnek használtak.

Az erdőeladások ellenére is a katolikus egyház maradt a község legnagyobb tulajdonosa, 1.310,6 hold volt a tulajdonában. Ezt követi Simon Ferenc és 181 társa 345,4 hold, Moldován János és 190 társa 179 hold erdővel. Szováta község csak a 4. helyet foglalta el 108,3 holddal. A község erdeit 1878-ban osztották fel a birtokarány alapján, így már akkor csak 150 hold erdeje maradt, de ennek nagy része is "... terméketlen és cihér [bokros]".¹³ ÁLtMv. Szováta község képviselői tésületi jegyzőkönyve. 1898. október 25.

Az 1879. évi erdőtvény súlyosan érintette a falu lakosságát. Orbán Balázs hívja fel a figyelmet a székelyföldi visszás helyzetre: "Hitelviszonyaink rendezése, önálló magyar jegybank, iparunk és kereskedelmünk felélesztése külön vámterület nélkül, a birtokviszonyok rendezése tagosítás nélkül képzelhetetlen. ... Mert éppen a birtokviszonyok rendezetlensége, tehát egy abnormális helyzet élteti a székelységnek egy negyedrészt. Tudjuk azt, hogy minden székely községben sok oly szegény zsellérféle ember létezik, akinek fekvő birtoka alig van; de az ilyen az oszthatatlan közhelyeken és a havasi legelőkön, az ugarban tartott, vagy aratás után felszabadult határrészeken szabadon legeltethet egy pár igásmarhát, mellyel szekereskedik, napszámoskodik, vagy az oszthatatlan havasi erdősegekből fát szállít a városokba, s így a közönsön vagy másén élődve fenntartja magát és családját. De ezen usurpatio a tagosítással, a közhelyek és erők felosztásával be lenne szüntetve, természetesen jogosan; de egyszersmind a nagyszámú szegényebb néposztály megélhetése is lehetetlenné tétetnék."¹⁴ Orbán Balázs: Esmetörödékek nemzetgazdászati hivatásunkról. Udvarhelyi Híradó. 1877. 37-38. Sz. *

Az erdőkihágások szakadatlan sora jellemzi a lakosság viszonyát az erdőgazdasághoz. Kalányos Márton egy szekér hullott fáért, mely törvényesen 12 krajcárba került volna 6 Ft 70 kr bírságot fizetett. A szinte korlátlan erdőhasználathoz szokott szovátaiak nagyon felháborodtak a szigorú bírságokon, melyeket - és ez külön költséget jelentett - a nyárádszeredai bíróságon kellett kifizetni. Farkas Mózes erdőpásztort a nyárádszeredai tárgyalásról jövet a Nyárádrásfalva és Székelybere közti magas hídról a vízbe akarták lökni a falopásért pénzbírságra ítélt falusiak. Az elsősorban erdőlésből élő szovátaiak továbbra is mindent megkíséreltek: pálínkával, pénzzel lefizették az erdőöröket, a kiváltott fa "cédulát" többször is felhasználták, tovább dézsmálták az erdőket.

Az 1880. évi népszámlálás a faluban 1.471 lakost talál, ebből 1.398 magyar, 3 német és 70 más nemzetiségű. Habár Szováta több görög katolikus család él közülük egy sem vallja magát románnak.

Ilyésmezőnek 219 lakosa van. A település Szováta fejlődésével párhuzamosan lassan sorvad, tíz év alatt lakóinak száma 22-vel csökken. A házak száma 361 volt.

1886 után a betelepülők 40-50 korona letelepedési díjat fizettek, ami elég jelentős összeg volt, mikor a községi erdőőr évi készpénz fizetése mindössze 20 korona volt. 1886 - 1902 között 36 család fizette ki a letelepedési díjat: Grspitz, Bakó, Ruben, Áron, Lárny, Weiss, Hídeg, Kőműves, Kacsó, Lakatos, Márton, Ötves, Szakács, Gál, Incze, Ferenczi, Farkas, Nagy, Gyitrai, dr. Györfi, Csontos, Végh, Dávid, Kispál, Plutz, Keüvári, Lőrinczi, Strul, Kakucs, Bardos, Fritz, Gyarmaty, Simián, Bárdos, Buta, Ábrahám. ¹⁵ ÁLTmv. Községi Jegyzőkönyvek. 1902. január 20. 143. *

Szovátai családokra vonatkozóan részletes adatokat találunk az 1883-as adó összeírásban. Az 529 bejegyzett adózóból 424 volt állandó szovátai lakos. A többi 105 birtokos vagy villatulajdonos volt, de nem Szovátán volt az állandó lakhelye. Ez is a jelentős népmozgásra utal, amelynek nyomán a XIX. században jelenik meg a szovátai családnevek háromnegyede. Az adóösszeírás 120 családnevéből mindössze 40-et találhatunk meg a XVI-XVII. századi forrásokban. A többi 80 a múlt század során, 1803 - 1883 között jelenik meg. Ezek a következők: Agyagási, Albert, Ambrus, Arcz, Barabás, Benedek, Bokor, Csalóka, Cseh, Csortán, Deme, Dósa, Engi, Fábián, Fórika, Forrai, Ferenczi, Gombos, Hegedűs, Hegyi, Huszár, Illyés, Jakab, Kalányos, Katona, Kácsó, Kálmán, Kedves, Kinda, Kopacz, Lénárd, Lengyel, Lukács, Mátyás, Moldován, Nyitra, Orbán, Oltyán, Pataki, Pásztor, Páskuj, Péter, Piroška, Sánta, Simon, Simonfi, Siklódi, Sinka, Sebestyén, Schuler, Szabadi, Székely, Szekeres, Szopos, Szövérdi, Tamási, Tekerés, Treznai, Tódor, Török, Vas, Veres. Feltehetően ugyanebben a korszakban telepedtek le az adóösszeírás végén szereplő családok is: Birta, Balás, Csergő, Csutak, Dekán, Hönig, Kral, Kövendi, Marusán, Miklós, Pápai, Piri, Ruben, Sallai, Tikos, Ötves, Veberstrafen, Szenkovits.

Az összeírásokban a Kelemen (24), Domokos (22), Fülöp (20), Hajdu (16), Kiss (15), Lőrinczi (13), Bokor (12), Gub (11), Jeremiás (10), Sándor (10) neveket több család is viseli.

Az adóösszeírás 30 Ilyésmezei adófizetőt említ, ahol 13 családnevet találunk. Ezek: Balás, Bodoni, Bokor, Kiss, Kirilla, Korona, Lázár, Szöcs, Timár, Tódor. Az összeírás végén szerepelnek a Cseresznyés, Demeter és György családok. A leggyakrabban előforduló nevek: Kiss (5), Kirilla (4), Korona (4), Szöcs (3).

A község első zsidó lakószáma 1886 körül jelennek meg a faipar fejlődése nyomán. Az első letelepülő, akit név szerint nem ismerünk, egy nagyváradi fakereskedő család volt és a Sebes patakon majd a Szovátavizén épített fűrészüzemeket. Id. Éltető Albert fűrészgyárát a Neuschlais cég vásárolta meg. Letelepedésüket elősegítette a fürdő és a fakitermelés gyors fejlődése. Számuk annyira nő, hogy helyiséget bérelnek imaház céljára és 1910-től rendes sakterük is volt. Az izraelita

temető a Földváron van, az un. "Hősök sírja" mellett. A nagyjából 50 x 50 m-es temetőt kerítés veszi körül, gondozott. 15 sírkövel jelölt sír látható, de becsléseink szerint 100 körül lehet az ide eltemetettek száma.

Statistikai adatok

Szováta lakossága a századfordulón:

Nép szám létlása éve	Össz- lakos- ság	Lakosság megoszlása nemek szerint		Lakosság megoszlása korcsoportok szerint						
		Férfi	Nő	0-6	7-11	12-14	15-19	20-39	40-59	60-
1900	2.231 100%	1.194 53,51%	1.034 46,34%	349	313	147	229	569	473	151
1910	2.826 100%	1.451 51,34%	1.375 48,65%	491	343	178	274	786	553	201

A lakosság gyarapodása elsősorban a természetes szaporulatból származott, ezt a bizonyítja az élveszületések és halálozások közti pozitív különbség:

	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	Átlag
Élve szül.	+21	-17	+40	+39	+19	+24	+1	+55	+58	+40	+28
Halálozás	71	104	53	74	85	87	135	84	74	94	86

A tényleges szaporodás: 595.

Lakosság megoszlása vallási szempontból a századfordulón:

Nép szám- létlása éve	római kat.	görög kat.	görög keleti	ágostai	református	unitárius	izraelita
1900	1.420 63,64%	343 15,37%	3 0,13%	1 0,4%	416 18,64%	19 0,85%	29 1,29%
1910	1.797 63,58%	325 11,50%	3 0,10%	6 0,21%	592 20,94%	16 0,56%	87 3,07%

Lakosság megoszlása anyanyelve szerint a századfordulón:

Nép szám- létlása éve	Lakosság anyanyelve				magya- rul be- szélal tud	ír és olvas
	magyar	román	német	egyéb		
1900	2.201 98,65%	22		8	2.223 99,64%	893 40,02%
1910	2.763 97,77%	11	28	23	2.822 99,85%	1.306 46,21%

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Az anyakönyveket 1896-ig az egyházak vezetik. A községi anyakönyv első lapján találjuk a következő bejegyzést: "ennél a lapnál kezdődik az állami anyakönyv vezetés, 1896 október 13. ¹⁶ Születési Anyakönyv. 89. *

Az 1910. évi népszámlálás 2.826 főben állapította meg Szováta lakosságát.

Ugyanekkor Szakadát lakossága 459 (1910) volt, az újjonon alapított Szováta furdón 144 (1910) állandó lakost találtak az összeírók.

Az első világháború előtti években készült el Szováta területének és kataszteri tiszta jövedelmének felmérése, amely a mezőgazdasági jövedelmek adóztatásának alapja lett. ¹⁷

Szováta határának beosztása művelési áganként és osztályonként:

Műve- lési ágak	3. oszt.	4. oszt.	5. oszt.	6. oszt.	7. oszt.	8. oszt.	össze- rület	katasz- teri tisztá jövede- lem
kataszteri hold								Korona
szántó	1	147	379	285	819	-	1.631	1.941
kert	-	46	13	-	-	-	59	391
rét	-	37	114	1	918	1.261	2.331	3.652
legelő	-	1 163	1 318	-	-	-	2 481	1 003
erdő	-	8	2 679	3 368	11 367	-	17 504	3 651
összesen							24.006	
termé- ketlen							366	
összes-en							24.372	10 638

(erdő 2. oszt. [oszlopot beszürni] = 82 kat. hold)

A földrészletek száma 8.512 volt, ami összesen 666 birtokíven volt nyilvántva. A számított kataszteri tisztajövedelem átlag 0,44 (!) Korona volt egy katasztrális hold (= ha) után. Ez még Maros-Torda megyében is nagyon alacsony jövedelem, hiszen megyeszinten az átlagjövedelem 2,07 Korona volt. Így érthető a lakosság szegénysége, mikor a mezőgazdaság volt a mellékfoglalkozások fontossága. Ugyanígy válik értehetővé a furdótelep nyújtotta kereseti lehetőségek jelentősége is a rendjén érdemesnek tartjuk a megye élelmiszeri viszonyainak bemutatását is. 1887-ben - a megyében - az egy főre eső élelmiszerfogyasztás a következő volt: 28,07 kg szalonna, 24,86 kg zsír, tej és túró 47,96 kg, búzakenyér 4,49 kg, kétszeres (elegybúza, fele búza - fele rozs vetés) kenyér 98,80, árpa és zabkenyér 30,47 kg, puliszka 54,37, burgonya 108,24, gyümölcs 116, bor 8,14 l, pálinka 24,56 l. (Ez a mennyiség azt jelentette, hogy minden felnőtt férfi lakos évente több mint 100 l pálinkát fogyasztott. Így érthető, hogy 1.000 maroszéki újoncból 510-et utasított vissza a sorozóbizottság egészségügyi okok miatt.) ¹⁸ Barabás Endre: Maros-Torda vármegye és Marosvásárhely közigazgatási leírása. Bp. 1907. nyomán fogalmat alkothatunk a legkiszolgáltatóbb ré-

teg, a napszamosok jövedelmeiről. A napszám átlagértéke élelmezéssel vagy anélkül 91, illetve 57 fillér volt tavasszal, nyári napokon ez felment 124, illetve 90 fillérré, ősszel 96 és 60 fillér, télen 76, illetve 63 fillér volt. Ennél minden évszakban 20-30 fillérral volt olcsóbb a női napszám. A gyermeknapszám 54 és 32 fillér körül mozgott. Szovátáról említik a női kasza napszámot is. Lófogattal az egy napi kereset tavasszal 3,50, nyáron 3,89, ősszel 3,67, télen pedig 2,53 korona volt. A Székelyföldön nem volt túl gyakori jelenség földek bérbevétele, de ez is egy jövedelmi forrás lehetett a föld nélkül maradtak számára. Bérbevételekor, ha a vetőmagot a tulajdonos adta a termés 1/3 - 2/5-e maradt a bérlőnek. Ha a vetőmagot a részműves adta a termés 1/2-2/3-ad részére számíthatott. Az aratórész étellel 1/14-1/11 részt tett ki, étel nélkül 1/11-1/10 részt tett ki. Egy aratópár Sóváraddon 3-4 kh-at aratott le három hét alatt. Ha az aratók élelmezését a gazda adta köteles volt négy hétre 60 kg búzalisztet, 30 kg kukoricalisztet, 2 kg húst, 8 kg szalonnát, 8 kg túrót, 2 kg sót, 4 l babot, illetve borsot vagy kását, 2 l ecetet, 12 l pálinkát és szükségszerint tűzifát biztosítani. Csépléskor, a gőzgép mellett a munkások 4%-ot kaptak, de ha cséphadaróval dolgoztak 7-8%-ot kaptak. A kukoricatörést, szárválgást készpénzben fizették, egy jó munkás napi 7 koronát is kereshetett. Egy mezőgazdasági munkás évente 230 koronát kereshetett, ami megközelítette egy erdei munkás évi 253 koronás keresetét. Nincsenek pontos adataink a szovátai kisbirtokos gazdák életmódjáról, de részletes ismereteink vannak a kibédi szekeresgazdák életéről. A kétlovas gazdák a cseresznyeérésztől késő őszig folyton úton vannak. Egy fordulat Gyergyóig 6-7 napot vesz igénybe hazatérte után a gazda nagy sebbel-lobbal körülnéz a gazdaságban, majd felpakolva újra útra indul. egtörténik, hogy apa és fia is az utakat járják más és más irányba hol borvízzel, hol terményekkel. Kimerültség látszik az egész családon ha eljön az ősz. A tél a fúrás-faragás ideje a férfiak számára, az asszonyok fonnak, szőnek. Ha több disznót nevelnek a piacra viszik, csak egyet vágnak a család számára. A legtöbb háztartás nagyobb részét hús és zsiradék nélkül van egész éven át. A füstölt húst, szalonnát a nyári nagy munkákra tartogatják. Marhahúst keveset fogyasztanak, a nyári munkaidőben disznót, bárányt, juhót vágnak. A húsetellel általában takarékoskodnak. Egy csirke két napig tart, a lúd már egy hétig is elég kell legyen. "Kicsi hús, sok, nagyon sok puliszka" - a jelszó. Télen a család kétszer eszik napjában, nyáron háromszor. Közben legfeljebb pálinkát isznak, amihez - ha van - kenyeret fálnak. Kenyeret nem sütnék egész évben, leginkább közvetlenül aratás után míg leszedik az új kukorica termést. A kenyeret puliszka pótolja, melegen, hidegen vagy pirítva, mindennapi étel. Kenyeret is inkább korpás rozslisztből sütnék amit kukoricaliszttel is kevernek. Az étrendben a puliszka mellett különböző "levelek" szere-

pelnek: hagymalé, paradicsomlé, krumplilé, reszeltlé, babérosalé, rántottásalé, mind hús nélkül. Paszuly gyakran szerepel az étlapon, rendszerint hús nélkül. A savanyított káposztát nyersen is fogyasztják puliszkával. Nagyon ritka ünnepi alkalmakra húslevest is főznek. Sajnos ezek az egészséges ételek egészségtelen táplálkozási szokásokhoz kapcsolódnak. Makfalván 56 iskolás gyerek közül csak hét evett naponta tejet. A gyerekek átlagos napi étrendje a következő volt:

Reggeli	Ebéd	Vacsora	
semmi	paradicsomlé puliszkával	ua.	
kenyér	reszeltlé puliszkával	sütőtök	
kenyér	fokhagymalé	paszuly puliszkával	kával

A táplálkozási viszonyokra jellemző, hogy 1911. február 28-a előtti évben ellett 204 borjúból csak egy került levágásra a házi szükségletek kielégítésére, 58-at vágtak le eladásra, 47-et adtak el és 87-et tartottak meg továbbtenyésztésre. ¹⁹ Maros-Torda vármegye állatlétszáma 1911. évi február hó 28-án. Bp. 1912. 10. *A századfordulón Szováta falu orvosi ellátását a makfalvi körzeti orvos biztosította. Az orvost a körzethez tartozó falvak választották, minden 500 lakos után egy-egy képviselő által. Fizetését a falvak biztosították, amihez Szováta és Ilyésmező évente 172 Ft 45 krajcárral járult hozzá. Az 1901. április 26-i körorvos választáson Dósa Elek országgyűlési képviselő indítványozza, hogy "... a megválasztandó körorvos a látogatási és működési díjakra vonatkozólag előlegesen szerződjenk ..." Ugyanakkor a következő díjakat állapították meg:

1. Látogatási díj betegnél és a körorvos házánál az eddigi gyakorlatot fenntartva:

nappal	40 fillér
éjszaka	80 fillér
2. Bőr alá fecskendezés és szérummal való beoltás díja beleértve a látogatási díjat is	1 korona
3. Foghúzás	1 korona
4. Szülésnél műtét nélküli közreműködés díja	2 korona
5. Szülésnél műtéttel való közreműködés díja	5 korona
6. Ficamoknál való közreműködés díja	1 korona
7. Csonttöréseknél a közreműködés díja	5 korona
8. Látletel kiállítás díja	2 korona
9. Egyéb orvosi bizonyítványok kiállítás díja	2 korona.

A pályázatot dr. Ötves Gerő nyerte meg, aki havonta egyszer félnapot rendelt Szovátán, nyaranta fürdőorvosként is működött. A bábaasszonyt szintén választották. "... a mai napra kitűzött bába választásra egyedüli pályázó felsősófalvi Szász Jánosné Illyés Juszтина, kinek folyamodványa, oklevele, valamint bizonyítványai felolvasatván, megvá-

lasztásra ajánlatba hozzátik.” - írják a Községi képviselőtestület jegyzőkönyvébe 1901. február 12-én. A községi bábák képzése a kolozsvári egyetem orvosi karán folyt. Itt szerezte diplomáját Szász Jánosné is 1901. január 31-én.

Szovátai legények
hagyományos viseletben.
Vilus fényképészet, Incédy villa.

Szovátai legények
hagyományos viseletben.
Fotó Puskás Brassó